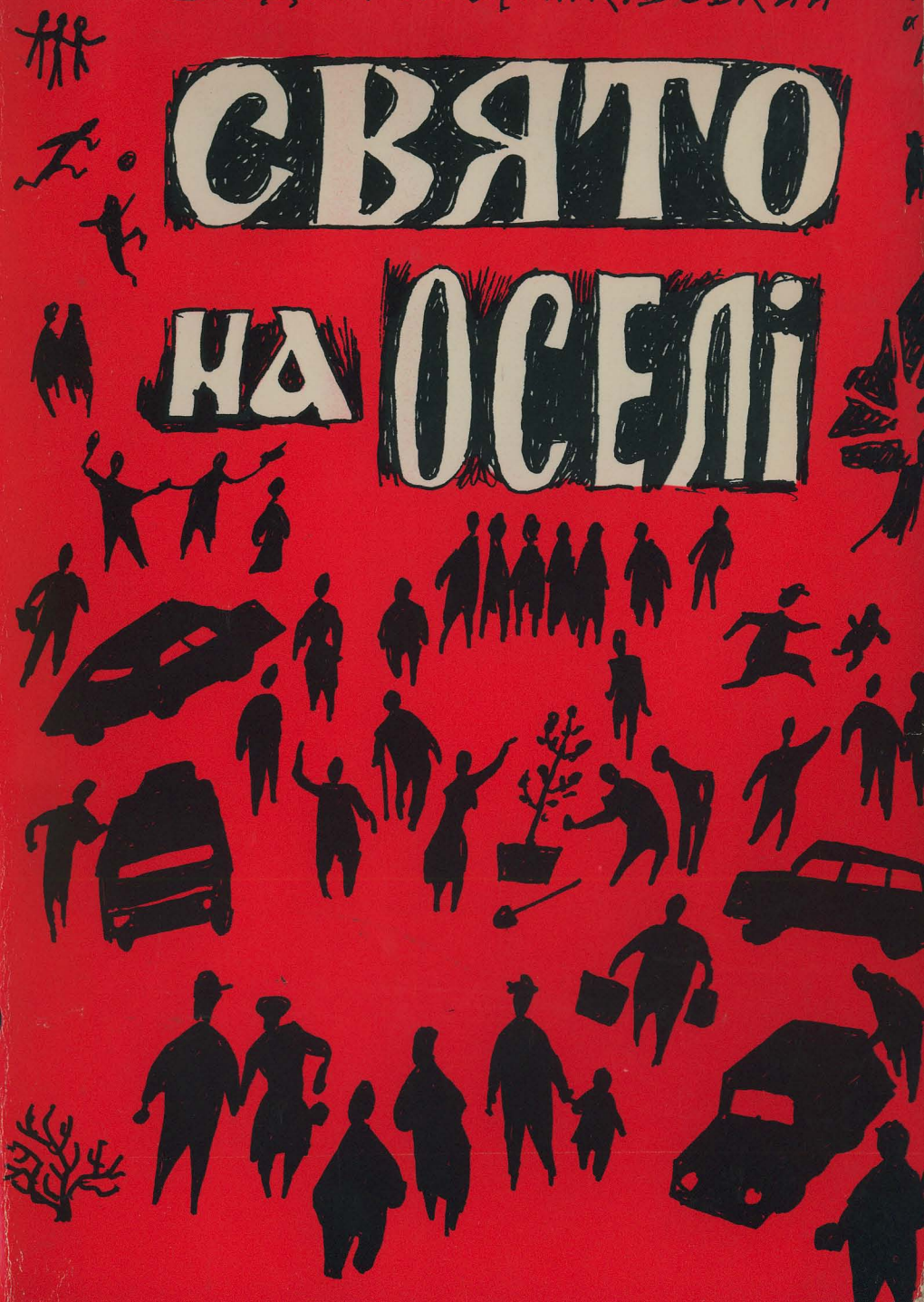

БОГДАН НИЖАНКІВСЬКИЙ

СВЯТО

НА ОСЕЛІ

Богдан Нижанківський
СВЯТО НА ОСЕЛІ

BOHDAN NYZANKIWSKY

THE FEAST AT THE SETTLEMENT

NOVEL

Cover and illustrations by Edward Kozak

Published by Ukrainian Writers' Association "Slovo"

New York

1975

БОГДАН НИЖАНКІВСЬКИЙ

СВЯТО НА ОСЕЛІ

ПОВІСТЬ

diasporiana.org.ua

Обкладинка й ілюстрації Едварда Козака

Видання Об'єднання Українських Письменників в еміграції
"Слово"

Нью-Йорк

1975

Copyright© 1975 by Bohdan Nyzankiwsky
Library of Congress Catalog Card Number 75-30102

1

Сьогодні на оселі "Визволення" посадять дуба, який матиме назву "дуб волі" і який за сто років стане історичним, — і тому сьогодні свято. Приходять нові покоління, оглядатимуть дуба і, може, зуміють відчитати на мармуровій плиті напис українською мовою "Дуб волі", а він, уже історичний, шумітиме їм трохи рідним шумом, трохи чужим, а трохи невідомим. Покищо він, іще неісторичний, стоїть у кошику над ямкою, біля лопати, що її приніс жиливий і черстволиций адміністратор оселі "Визволення" Олько Пікула. Правда, дуб росте дуже поволі, але за це нікого з управи оселі не треба винуватити, бо, як відомо кожному політичному емігрантові, вирощування дерев не належить до діяльності політичного проводу. Але Олько Пікула, мавши на увазі добру репутацію оселі, вже о шостій годині ранку почав підливати майбутню славу і кожного разу, коли проходив біля неї, похитував головою, а це означало, що він з дуба задоволений, хоч той іще в кошику. З кухні, через відчинені два вікна і двері, легесенький вітерець ніс на дубчака запах бігосу, борщу, вареників і голубців, але він не ворухнув навіть одним листком, зрештою, ніби чому мав ворухнути? Він, мабуть, уже вживався в свою велику роль, споважнів, але не знав, молоденький і кучерявий, скільки на своєму віку йому доведеться вислухати патріотичних промов! О, древні лісові боги, не відмовте йому опіки! Праворуч, а хто хоче — ліворуч, на танцювальній площадці п'ятирічний Михайлик, з якого обсувалися штанята, і трирічна Лілі, замурзана чоколадовим морозивом, танцювали танець власного укладу, хоч музики ще не було, а гучномовець офіційно оповістив, що танці почнуться о годині восьмій вечора.

Хай так і буде! Все на світі якось укладається, все знаходить своє місце, свій час і призначення, не зважаючи на те, чи воно людиною заплановане, чи не заплановане. Коли прийняти, що фактів не можна заперечувати, то й їхніх наслідків не можна заперечувати, хоч заперечення часто дуже помітно помагає творити нові факти, яких також заперечити не можна. Чи це значить, що на оселі "Визволення" це твердження мало стати фактом? Біда його знає! Тобто, це не було відомо ні вельмишановному промовцеві першому, ні вельмишановному промовцеві другому, ні всім учасникам свята, де б вони не були — у буфеті, в їдальні, між кушами, під деревами, над озером, в озері, на парковиську, — ні оркестрі з диригентом у проводі, ні навіть Олькові Пікулі, який на все мав око, а найбільше на буфет, де часто відбувалися непередбачені дискусії з наглим і несподіваним закінченням. Усі факти були в руках Провидіння, а хто ж відважиться заглянути в такі руки? Краше відвернути очі і глянути на те, що видиме: на блакитне небо, з двома хмаринками, на зелену, хоч трохи стоптану, траву, на зашварене при березі озеро, на дерева, подібні до старокрайових, на дорогих і недорогих знайомих — хто в чому, хто без чого, майже голих, майже одягнених, тих, які іще не загоріли, і тих, які вже почали загоряти, худих і огрядних, різної ваги і різного віку — як звичайно, як щодня, як завжди. Не треба підсміхатися! Краше глянути в дзеркало. Людина без одяжі — ближча до природи, ніж до ліжка. Одяга створює фальшиву достойність, яка є запереченням природности. Людина вже так далеко зайшла в цивілізацію, що непомітно втрачає культуру безпосереднього, звичайного існування. Це жадне обвинувачення! Обвинуваченням є, наприклад, кусники паперу, що їх лінєвий вітерець розганяє по всіх закутках оселі, між столами, між кріслами, між колесами авт — але кому це заваджає? Діти сидять на розстелених коцах, матері пхають у них банани, помаранчі, булки з шинкою, а вони хочуть кока-колу! Дати їм кока-колу! Одну, дві, три, хай п'ють, хай будуть задоволені! Все одно сьогодні їх болітимуть животики, а заклопотані мами, мамочки, матусі й маммі оповідатимуть одна одній ще раз і ще раз, з якого приводу ті животики болять, що діти — велика відповідальність і великий клопіт, словом, то пі-пі, то каку, а, вибачте, до виходку часом нема часу добігти і треба в кушки або за авто. О небесна сило! Все це на голови матерів, а рідний чоловік хоч би трохи поцікавився! Він хвіст у жменю і то до

буфету, то у воду, то лежить он там, ближче до молодичь. Ну так, чому ні? Хіба був би зовсім дурний, або мав би у жилах не кров, а теплу воду і нічого йому не було б уже приємне: ні жінки, ні озеро, ні дерева, ні сонце — а все воно і багато більше є часткою життя, часткою часу, який — як же ж звичайно і майже банально! — приносить задоволення і радість, та непомітно минає з кожним усміхом, з кожним словом, з кожним помахом руки, з кожною чаркою горілки, з кожним трепотом листка. Хіба це мало? Якщо мало — бери більше! Не один брав — і хотів ще і ще! Бери, побачиш! Але — конкретно, без багатослів'я і без псевдофілософії. Той чоловіча, он там, що лежить ближче до молодичь, витрішкуватий, з прилизаним сивавим волоссям — це Атаназій Макушник, званий Золотий Селепко, не тому, що багач, а тому, що має в горішній шелепі, за старокрайовою модою, три чи п'ять золотих зубів. Кому тепер потрібні золоті зуби? Недалеко від нього, може двадцять, може тридцять кроків, сидить на траві Галина Амброзик з дому Селезінка, трохи сумна, може навіть у тихій розпачі, молода вдовиця, її чоловік минулого року згинув у катастрофі, розбивши при тому, крім свого, три інші авта, поламавши кості чотирьом мужчинам і трьом жінкам, з яких одна, здається, померла. Він мав сильну голову до алькоголю, але того дня алькоголь переміг. Вічна йому пам'ять, принаймні на кілька років! Галина Селезінка—Амброзик сиділа одягнена, бо чей же жалоба, в темносиній нейлоновій блюзочці й короткій пасованій сивій спідничці, кльошового крою, підбгавши під себе ноги, але не зовсім, так що видно було круглі, гладкі коліна і трохи вище. Атаназій Макушник дивився на ноги, на темносиню блюзку, на обтислу в клубах сиву спідничку, кльошового крою, і думав навмисне поволі, з насолодою, повторюючи ті самі думки, вимальовуючи картину, яка ніколи не мала стати дійсністю. Бо як? Він? До Галини Селезінки-Амброзик? Його жінка мала право бути незадоволена, але вона нічого не знала — ха, ха! Хіба що колись догадається, як він здуру ляпне, а це траплялося, траплялося... Але тепер нехай він дивиться, нехай багатіє думкою, ще один провінційний Дон Жуан, який не має найменшої шанси зреалізувати своє законспіроване бажання. Народився в іншому часі, в іншій країні, в іншій сім'ї і — що найважливіше — народився іншою людиною, не тією, яка за шасливих обставин стає або може стати легендарним любовником. Що з того, що мав три будинки, один катедж, новий

олдсмобілі і гроші, гроші... Кажуть, що любов робить людину шляхетною. Чому любов до власної жінки не робить чоловіка шляхетним? Атаназій Макушник закурив честерфілда і пристрасно затягнувся димом:

— Мамцю рідна! Але ж ноги!

Галина Селезінка-Амброзик підвелася, притиснувши коліно до коліна, обтріпала спідничку, поправила на грудях блюзочку, яка трохи підтягнулася під пахви, обома долонями загорнула густе чорне волосся і широким вахлярем пустила його на спину. Аби хоч раз глянула на нього, Атаназія Макушника! Але ні! Вона пішла, плавно коливаючи клубами, пішла, пішла, а спідничка легким кльошем віялася то сюди, то туди, то сюди, то туди. Хто притулиться до темносиньої блюзочки, хто візьме в долоні густе чорне волосся, пасовану в клубах кльошового крою спідничку?... Ні, не Атаназій Макушник, ні, не він!

2

Сонце вже стояло посередині неба і, здавалося, що воно ось-ось потоне в ньому, і аж дивно було, аж не хотілося вірити, що воно може бути таке біле, а небо таке блакитне, ну, можна сказати — обоє фантастичні, але таке окреслення не скаже нічого. Сонце і небо треба прийняти так, як їх приймають трава, дерева й тварини. Що ж, хто хоче, нехай послухає цієї поради, а хто не хоче — нехай споглядає навколо. На столах лежать пом'яті паперові серветки, пластикові виделки й ложки, паперові горнятка й тарілки, з недопитками кави і прохолодних напійків, з недоїдками вареників, голубців, бігосу, хліба — сліди ситості й задоволення. Антоніна Куфер, вдова, її чоловік був церковним старшим братом і під час Служби Божої ходив з тацою, але вмер, вийшовши з бару, — отже, Антоніна Куфер мила великий баняк, у якому з початку дня було 386 картопляних вареників, у тому п'ять розварених, і щоразу споглядала крізь відчинене вікно на гурт мужчин, що стояли під низькою дикою яблункою і, обнімаючи та поклепуючи по спині один одного, не могли скінчити якусь дуже важливу дискусію, яка не знати коли і чому почалася. Довготелесий Василь Тростяниця, голова якого стриміла між листям дерева, щоразу, коли зринали нові аргументи й протиаргументи, розгортав гілля і, схиливши голову, хриплим голосом питав:

— Як? Як?

Йому ніхто не відповідав, він хвилину, а може менше, придивлявся до кожного обличчя, зідхав довго і, притуливши шийку пляшки до уст, поволі і з глибокою задумою пив тепле пиво, яке йому зовсім не смакувало. А потім, пошелестівши головою між листям, підійшов до вікна, встромив у нього голову, а побачивши Антоніну Куфер, яка витирала об фартух руки, сказав "поважання пані" і, не чекаючи на відповідь, помахав рукою вбік Анастасії Дирдало й Михайлини Пітульської, які доїдали за столом свіжі вареники й зовсім його не помітили, нерішуче всміхнувся до Федори Солодійської і Євдокії Софронової, що сиділи за столом при вході до буфету, звідки гуділи і тріскотіли різного тембру чоловічі голоси, сказав тихо "цілую руці" і, спершись грудьми на підвіконня, постановив залишитися в такій позиції трохи довше. Антоніна Куфер глянула на нього кілька разів і вкінці, пошкрябавши ложкою голову, запитала:

— Чого ви встромились у вікно?

Василь Тростяниця, зовсім незбентежений, почав поволі відповідати:

— Я хочу бути одночасно надворі і в кімнаті. Я працюю шість днів у тижні, а коли прийде неділя — вона така коротка, така куца, що нікуди не вспіваю. Тут пів години, там пів години, тут кілька слів, там кілька слів, тут побачу цього, там побачу того, тут трохи нап'юся, там трохи нап'юся — і раптом бачу: пів неділі минуло, а друга половина вже коротшає, вже минає, вже добігає до кінця. А я ж працюю шість днів у тижні, овертайми, і чекаю на неділю, як каня на дощ, і завжди мені здається, що щось важливе станеться, що матиму якийсь щастя, а яке — сам не знаю. Тому хочу бути всюди — і тут, і там, і тут, і там. Чи це добре?

Антоніна Куфер зачерпнула варехою з синього баняка борщу і скуштувала:

— Оженіться. Оженитесь — будете мати спокій, і неділя вам подовшає.

Василь Тростяниця не чув, що сказала Антоніна Куфер. Він уже прислухався, що говорила Анастасія Дирдало, яка, накривши грудьми половину столу, за кожним словом, що випурхувало з її повних, круглих уст, нахилялася до Михайлини Пітульської, що, схрестивши худі й веснянкуваті руки на плоских грудях, сиділа непорушно випрямлена, час від часу заплющуючи

і розплющуючи прозорі повіки, закінчені рудими віями. Анастасія Дирдало говорила:

— І що ви думаєте? Він обіцяв, що більше ніколи на жадну жінку не подивиться. А вона повірила — і котрий уже раз? І навіть плакав перед нею. Крокодил! Мені дуже її жаль. Вона йому і варене і печене, в хаті чистенько, діти чемненькі, вже вчать в гайскулі... Хоч би перед ними стидався, а він, бараба, і в гадці не має! Я їй казала: "Олю, лишіть його, розведіться". Але вона дуже побожна: "А що отець парох скажуть? А що діти? Ми ж брали шлюб у церкві, присягали". Тепер він, спідничкар розпусний, знайшов собі якусь італіянку. Аби, мавпа, хоч якось виглядала, а то куца, задок на литках, груди, що носа з-поза них не видно, а писок вимальований, як афіша. Я її бачила, вона працює в Гадсона, обвішана цяцьками, як ялинка. Не розумію! Має гарну і добру жінку, господиню, чесну, побожну, а водиться з якимось монстром! Ви думаєте — попередня була ліпша? Бігме, пані, долоні, як два бохонці хліба! А ноги, як у слона. Про лице навіть шкода говорити! Я такого задертого носа і таких балухуватих очей у своєму житті не бачила. Де він їх знаходить? Що його притягає до них? Я думаю, що він ненормальний. Я б з ним не лишилася сам-на-сам. Раз на парафіяльнім пікніку він попросив мене до вальса. Я не хотіла, бо знаю батяра, але він ухопив мене за руку і силоміць випровадив на середину площадки. Жінка його дивиться, отець парох дивиться, всі дивляться, а він, безстыдник, приліпився до мене, аж мені віддих заперло. І знаєте, що він мені шептав до вуха? "Алеж ви маєте повну пазуху". Подумайте! Я маю четверо дітей, а він, слимак, мені таке! Я хотіла сказати своєму чоловікові, але що він? Ви його знаєте — на нього кожне вбрання завелике. Оркестра скінчила грати, а він мене — цмок! І що ви на це?

Михайлина Пітульська, чоловік якої повісився кілька років тому в гаражі, де стояло попсоване авто, розтулила стиснені вузькі уста і, блиснувши біленькими зубами, тими на святкові дні, колючим голосом крикнула:

— Якби так мій чоловік, я б його зарізала!

Анастасія Дирдало обтерла паперовою серветкою мокре від поту, кругле і рум'яне обличчя і не відповіла нічого. Відпочивала. Федора Солодійська і Євдокія Софронова загуркотіли кріслами і вельми зацікавлено вдивлялися в Михайлину Пітульську. Василь

Тростяниця від несподіванки випрямився і стукнув потилицею об віконну раму, аж шиба задзвонила, і прошипів:

— Гадра! Відьма!

Михайлина Пітульська кліпала віями, кліпала і здивовано дивилася на Анастасію Дирдало, та, здавалося, не перестане кліпати, а Анастасія Дирдало випрямилася, вдихнула повні легені повітря і, повільно випускаючи його, запитала:

— Хто це був?

Михайлина Пітульська перестала кліпати віями і голосом, який тремтів від обурення, звернулася до Антоніни Куфер:

— Хто це був?

Антоніна Куфер усміхнулася кутиками уст:

— Старий кавалер. Хоче женитися, але боїться. Я маю час — одного дня він устромить голову у вікно і буде з моєї руки їсти. Він дуже любить бігос.

3

Мілько Диригула був бартендером — у суботи, неділі і свята, і це був його добровільний громадський обов'язок. Він знав усіх спрагнених — вони були або його добрими приятелями, або добрими знайомими. Він знав, як говорити, що говорити і коли, хоч говірливий не був. Коли гість був іще тверезий, Мілько Диригула обслуговував його майже вчисто й уважно прислухався до замовлень. А коли гість посоловілими очима блукав по стінах, Мілько Диригула поведився з ним по-батьківськи, тобто поважно, терпеливо вислуховував довгі монологи, одним поглядом угадував, що гість хоче випити, а коли гостеві тяжко було сформулювати думку, давав поради лагідним тоном, іноді рішучим, а коли бачив, що гість вибуває з дійсності — пропонував відпочинок на свіжому повітрі і преставав гостем серйозно займатися, однак час від часу пильно поглядаючи на нього. Мілько Диригула завжди, коли приходила відповідна нагода, говорив: "Можна пропити всі гроші, але не вільно пропити розуму". Покищо в буфеті все відбувалося нормально — ніхто нікому не образив, нікого ще не виводили. Спрагнені, які стояли коло прилавка, не виявляли бажання від нього відходити, а ті, що стояли позаду них, уповні це розуміли — пили понад

їхніми головами, а інші розміщувалися, де їм було вигідніше: під стінами і в чотирьох кутах, а спізнені стирчали посередині і, хоч-не-хоч, були в постійному коливальному русі. Кожному, хто ознайомлений з товариськими звичаями споживання алкоголю, відомо, що чим більший натовп, гамір і рух, тим горілка ліпше смакує, тим настрої рожевіший, тим буденні слова набирають небуденности, тим приятнь стає безкорисливіша й майже універсальна, і тим злість стає злісніша. Мілько Диригула мав у своєму віданні все, чого забажає спрагнена душа: для вибагливих мартел три зірки — дві пляшки, геннесі — три пляшки, ремі мартін — одна пляшка, а джін, скатч, рай віскі, чиста, сливовиця — прошу дуже, можна пити, як воду. А пиво — американське, канадське, німецьке, чеське, польське, можна купатися. Хто хотів закушувати, той ішов до їдальні, а хто не хотів — овва! — пив не закушуючи, на власну відповідальність. Зрештою, здорова людина живе не тільки хлібом єдиним. У вільний день, по тяжкій праці, треба стукнутись чаркою. Ще ніхто не бачив і не чув, щоб спрагнена людина, піднісши склянку молока, сказала: "Дай, Боже, здоров'я". І також ніхто не бачив і не чув, щоб людина, випивши склянку молока, розбила авто й поламала собі кості. Хто хотів напитися молока, то мусів іти до їдальні, до пані Антоніни Куфер, але — хто б хотів? Брр! На саму думку про це тіло проймає неприємна нервова дрож! Ну що ж, коли алкоголь смакує, коли організм його витримує, коли день іще не скінчився, а теплий і запашний вечір попереду — можна пити. Молодість — тільки раз, старість — тільки раз, смерть — тільки раз! Батьківщина далеко, а келішок під рукою. Хай гинуть вороги! Добре, що вони далеко — не треба боятися, а коли що до чого — побачать! Найвчаснішими і найвірнішими гістьми були круглолиций і усміхнений Франц Поясок і смутний з мелянхолійними очима Юзько Циндра. Вони стояли при кінці прилавка, під стіною, дискутували мало, бо, як казав Юзько Циндра, рот є на те, щоб до шлунка впроваджувати горілку. І вони, мабуть, були б цій засаді підкорялися до кінця свята, але десь, за їх спинами, а де — чорт знає! — хтось докірливим голосом запитав: "Чого ж ти, селепку, лізеш на мене?" Франц Поясок ждав на відповідь, але її не було, і тоді постановив прилюдно з'ясувати, хто такий селепко і чи така істота існує взагалі? Він відсунув Юзька Циндру від стіни і витягнув з-поза нього дерев'яну скриньку з порожніми пляшками й обережно виліз на неї. Хвилину ловив рівновагу, а потім, коли зміркував, що не впаде, підніс руку і почав:

— Увага! Увага!

Дехто глянув на нього, дехто ні, дехто вмовк, дехто ні, але Франц Поясок не звертав ні на кого уваги й почав говорити, спершися правою рукою на голову терпеливого Юзька Циндри:

— Я хочу вам сказати, хто такий селепко. А хочу сказати тому, що окреслення селепко стало дуже популярне, а коли почнеш розпитувати людей, хто такий селепко, — вони не знають, чи не хочуть знати, підсміхаються, знизують плечима, а вкінці кажуть, не знати, чи серйозно, чи ні: "Не знаєте? Це отой, що каже: 'Я тепер сплю в спрунжиновім лужку і п'ю таку горілку, як усі магістри, а панів маю десь'!". З таким поясненням я не погоджуюся! Це нетолерантне спрощення. Селепко в політичному й соціальному розумінні є людиною, яка, покинувши рідні пенати, затрималася по середині дороги, оглядається назад і думає вчорашнім днем. Селепки є з науковими та громадськими титулами і без них. Вони є число. Селепко розкривається тоді, коли почне говорити, або вип'є кілька келишків. Селепко в своєму щоденному існуванні завжди покликається на добро України, зокрема тоді, коли це можна продемонструвати словами і кількома долярами. Колись, коли виникне потреба нагороджувати за емігрантську патріотичну діяльність і стійкість, треба буде встановити медалю ім. Селепка. Він, селепко, ніколи не має громадсько-політичних сумнівів, про це дбає його провід, непомильність якого гарантована промовама на святкових мітингах і заявами в пресі. Селепкові до щастя багато не треба і до нещастя також багато не треба. З селепком, який розбагатів, або видряпався на паперове громадське чи політичне становище, краще не зустрічатися. Він усе знає ліпше. Жадний селепко не признається, що він селепко. Великою образою для нього є, коли від нього відвертається такий самий, як він. Селепко любить кадило. Півінтелігенти й комбінатори кадила йому не жалують. Він за нього платить. Селепко — порода емігрантська, в краю вона невідома. Чи селепки вимруть? Чому ні? Динозаври, які живущі були, а вимерли! Я скінчив. Мені зовсім не важно, чи моє слово подобалося, чи ні. Ідіть до холери! Мільку, джін з тоніком на леді! Мені і Юзькові.

Франц Поясок усміхнувся, обтер долонею лице і зістрибнув зі скриньки — просто Юзькові Циндрі на ноги. Ну! Юзько Циндра присів і тонким від болю голосом закричав:

— Нагнітки! Нагнітки!

Так ефект важливої промови був знищений! Мілько Диригула підійшов до Франца Пояска, який, узявши Юзька Циндру під пахви, помагав йому встати, і м'яко сказав:

— Француню, ан де гавз! Ти повинен виступати на наукових з'їздах.

4

Хто любить пиво, той знає, що його треба пити спокійно, зосереджено, довгим ковтком, не надто перехиливши голову і не напружуючи горла, а скінчивши, треба поволі випустити з легенів повітря, трохи схиливши голову — не сусідові в обличчя чи в потилицю. Артим Колодка, на жаль, не вмів пити пива. Перед Другою світовою війною він випивав дві-три гальби річно, на фестині або на вечерницях, а гальба в руці, як він думав, додавала йому поваги, і він, маючи це на думці, не звертав уваги ні на смак пива, ні на його температуру. П'ючи пиво, людина повинна забути про свої приватні і громадські справи і навіть про свої амбіції. Інакше шкода братися за пиво! Воно, навіть найкраще, не дасть повного задоволення. Смакування — це один з головних елементів інтелігентности. Очевидно, щоб над цим задумуватися, потрібна бистрість і легкість думки, а вона, на жаль, не кожному дана. Артим Колодка саме тепер взагалі не думав ні про що. Він тримав пляшку пива високо над головами сусідів, які притискали його зусібіч, і обережно, щоб не пообривати гудзиків від сорочки, старався продістатись до дверей. Несподівано хтось штовхнув його в спину, Артим Колодка зробив півоборот і зустрівся лице в лице з Гілярієм Гудимою. Ото! Артим Колодка не вірив власним очам! Але це був таки Гілярій Гудима! Він тримав обома долонями під подвійним підборіддям склянку джину з тоніком і з льодом і голосно сопів. Артим Колодка здивовано вдивлявся в нього:

— А я думав, що ви вмерли.

Гілярій Гудима перестав сопіти:

— Я? Вмер?

Артим Колодка ще далі дивувався:

— Ну ви, ви!

Гілярій Гудима почав сопіти знову:

— Звідки ви таку вістку взяли?

Артим Колодка поволі опустил руку з пляшкою пива і притиснув її до грудей:

— Знаєте, хто сказав?

Гілярій Гудима надпив зі склянки і малими чорними очима вдивлявся в Артима Колодку:

— Ну?

Артим Колодка сказав шепотом:

— Магульський.

Гілярій Гудима знову надпив зі склянки:

— Який Магульський?

Артим Колодка прошепотів ще тихіше:

— Северин. Той, що купив собі домовину.

Очі Гілярія Гудими стали більшими:

— Купив домовину?

Артим Колодка радісно почав пояснювати:

— А так! Сам мені казав. На свою міру, вигідну, з рожевою вистілкою. Тішитесь, як би на парафіяльнім пікніку кольоровий телевізор виграв. Щодня кладеться в неї на кілька хвилин, привикає.

Гілярій Гудима задумано глянув у склянку:

— Видно, старість ударила йому в голову.

Артим Колодка споважнів:

— Він каже, що кожний мусить думати про смерть.

Гілярій Гудима підніс з-над склянки очі, трохи примружені:

— Він, мабуть, мешкає сам.

Артим Колодка пригублювався до пляшки:

— Ні, не сам. З ним живе його приятель, ну, ви його знаєте. Як він називається? З широким носом, лисий, ходить завжди з парасолею. Вони обидва приятелі ще з Праги, разом студіювали, зараз по першій війні.

Гілярій Гудима звів брови:

— Не знаю.

Артим Колодка також звів брови:

— Не знаєте? Але ж я вас бачив, як ви говорили з ним на концерті бандуристів у листопаді минулого року чи коли то, вже не пригадую. Він мав шию обвинену шаликом, бо його боліло горло.

Гілярій Гудима полегшено зідхнув:

— О? Ви про нього! Інженер Гнат Вовків! Певно що знаю! То він мешкає з Магульським?

— Отож.

— Дивно, я чув, що він жонатий.

— Хто вам таке казав?

— Не знаю. А може, є ще один Вовків?

— Не чув.

— Я також не чув.

Артим Колодка почав з приємністю оповідати:

— Отже, як я казав, Вовків мешкає з Магульським і, знаєте, одного разу, коли Вовків прийшов до хати, побачив Магульського в домовині. Просто — не міг рухнутися з місця, ані голосу з себе видобути. А Магульський, власне, був дістав домовину і хотів її випробувати. Поклався в неї, а тому, що це був пообідній час і Магульський завжди клався подрімати, — поклався і заснув. Коли Вовків стояв задубілий, Магульський розплющив очі і запитав: "Як тобі подобається?" Вовків вибіг з хати і мало що ніг на сходах не поламав. Вернувся аж пізно ввечері.

Гілярій Гудима усміхався, сіпаючи тонкими устами:

— І що? Мешкає далі?

— А що має робити? Магульський намовив Вовкова покласти в домовину, мовляв, чи добра на його міру. Той відмовлявся, відмовлявся, а вкінці, щоб мати спокій, уступив. І що думаєте? Домовина була саме, як для нього!

Гілярій Гудима випив джін до дна:

— Обидва здуріли.

Артим Колодка допив пиво і мляснув великими губами:

— Нікому це не шкодить. Вовків, як дома нема Магульського, кладеться в домовину.

Здивування і усміх Гілярія Гудими поволі минали:

— Він вам казав?

— Не він, Магульський.

— А чому ж Вовків не купить собі домовини?

— Боїться. Дуже забобонний.

Гілярій Гудима уважніше глянув на Артима Колодку:

— Наше покоління не тільки вимирає, воно також дурніє.

5

Леонид Дрибик хотів обернутися, але не міг, притиснений до прилавка з склянкою скатчу в руці, і хотів сказати тим двом, що стояли позаду нього, щоб пішли до чортової мами і не штовхали його і не припрасовували до прилавка — але як? Обережно підносив склянку до уст, надпивав і, хоч-не-хоч, слухав розмову.

Глухий голос:

— А він чого стоїть у куті з порожньою склянкою, носом до стіни?

Леонид Дрибик глянув убік і побачив присадкуватого з сумним обличчям любителя сильних напоїв Ониська Приклонного, який, схиливши голову, стояв перед стіною.

Повний тенор:

— Песимізм.

Глухий голос:

— Він так завжди?

Повний тенор:

— Ні, тільки тоді, коли вип'є.

Глухий голос:

— А не може перестати пити?

Повний тенор:

— Бачите сам — пробує.

Глухий голос:

— І що? Іде додому?

Повний тенор:

— Ні, починає знову.

Глухий голос:

— Чи він алькоголік?

Повний тенор:

— Ні, суботник.

Глухий голос:

— Належить до секти?

Повний тенор:

— Завжди починає пити в суботу.

Глухий голос:

— Жонатий?

Повний тенор:

— Ще чого бракувало б!

Глухий голос:

— Живе сам?

Повний тенор:

— Ні, має kota.

Глухий голос:

— Нехай п'є

Повний тенор:

— Ну, дай, Боже, здоров'я!

Голоси втихли. Натиск на спину Леонида Дрибика припинився. Він полегшено обернувся і побачив худощавого з погідними синіми очима, в білій сорочці, Олега Кравчука, який усміхнено дивився просто в його очі:

— Алеж тісно! Ви що п'єте?

— Скатч. А де ті два, що мене прасували?

Олег Кравчук не відповів на питання, оглянувся навколо і показав пальцем на Ониська Приклонного, який ні на сантиметр не змінив своєї позиції:

— А він чого носом стіну підпирає?

Леонид Дрибик співчутливо глянув на Ониська Приклонного:

— Замовте щось пити і не чіпайте його. В ньому перемишались алкоголь і чорна меланхолія. Нехай стоїть і роздумує. Минулої неділі брав участь у демонстрації під советською амбасадю. Помагав обкидувати її яйцями й помідорами. Поліції така демонстрація не подобалася. Давай демонстрантів ганяти. Найбільше обірвав Онисько Приклонний. Зчепився з двома поліцейськими, а ті пришилили його до землі і забрали на станицю. Справа пішла до суду. Я бачив. Так мене трясло з люті, так трясло, що думав: зараз щось зроблю!

Олег Кравчук нахилився:

— Ну і що ви зробили?

— Пішов!

— Куди ви пішли? До амбасад?

Леонид Дрибик аж кинувся:

— Ну, що ви? Я на тих бандитів дивитися не можу!

Олег Кравчук заспокійливо підніс праву руку:

— Не хвилюйтеся. Советчикам нічого не зробите, їх охороняє американська поліція. Демократія, розумієте? Коли ламаєте закон і хочете, щоб про це знав цілий світ, мусите ламати з великим громом. А коли ваша злість не дає вам спокою, придибайте якогось москалика на вулиці і дайте йому по морді так, щоб йому світ закрутився. Але пам'ятайте: демократія. Підете до в'язниці.

Леонид Дрибик успокоювався і гладив двома пальцями коротко підстрижені сиваві вуса:

— Ви легко говорите. Мабуть, не маєте жадних клопотів.

Олег Кравчук притакував:

— Ні, не маю, Богу дякувати. Мені дощ на голову не падає. Прийду додому — жінка всміхається. Діти не плачуть — уже на своїм, здорові, оптимістично дивляться на світ. У моїй хаті привітно, вона моя власна, запрацьована тяжко у фабриці. Біля хати три яблуньки, дві груші, одна вишня. Жінка плакає квіти. Маємо kota Микиту, до нас прилітають різні птахи, ми їм то зерна, то горішків, то хліба... Коли скучно, прошу — телевізор. Час від часу приходять приятелі, для них доля була ласкава, як і для нас, і не дуже молола, а тільки так, щоб ми шанували кожний добрий день і ніколи не забували, що життя не є контрактом з Богом, а ласкою. Що з того, що буду дивитися на советську амбасаду і мене трястиме лють? Я тоді затрясуся, коли побачу, що ціла Америка затряслася. Але тепер? Пане Дрибик, ви колись були вчителем, я колись був адвокатом, тепер — живім спокійно. Наше вже давно минуло.

Біля них, не знати яким чином, з'явився Онисько Приклонний, підніс порожню склянку й огірчено сказав:

— Я вас маю в старих штанах!

6

Здається, один іменитий запорозький полковник, прізвище якого загубилося в нашій бурхливій історії (чи тільки його?), час від часу, тобто тоді, коли був тверезий, говорив: "Коли п'єш горілку,

не перешкоджай пити іншим, а коли не п'єш, не насміхайся з п'яних, бо не знаєш ні дня, ні години, коли сам станеш п'яний". Можливо, що це сказав талановитий і красномовний римський сенатор на одному з бенкетів у Лукулла, а може — може якийсь наш заслужений громадсько-політичний діяч, пробуючи встати з крісла після ювілейного бенкету на відзначення іксліття того, як його... Ну, власне! Може, чому ні? Мілько Диригула, хоч над цим питанням не застановлявся, знав — і все! Він, власне, нахилився до Гарасима Ремінця, який стояв коло Сяня Маняви, весь час ліктем відштовхуючи його від себе, і лагідно сказав:

— Гарасимку, спокійно, бачиш — людей купа, кожний хоче ближче горілки.

Гарасим Ремінець ще раз відштовхнув Сяня Маняву й відповів:

— В краю народ мучиться, а ти мені — спокійно!

Мілько Диригула згїрдливо всміхнувся:

— А ти що поможеш?

Гарасим Ремінець махнув рукою перед своїм булькуватим носом:

— Нічого! Тому мене шляк трафляє. Крім того, той Манява! Чого ти, Сяню, на мене пхаєшся? Хрушов приїжджав до Америки і ходив, як дядько по ярмарку, і нічого йому не сталося. Не знайшовся ні один відважний, щоб хоч свиснув його по товстій морді! Де революціонери? А на бенкетах, на жалобних академіях, на з'їздах — їх до холери повно! Мільку, з революції порохно сиплеться!

Сяньо Манява взяв Гарасима Ремінця за лікоть:

— Гарасимку, не відштовхуй мене. Випиймо ще по одній, щоб наші діти і внуки авт не розбивали.

Гарасим Ремінець схилив голову:

— Мене болить серце. Подумати: цілий наш народ мучиться, а ми тут. Повмираємо — і що?

Сяньо Манява відсунув від себе порожню склянку:

— Ну, Гарасимку, ще раз помастім горло, щоб патріотам гикнулося.

Гарасим Ремінець злющо глянув на порожню склянку:

— Я свищу на них!

Сяньо Манява меланхолійно похитав головою:

— А я вже не свищу. Шкода мелодії.

Гарасима Ремінця огорнула розпука:

— А я не можу! Або вп'юся, як свиня, або зроблю авантуру!
Як жити? Мільку, дай мені скатч, страйт, а тобі, Сяню, що?

Сяньо Манява не відзивався. Він підносив праву ногу і здивовано до неї приглядався. Оглянувши її, питально переводив погляд з Мілька Диригули на Гарасима Ремінця, то з Гарасима Ремінця на Мілька Диригулу, а вкінці шепотом сказав:

— Мільку, тут є пес.

Мілько Диригула перехилився через прилавок:

— Який пес?

— Біда його знає.

— Ти його бачив?

— Ні.

— То як ти знаєш, що він тут?

Сяньо Манява потряс штанкою:

— Обсикав мені праву ногавицю.

Гарасим Ремінець високо звів брови:

— Не говори!

Сяньо Манява підніс ногу:

— Ціла ногавиця мокра.

Мілько Диригула оглянув штанку:

— Я за це не відповідаю.

Сяньо Манява вперся:

— Але порядок мусить бути!

Мілько Диригула моргнув до найближчих гостей і ляснув долонею по прилавку:

— Хто привів пса?

Відізався більмуватий на ліве око Антонко Грушка, що стояв при лівому кінці прилавка. Він зосереджено глянув собі під ноги й невинно усміхнувся:

— Нема жадного пса.

Мілько Диригула покрутив головою:

— Бачиш, Сяню, нема жадного пса.

Сяньо Манява помахав вказівним пальцем:

— А ногавиця шо? Патик?

Мілько Диригула заглянув Сяньові Маняві в очі:

— Ти скільки випив?

Сяньо Манява випрямився:

— Мельдую, вісім війо і п'ять пив.

Мілько Диригула співчутливо зідхнув:

— Тобі, Сяню, завжди, як вип'єш понад норму, пес обсикує праву ногавицю. Кропни собі ще одно війо і сядь під кушиком...

— А ти думаєш, що я п'яний?

— Ні, але сядь собі під кушиком. Вдихуй природу.

Сяньо Манява відвернувся спиною до Мілька Диригули й Гарасима Ремінця, притримуючися правою рукою прилавка, і сказав до рудого Філька Палістри, який увесь час мусів пити горілку через його плече:

— Я зараз вернуся.

Але він зараз не вернувся. Він вернувся пізніше, тоді коли сонце було вже в іншому місці і кожний тверезий розумів, що воно має намір сховатися за озеро, поверхня якого тремтіла, як рожева фіранка.

7

При кінці прилавка, коло дверей до кімнати-канцелярії, стояли: Геньо Майдун, Лесько Дицьо, Славко Болінський, Діонісій Сорочка і, трохи подальше, Макс Магура. Геньо Майдун і Лесько Дицьо говорили навпереміну, і слухали один одного — спокійно й поважно, а Макс Магура мовчав й насторожено слухав Діонісія Сорочку, який гарячився, і Славка Болінського, який його заспокоював. Одні одним не перешкождали і кожний чув те, що до нього було говорене.

Славко Болінський висуваючи тяжку долішню шелепу, повторяв уже третій раз:

— Дизю, Дизю! Не денервуйся. Кожний має право говорити. Ну, що він таке сказав? Що на патріотизм нема рецепти? Біг діл! Махни рукою і пий далі.

Діонісій Сорочка з-під гриви, що метлялася над низьким чолом, вперся хмурими очима в Славка Болінського, який стояв

між ним і — холера його взяла б! — Максом Магурою, низьким і масивним, з добре вигодованим черевом:

— Я знаю, що він сказав, череватий згінник! Знайшовся великий патріот! Звідки він такий узявся? Чужа тітка його з милосердя вродила. І який він патріот? Тоді, коли били, саджали, розстрілювали — він рахував гроші. А тепер дується, як вош на морозі! Бігме, не буду зважати, що нині свято!

... Лесько Дицьо притиснув широкими грудьми Геня Майдуна до дверей і одноманітно гудів до його лисини густим басом, від якого Геньові Майдунові глухо дудоніло в ухах:

— Я тобі вже говорю пів години: все запрограмовано, те, що має бути завтра, позавтра, за рік, за два, за тисяча років. Це по нашому називається призначення. Зрозумів? Я сидів у підземному бункрі ще з п'ятьома, над нами трава, дерева, небо... Раптом — як гахнуло! Машинові пістолі, гранати, вогонь! Чоловіче! Світ завалився! Я один вийшов живий. І ще поклав двох чубариків. Тільки два зуби вибило і праве вухо покалічило. Помацай, не бійся. А ця близна на бороді — це вже американська історія. Два ідіоти напали на мене коло моєї хати. Я їх обох порисував ножем. Все запрограмоване. А з москалями, дай Боже, ще зустрітися. Якщо запрограмовано — зустрінуся. Зрозумів?

... Славко Болінський поклав Діонисієві Сорочці дві долони на груди:

— Тейк іт ізі, Дизю. Ти мене знаєш, правда? Можна говорити, як дипломати — Макс Магура своє, ти своє. Він довідається, що ти думаєш, ти довідаєшся, що він думає.

Діонисій Сорочка не вгавав:

— Я добре знаю, що він думає! І він знає, що я думаю! Кундель з обідраним хвостом! Я його ремінною мордою долівку в буфеті позамітаю. Він мені про патріотизм! Дасть десять долярів річного національного датку і ходить, як посмарований маслом! А діти по-англійськи, гадем! Нехай п'є смірновку і стулить писок!

Славко Болінський не пускав Діонисія Сорочку із своїх рук:

— Ну вже! Чи ти зробиш його більшим патріотом? Він уже знає, що ти думаєш. Прийшов на свято? Прийшов. Побуде і піде. Вип'є трохи горілки — і все. Ну, чи не так? Я також вмю бути нервовий. Але пощо?

... Геньо Майдун тер долонею лисину:

— Ти, Леську, відсунься трохи, бо мені робиться дуже тепло. Ти кажеш, що все запрограмоване? Я вже розумію. Одного разу моя мама попровадила мене до школи, до першої кляси, а я не хотів, плакав цілу дорогу. І знаєш, що сталося? Директор школи помер! Три дні я був щасливий. Це було запрограмоване, правда? І ще пам'ятаю, я вже був майже парубок, мав їхати до тітки Марини, вже забув пощо, але це не важне. Прийшов на станцію — поїзд від'їхав. І знаєш, що сталося? Той самий поїзд під Золочевом — фю! Вилетів з рейок. А під час останньої війни, у Відні, я кажу до свого вуйка Миколи — ще був вуйко Степан, він умер тому двадцять років у фабриці, машина його вбила, — я кажу, що скочмо до келлеру на пиво, а він не захотів. Поїхав до дев'ятого безцирку, не знати пощо. І знаєш, що сталося? Надлетіли американці — і з вуйка навіть не лишилася мокра пляма. Правда, з жінкою мені трохи не везе, але що ж я можу зробити? Може так запрограмовано. Як ти думаєш?

Лесько Дицьо широкою долонею поклепав Геня Майдуна по лисині:

— Ти, Геню, забобонний. Не змішуй забобонів з фактами. Хочеш іще одно пиво, німецьке?

Геньо Майдун відтискав Леська Диця набік:

— Ні, мене здуло. Вийду трохи надвір. Ну, пусти.

Лесько Дицьо посторонився:

— Ну, викочуйся. А я ще один джін з тоніком на леді.

— Ти, Леську, маєш багато місця. Якби так мені!..

Геньо Майдун притиснув до дверей Діонісія Сорочку і Славка Болінського, ліктем відштовхнув Макса Магуру і почав прокладати собі дорогу до сонця, до неба, до свіжого повітря... Діонісій Сорочка витягнув за ним шию, хотів щось сказати, але мотнув головою і захрипів до Славка Болінського:

— Ти, Славку, мене не затримуй. Я вже маю досить! Той свинопас Магура завжди масним голосочком: "Бо то, пане добродію, бо то треба знати..." А тепер ще підсміхається за твоєю спиною. Я йому зараз порахую його штучні зуби!

Діонісій Сорочка хотів відштовхнути Славка Болінського, але той, вхопивши його за руки, відвернув голову до Макса Магури і гаркнув:

— Марш, гнидо, бо копну!

Обернувся знову до Діонісія Сорочки і, затискаючи тяжку шелепу, заскреготав:

— Ходи до канцелярії, бо не витримаю! Ти мене знаєш?!

Однак до канцелярії Діонісій Сорочка і Славко Болінський не пішли. Мілько Диригула помахав їм перед очима ключем:

— Канцелярія замкнена. Вийдіть надвір і подивіться, як сонце світить. Потім не забудьте прийти знову. Гостям раді!

8

Правдивою товариською розмовою є не тільки розмова, в центрі якої поставлена якась поважна проблема, але й розмова про шоденні справи, очевидно, ведена речево, чи теж розмова про справи навіть банальні, однак ведена серйозно або із свавільною легкістю, часом з ухилом у спліткарство, якщо учасники розмови вміло послуговуються дотепом і натяком. Коли ж у товариство попаде малоінтелігентна людина, тоді товариська розмова перетворюється в кострубату й пусту балаканину, хіба що малоінтелігентний співучасник, не помітивши того (а це правдоподібно), стає темою двозначної розмови, на превелику радість інших розмовників, які в серцях святкують свою інтелектуальну вищість. Треба сказати, що кожне товариство, яке при різних нагодах сходиться разом, мусить бути селективне: ні одного генія, ні одного дурня! Коли ж трапляються самі генії або самі дурні, на одне виходить: жадної інтелектуальної користі. Найдідбранішим товариством є приятелі, які, часто буває, не мусять багато говорити, а якщо й говорять, то про справи для них усіх цікаві. Якщо їхній інтелектуальний рівень різний, то його вирівнює дружба. Отже, хай живе дружба! Плекаймо товариську розмову, плекаймо її стиль, підносім її рівень! Очевидно, в нас, на жаль, нема т. зв. сальонів, де поважні громадяни могли б плекати мистецтво товариської розмови, запрошуючи до неї талановиту молодь, щоб прислухувалася, навчалася і стала надійною зміною. Все ж таки, початки вже маємо: національні бари, в яких учасники приємного дозвілля збагачують стиль і словництво рідної мови. Рівень покищо не високий, але намагання наявні: кожний учасник шукає для своєї думки точного вислову. Їхні пошуки часто вінчає несподіваний успіх, але, на жаль, створені вислови і навіть цілі сентенції по виході з бару забуваються, так що при найближчій нагоді треба

починати наново. Але не попадаймо в зневіру! Може, успіх матиме наступне покоління? А може те, що прийде після нього? Кожна нова ідея поставала в малому гурті однодумців, які були нею одержимі. Чи можна бути одержимим ідеєю товариських розмов? Велл, є питання, на які найкраще відповідає історія. Отже — треба почекати. А кому нетерпеливиться, нехай послухає розмови Ілька Марусина, Юри Чимбарука і Владзья Наводного, які стояли коло відчиненого вікна, плечима до всіх, із склянками скатча в руках і вели дружню розмову не про громадські чи політичні справи, але про трохи менші, такі, що завжди в житті трапляються, хоч про них не часто говориться, а в газетах зовсім не пишеться. Ілько Марусин, докінчуючи курити кента, жовтим вказівним пальцем, що був закінчений загнутим, мабуть, твердим, як кінське копито, нігтем, показував на кльозет, що виднів напроти, обведений невисокими кущами мирту:

— Подивіться, люксус, комфорт — не виходок, вареники в ньому можна ліпити. Чи ви припускали коли, що будете мати приємність сидіти в такому розкішному приміщенні? А скільки він коштував! У краю за ті гроші можна було колись читальню вибудувати! Чисто, гігієнічний папір, цигарки з нього можна крутити, дзеркало, вода шумить, в разі чого можна обмити руки, підлога й стіни викладені білими плитками, а це все я зробив своїми руками!. А ти, Юро, носом не крути! Чи ти мав коло своєї хати таку цивілізацію?

Юра Чимбарук показав в усміху білі зуби:

— Не мав, але було приємніше. Поглянеш направо — гора, поглянеш наліво — гора, смереки кланяються, вітер повіває, чути, як несуться чийсь голоси... Мой! А ти мені про гігієнічний папір, про білі плитки, про дзеркало, про воду, що шумить... Мені Черемош шумів!

Владзьо Наводний, який хитався на довгих, трохи зігнутих у колінах, ногах, перебив:

— Певно, що приємно, коли одночасно можеш оглядати природу. Я не маю нічого проти гір, ні проти смerek чи інших дерев, ні проти жадного вітру, ні проти Черемоша. Я їх люблю. Перед війною, як трапилася нагода і конечність, а подалі було від людей — я гоп у куші! Але як трава була висока, то ні. А так, у місті, то хіба вночі покропив ліхтарню або в брамі на рахунок пса. Що тут говорити! Ти, Юро, не едукований. А що ти робив, як падав дощ? Брав парасолью? А що взимку? Розкладав ватру?

— Як ти кажеш, Ілька?

Ілько Марусин поволі розтягував усміхом уста:

— Я кажу, що в нас дерев'яний виходок був ознакою цивілізації. Мій покійний татуньо дуже шанували виходок і завжди казали: "Ілька, не занечишуй виходка, не ставай копитами на сидзене". Одної зими татуньо стали ногами на сидзене— а снігу навіяло, навіяло! — як поховзнулися, то мало виходка не розвалили.

Влодзьо Наводний скептично ствердив:

— Виходок не був досконалий.

Юра Чимбарук обстоював своє:

— А я кажу, що мені найприємніше було — направо гора, наліво гора, смереки кланяються, вітер повіває, чути, як несуться чийсь голоси... А Черемош шумить, мой!

Влодзьо Наводний тихо докинув:

— І трембіти грали...

Юра Чимбарук глянув у небо:

— Ая, грали, ой грали!...

Влодзьо Наводний з усієї сили долонею гепнув його по широкій спині, аж скатч із склянки вихлюпнувся:

— Маєш рацію! Ти жадним способом не міг би вміститися з трембітою у виходку!

9

Юлько Обічний, зморщивши високе чоло, поволі, але з притиском поставив склянку на прилавок і допитливо глянув у спокійне, майже нерухоме обличчя Данка Залісного, що тер пальцем тонкий ніс, якби ось-ось мав чхнути:

— Я хочу знати, для чого існую?

Данко Залісний ледь усміхнувся:

— Найбільше питання! Не ви перший і не ви останній. Чи не краще було б зайнятися трохи меншими питаннями?

Юлько Обічний нетерпеливився:

— Всі інші питання не варті цього одного!

Данко Залісний спокійно дивився в його напружені сиві очі:

— Виросте вам довга борода. Колись, може, буде вам

здаватися, що ви знаєте відповідь на питання, але ви також будете знати, що це жадна відповідь. Ви хочете розгадати таємницю, яку ніхто не розгадав. Треба її прийняти такою, якою вона є, прийняти цілістю — і існувати. Якби ви знайшли відповідь на питання, чому існує, ви могли б сотворити людину! Чи ви знаєте, ким ви хочете бути?

Нетерпеливість Юлька Обічного тривала:

— Я хочу бути тим, ким є! Більше ніким іншим! Це мені повністю вистачає, щоб я жив, щоб я застановився, для чого існую! Я знаю, що мені виросте довга борода, я знаю, що мені буде здаватися. А може, я переконаю себе в тому, що знайшов відповідь і повірю в неї? Чи справа не в тому, щоб себе переконати? Щоб повірити і більше не сумніватися? А що, як в останню хвилину перед смертю з'явиться сумнів? А може, спокій, який прийде, буде нагородою за те, що я шукав, що я був цілою людиною? Бо тільки така людина хоче знати, бо тільки вона завжди ставить питання, і сумнівається, і надіється.

Данко Залісний повів навколо себе рукою:

— Подивіться на людей, які їдять, п'ють, ходять, сміються, кричать. Для чого вони існують? Кожний, може, скаже інакше, але вони знають. Вони існують, щоб бачити світ, щоб мати дітей, щоб ходити до церкви, щоб працювати, пити горілку, щоб радіти, щоб змагатися за щастя, щоб, як прийде такий час, умерти за велику справу. Їм добре, вони свій досвід мають передати новому поколінню, вони знають, що життя треба приймати з подякою і не ставити жадних питань. Відповіді на питання, що їх вони часом мають, містяться в Біблії. Чого сумніватися? Чого журитися? Чи ви знаєте, що тільки маленька частина мозку працює? Чи ви думаєте, що це вистачає, щоб розгадати основні питання людського буття? А навіть якби мозок працював на повну потужність, чи та потужність буде така досконала, що мозок відкриє таємницю, яка буде відповіддю на ваше питання? Я так не думаю і тому не вірю. Матерія є недосконала!

Юлько Обічний не здався:

— Я завжди хотітиму!

Данко Залісний ледве помітно знизав плечима:

— Я також хочу знати, часом. Але коли погляну в небо — питання розвіюється, настає спокій. Нехай земля крутиться і я

разом з нею. Ця космічна прогулянка навколо сонця варта того, щоб ми почувалися щасливими. Отже, будьмо щасливі! Ми, людство, багато знаємо і будемо знати ще більше. Але межі, поза якою є смерть, наше знання не переступить. Вип'єте ще мартель?

— Хіба вип'ю.

— Так краще. Часом треба обкрутитися навколо себе самого, щоб забажати рівноваги. Ну, за ваші бажання!

— Нехай буде! Справді, для чого я існую?

Біля дверей до ідальні задзвонило розбите скло. Мілько Диригула глянув понад голови Митра Творилка й Філька Палістри:

— Який дідько там жениться?

Митро Творилко навіть не обернув пласкуватої голови:

— А ти не знаєш? Юзько Циндра пробує на вухах стояти.

Філько Палістра шепеляво додав:

— А хто ж би? Потім буде нарікати, що склянка була тяжка.

Данко Залісний узяв Юлька Обічного під лікоть:

— Ходім. Зробім місце іншим. Нехай наговоряться, бо тут, мабуть, єдина нагода, щоб поворушити мозком.

Юлько Обічний перший пропхався до виходу:

— Я б уже поїхав додому. Якого дідька я сюди приїхав? Кольо маю вдома!

Данко Залісний махнув рукою перед себе:

— Он там нині посадять "дуб волі". Не нарікайте.

Юлько Обічний відвернув голову:

— Ех!

10

Доля кожної людини не ходить самотно. Хоч у неї свій шлях, вона, якщо має перетяти шлях іншої долі — перетне, і то так незвичайно й несподівано, що навіть наймудрішого філософа здивує. Якби людина призадумувалася над кожною несподіванкою, що нею обдаровує доля — вона до кінця життя ходила б п'яна від здивування. Найдошільніше, з огляду на коротке людське існування й постійне змагання до щастя, прийняти рішення долі, як вирок, від якого нема відклику. Мільйони-

мільйони людей старались ухилитися від рішення долі, забуваючи про досвід поколінь, і життя їх було повне неспокою та розчарувань. Шкода ухилитися! Коли людині має впасти цегла на голову — вона впаде навіть на пустині, де нема жадної будівлі. Після смерти доля кінчить свою важку функцію, принаймні декому так здається. Того, що несе доля, прискіпати не можна. Власне! Ні Ясько Парканюк, ні Стефко Піпка про це не знали. Митро Творилко також не знав, але він був, не знаючи, саме тим, який хотів заплановане долею прискіпати. Бо ніби чому вони мали знати? Ніхто не знав, не тільки в буфеті, але й у цілому світі! Але чи варто займатися ніколи не з'ясованими справами, яких жадним умом не обняти, а надворі — усмінене сонце, ласкаве небо, голублива трава, веселе озеро... А може, варто? Але це питання залишім відкритим. Перед людством іще багато тисячоліть існування. Краще подивитися навколо: Ясько Парканюк, утиснувшись боком між чиюсь костисту спину і випнуте черево, пропихався до буфету і застряг за порогом, бо Митро Творилко загородив йому дорогу:

— Ви чого пхаєтеся, як паламар до престола?

Ясько Парканюк усміхнувся широким безжурним усміхом:

— Дош падає.

Митро Творилко висунув голову за поріг і глянув на небо:

— Ви що? На голову впали? Небо блакитне, як намальоване.

Ясько Парканюк усміхався дедалі радісніше:

— Радіо передавало, що падає в Маямі.

Митро Творилко сіпнуло:

— А мене що обходить Маямі?

— Мене теж не обходить.

— Але ви казали!

— Люблю конверсацію.

Митро Творилко витягнув худу шию і, звівшись навшпиньки, помахав вільною рукою у правий кут буфету:

— Піпка! Ану, сюди! Маєш одного, що любить... якто? конверсацію.

Ясько Парканюк протиснувся ще трохи і зависочів над правим вухом Митра Творилка:

— Конверсація!

Митро Творилко подратований глянув угору:

— Все одно! Я не дурний!

— Я не говорю.

— Попробуйте!

Ясько Парканюк пропхався ще трохи і відвернув голову:

— Пошо?

Митро Творилко знову звівся навшпиньки, але вже не махав рукою, бо в лівій тримав склянку, а правою долонею її накрив:

— Піпка! Ану сюди! Тут маєш одного!...

Раптом нахилив голову до склянки і, перехиливши згорблену спину, наповнив широко розкритий рот подвійною порцією джину з тоніком. На мить примкнув повіки, як півень, що наміряється піяти, знерухомів, глибоко зідхнув і подав Яськові Парканюкові порожню склянку:

— Тримайте начиння. Я хочу Піпці дати знак.

Подивився на Яська Парканюка довгим і пильним поглядом і стукнув його пальцем у груди:

— То ви є той з дошем?

Ясько Парканюк моргнув:

— Так, з тим дошем у Маямі.

— То ви називаєтеся як?

— Парканюк.

— Той з Бафало?

— Той.

Митро Творилко знову звівся навшпиньки і вимахнув угору руки:

— Піпка! Гей, Піпка! Тут є той потужний, що на вечерицях дав тобі по морді!

Але Стефко Піпка не чув і не бачив. Він, власне, дивився, як Мілько Диригула наливав йому в склянку сливовицю, відмірюючи порції келішком. Те, що постановила доля, збудеться ввечері. Дороги Стефка Піпки і Яська Парканюка на мент перетнуться і Стефко Піпка до кінця життя згадуватиме про це неохоче.

11

Худа Варвара Мотиль ніяк не могла пропхатися поза поріг буфету. Пробувала з лівого боку, пробувала з правого, зводилася на пальці, заглядала понад голови, але небагато бачила — лисини, сивини, малі вуха, клапаті вуха, дзеркало позаду

прилавка, Мілька Диригулу, який "то виринав, то потопав" — і це все. Шестирічний Дмитрик, Варвари Мотиль унук, тримався за край квітчастої сукенки, яку вона дістала від дочки на іменини, і шохвилини сіпав:

— Баба! Я хочу пап!

Вкінці Варварі Мотиль урвався терпець. Вона постукала кулаком у найближчу спину:

— Гей, містер! Зробіть місце, ви вже досить настоялися. Дитина хоче пап.

Спина ворухнулася, обернулася і на Варвару Мотиль глянули спокійні, чорні, трохи посоловілі очі:

— Що таке?

— Дитина хоче пап!

Трохи посоловілі очі спинилися на Дмитрику, праве око моргнуло і повільний, майже професорський голос запитав:

— Ти хочеш пап?

Варварі Мотиль удруге урвався терпець:

— Чого ви його питаєте? Я ж вам казала, що він хоче пап!

Трохи посоловілі очі спинилися на її обличчі:

— Вибачте, пані, діти — наше майбутнє. Моя сестра має такого самого внука, але трохи більшого, він учитися в каледжі. Як цей дзюбик називається?

— Дмитрик, мій внук.

— То ви маєте внука?

— Бачите, що маю.

— То він хоче пап?

— Так, хоче пап.

— Зараз буде мати. Стійте авсайд. А ти, дзюбику, тримайся бабуні. Який ти хочеш пап?

Дмитрик-дзюбик глянув на бабуню, потім на трохи посоловілі очі:

— Кока-кола.

Трохи посоловілі очі моргнули:

— Окей.

Потім звернулися до Варвари Мотиль:

— Я фундюю. Люблю дітей. Можна сказати, діти — моя спеціальність.

Спина знову з'явилася перед Варварою Мотиль, довга

волохата рука з наручним годинником простягнулася над найближчими головами і повільний, майже професорський голос, але з подвійною силою, залунав у буфеті, покриваючи нерозбірливий галас.

— Мільку, передай одну кока-колу! Вже! Тут один дзюбик хоче!

Голос утих, рука зникла, трохи посоловілі очі глянули пильніше на Варвару Мотиль:

— Моментик! Я називаюся Софрон Соцький, дивізійник, був під Бродами, бив і втікав, сидів у Ріміні, всі дівчата, яких я знав, уже посивіли. Ну, що ж я пораджу? Казав їм: почекайте на мене. Не почекали. А я люблю дітей...

З глибини буфету ледве долетів голос Мілька Диригули:

— Софцю, нема кока-колі? Хочеш пиво?

Трохи посоловілі очі зависли над Дмитриком:

— Хочеш пиво? Ходи!

Поки Варвара Мотиль спам'яталася, Софрон Соцький посадив Дмитрика собі на горгоші і, розштвкуючи юрбу, приповідав, а його очі світилися веселістю:

— А ми сюди, а ми туди! То все селепки, цивільбанда! Гаталай, гаталай! Бий їх згори!

Варвара Мотиль ухопила Софрона Соцького за сорочку, аж висмикнула її із штанів, і розпачливим голосом благала:

— Пане дивізійник! Пане дивізійник! Що ви робите? Уважайте! Чи ви здуріли? Дмитрику! Дмитрику!

Але Дмитрик не чув. Він опинився в мряці цигаркового диму, близько великих, білих ламп, над безліччю голів, над пляшками, скриньками, над гамором — і, хоч боявся, йому було радісно й дивно, як ніколи раніше.

12

Калина Полінська поставила під деревом крісло, широке, з трохи перехиленою спинкою, з опертям на руки, крісло-коливан, узяла маму під рамено і, нахилившись до неї близько, сказала:

— Мамо, тут буде добре, ніхто не перешкоджатиме. З правого боку озеро, а там просто — посадять дуба, а з лівого боку, на тих дошках, на площадці будуть танцювати, але ще не зараз.

Прошу сидіти і нікуди не йти, добре? Що мамі принести? Може севен ап? Я зараз прийду, тільки подивлюся, куди пішов Остап, напевно до буфету, а лікар заборонив йому пити пиво. А светра прошу не скидати. Як прийде Ліда з Івасиком, нехай нікуди не йдуть, нехай почекають, а Івасикові не кажи говорити "Отче наш", він уже теті Мані сказав два рази і вуйкові Зенкові один раз, аж зіпрів. Ти, мамо, попроси Івасика нехай він скаже віршик, той на твої уродини, ти його любиш і він коротенький, так що Івасикові не треба підповідати. Отже, мамо, я вже йду, тільки на кілька хвилин, уважай на себе, добре?

Мама-прабабуня весь час усміхалася і кивала головою, вкінці тихо сказала:

— Добре, доню, добре, вже йди.

Калина Полінська відходила й оглядалася, а мама-прабабуня незграбно помахала рукою і задивилася на озеро, де плив малий вітрильник, але не дуже хотів плисти і кількоро хлопців та дівчат гребли руками, а він перехилився і, здавалося, ось-ось перекинеться, але якимось не перекидався, плив далі, а з вітрильника долинали сміх і вигуки, і широка луна котилася понад деревами, високо і ще вище, а як глянути було за нею, то крутилася голова і завертались очі. Мама-прабабуня мала охоту встати, але дочка буде гніватися, картатиме, як малу дитину, правда, не дуже, буде переконувати й вимагати обіцянки, що більше цього не зробить, ну, багато говорення, як завжди, і всі будуть на неї дивитися докірливо, очевидно, а вона нічого, зовсім нічого, бо ніби що?.. Сьогодні вранці вона трохи помилилася. Насамперед узула півчеревики, а потім намагалася натягнути на них панчохи, і то не свої, а доччині, нейлонові. І як це сталося? А її знайома, пані Матулська, здається, Марія, одного дня вийшла надвір, оглянулася туди-сюди і забула, в котрій хаті живе. На щастя, надійшов листоноша, дав їй листи, і тоді вона прочитала власну адресу. Але з нею таке ще ніколи не трапилося. Завжди, як погідний і теплий день, дочка виходить з нею або Михась, уже пластун, який тримає її за руку і перестерігає: "Праба, уважай". Чи люди стали такі страшні, чи щось має завалитися? Але тут не треба уважати. Трохи гамірно, але вона такий гамір любить, від озера повіває вітрець-свіжачок, дерева шумлять, ледве-ледве чути, а це дерево над нею — воно пахне, знайомий запах, такий як на Високому Замку, кріслатий каштан, а їх було багато, вздовж алей, а як тепер замкнути очі, то зовсім, зовсім... Хтось проходить поруч, щось говорить, до когось, то по-

англійськи, то по-українськи, чути сміх — то дівчина, жінки сміються інакше, далекий голос кличе "Христино-о-о", і так лунко звучить, такий дзвінкий, такий молодий, як той голос на вакаціях, тоді коли вона мала нову суценку в червоний горошок, з синенькою кокардою на грудях, і бігла, а коса метлялася на спині, а голос розпливався, танув і знову доганяв її, і знову його не було, тільки вітер, тільки вітер, дедалі слабший, дедалі лагідніший, і тиша, і спокій, бо так усе...

Мама-прабабуня плакала, мовчки, звичайно, як удома, коли сиділа в своїй кімнаті на ліжку, а дочка й усі хатні думали, що вона спить, — трохи підтягала носом, шукала хустинку, але не могла знайти, а сльози текли поволі з-під окулярів, спливали по щоках, на уста, а їй було байдуже, що люди можуть бачити, що можуть подумати... Зрештою, вже надходила дочка, невиразно маячила, трохи підбігала, махала рукою, тою вільною, вже бачила виразніше, а другою рукою притискала до грудей, здається, пляшку, якусь торбинку і ще щось, загорнене в папір. Може, морозиво? Дочка, переводячи віддих, приклякнула коло неї, вхопила за руки:

— Що сталося, що?

А вона, мама-прабабуня, глянула на неї крізь сльози й усміхнулася:

— Ті каштани...

— Які каштани?

— Ті каштани на Високому Замку, і та суценка...

Калина Полінська знайшла на маминих колінах хустинку і обтирала їй обличчя, і заглядала в мокрі очі, і мовчки гладила її сиве, рідке волосся.

13

Пенсіонер Трохим Кропивка вів півника-чубарика на шнурочку, прив'язаному до його тоненької ніжки. Півник-чубарик не дуже його слухався, але відомо, що свійська птиця — дурна, і Трохим Кропивка дозволяв півникові-чубарикові йти раз уліво, раз управо, бо, може, мушка, бо, може, хробачок, бо, може, ще щось. Чей же півник-чубарик мусить щось їсти! Потім поведе його до озера, нехай нап'ється води, а як нап'ється, тоді... Ото, власне, що тоді? Трохим Кропивка зупинився і задумано задивився на півника-чубарика. Доки йому ходити з ним? Хто

///

йде — пристане, дивиться то на півника-чубарика, то на нього, старого, найчастіше жінки й діти, і що вони собі думають? А він, Трохим Кропивка, тут ні при чому. Пані Ія Голінкова — а вона все знає — казала, що сьогодні буде л'ютерія, і він купив у фермера півника-чубарика, як дарунок на л'ютерію. Йому півник-чубарик дуже подобався, таке ціп-ціп, що його цілий світ не обходить. Чи ж не гарний виграш? Але виявилось, що л'ютерія не відбудеться, бо свято патріотичне, а не якесь там парафіяльне, і він тепер мусить водитися з півником-чубариком, бо шкода його, чупурунчика. А півник-чубарик уже побував у буфеті, де мало що не зомлів, потім у кльозеті, який справив на нього велике враження, вислухав вереску рум'яної дівчинки, яка вхопила його за хвостик і не хотіла пустити — а це для нього, який щойно входив у світ, було забагато. Нехай же собі півник-чубарик походить, нехай собі то мушку, то хробачка, то ще щось, то вліво, то вправо — він має малі життєві вимоги. По л'ютерії його, напевно, чекала б нагла смерть, а так — живе, національне свято врятувало йому життя! З того виходить, що й птиці мають свою долю. Чи не дивно? Трохим Кропивка був би над цим питанням довше застановлявся, але перед ним і перед півником-чубариком зупинилася, трохи йому знайома або й ні, старша, припудрена і підмальована пані з хлопчиком, мабуть, з першої класи. Вона нахилилася до хлопчика:

— Бачиш, це півник.

Потім звернулася до Трохима Кропивки:

— Правда, що це півник?

Трохим Кропивка кивнув головою:

— Так, правда, це півник.

Пані нахилилася до хлопчика:

— Чуєш, пан сказав, що це півник.

Потім до Трохима Кропивки:

— Правда, що півник їсть хробачки?

Трохим Кропивка кивнув головою:

— Так, правда, півник їсть хробачки.

Хлопчик обняв паню за шию і щось зашепотів у вухо.

Пані всміхнулася до Трохимка Кропивки:

— Чи півник піє?

Трохим Кропивка поважно заперечив головою:

— Ні, півник гавкає.

У пані від несподіванки побільшилися очі і вона досить довго дивилася то на Трохима Кропивку, то на півника-чубарика. Обережно, розуміючи, що її ситуація стала трохи дивною, вона всміхнулася:

— Кажете, гавкає? Перший раз таке чую.

— Так, гавкає. Це патагонський півень. Називається Сильвестер.

Усміх з паніних уст зник:

— А чи він може загавкати, тепер?

Трохим Кропивка видув нижню губу:

— Сумніваюся. Він стидається.

— Ви жартуєте!

Трохим Кропивка легко склонив голову:

— Пані, якби я гавкав, то я також стидався б.

Пані взяла хлопчика за ручку і швидко пішла, раз-у-раз оглядаючись то на Трохима Кропивку, то на півника-чубарика, який несвідомий цікавої розмови, що відбулася з його приводу, далі спокійно видзьобував шось у траві. Трохим Кропивка подумав уголос:

— А ти, півнику-чубаріку, дзьобай, дзьобай, поки я з тобою — нічого поганого тобі не станеться.

Ну, ну, нехай Трохим Кропивка так собі думає!

14

Тадей Теліхович посувався на милицях крок за кроком і усміхався, то ліворуч, то праворуч — то до когось он там, то до дерева, то до куша, то ні до кого, просто так собі, бо день був соняшний, повітря сухе, на дощ не заносилося ні сьогодні, ні завтра, так подавало радіо, суглоби не боліли, пухлини трохи зійшли, тільки в правому клубі відчував глухий біль, але саме такий, до якого вже давно привик. Коли Тадей Теліхович собі сяде на лавці, коло пікнікового стола, біль ушухне зовсім, бо мусить після двох таблеток, що їх прийняв годину тому, а до столу вже не далеко, ще трохи, ще кілька кроків... Двоє дітей, хлопчина, що, мабуть, ходив уже до дитячого садка, і дівчинка, яка напевно ще не ходила, насторожено й цікаво вели його очима, а він кивав до них головою і говорив, ніби до них, ніби до

себе: "Покручений дзядзьо суне, що? А бігав колись, бігав..." Діти глянули одне на одного і побігли, підстрибуючи, між деревами, до піскового берега. Очевидно, взагалі, іти — добра річ, навіть поволі, навіть так, як він, або й ще поволіше, важливе — не лежати. Один його знайомий, до дівчат був скорий і до горілки, приємно згадати — уже з ліжка не злазить, отак лежить, як Лазар, і нема сили, щоб йому сказала": "Встань"! А він іще шкандибає, ще не дається, пся мать, десять або п'ятнадцять аспірин шодня, а почне боліти, що аж вити хочеться — кортизон, серце іще витримує, але, чи довго?... Тепер найважливіше долізи до лавки, сісти й чекати терпеливо на якогось знайомого, але путяшого, а не такого, що для нього весь світ крутиться навколо його Копичинець, Перемишлян, чи Снятина... Тадей Теліхович іще мав кілька трудних кроків до лавки, вже ось-ось... і тоді напроти надійшла Меланія Лебідкова, в коротких штанях, гнучкотіла, ясне волосся хвилями на спину, біла блюзочка з короткими рукавами трішки розцібнута на грудях, шкіра на раменах ясно-брунатного відсвіту, а стрункі ноги плавно раз-раз, раз-раз, а круглі клуби хить-хить, хить-хить... Тадей Теліхович сказав: "Добридень, пані", вона на мить зупинила на ньому великі зелені очі, трохи прижмурила їх, відповіла вогкими червоними устами "добридень" і пішла, і пішла, а клуби, клуби!... Тадей Теліхович дивився їй услід і огортав очима і думкою, бо, власне, власне — ті вогкі червоні уста, ті зелені очі, ті стрункі ноги, то ясне волосся і навіть той голос — усе подібне, тільки то було, так, було, то було... Боже мій! Молодість була, сила була, щастя було, і світ, як сьогодні, був прекрасний! Бери мене! Але його взяти не можна, і ще ніхто його не взяв. Він бере все, він узяв усе... Фіякр їздив по Ринку, навколо ратуші, коні підковами цок-цок, цок-цок, місяць дивився і не дивувався, бо вже багато бачив, а він, Тадей Теліхович, загортав уста, очі, волосся, ноги, клуби, все, все!... А коні підковами цок-цок, цок-цок, а навколо тихо, тільки її серце билосся — і він чув його, тільки його серце билосся — і вона чула його. А фіякр їздив навколо ратуші, їздив, їздив... Укінці, як місяць ставав блідшим і блідшим, погонич, не повертаючи голови, сказав: "Пане дородію, коням уже голови закрутилися." Так, молодість була, сила була, щастя було! Тадей Теліхович уже дотягнувся до лавки, стукнув об неї милицею, і тоді чорт надіс тяжкого Кирила Гладуна, як завжди в пом'ятих штанах, підперезаного нижче пупа, в поплямленій кавою сорочці. Тадей

Теліхович не побачив Кирила Гладуна, а відчув його присутність цілою своєю істотою, аж зіщулювся і затиснув уста. Кирило Гладун зайшов його з-заду:

— Як ся маєте, пане директор. Я, думав, жи ви не приїдете, а я гавтобусом.

Тадей Теліхович глибоко зідхнув:

— Бачите, я приїхав.

— Чи венци з вами їхало?

— Ще кілька.

— Я маю до вас гінтерес.

— Ну?

— Прочитайте ми лист з краю, від тої, ви знаєте, жи я їй хустки посилаю. Мені вже читав Микола Тронка, але я ему не віру, він уже два роки довжний мені дві сотки долярів, сміється з мене. А що його жінка, пані? Та вона в жида наймичкою була, в такого, жи курами гендлював, навіть не худобов!

Тадей Теліхович раптом відчув, що йому в'януть ноги і руки:

— Слухайте, Кирило, перейдіть на лівий бік. Затримуєте свіжий вітрець, а я люблю його вдихати, в місті його ніколи нема. Або сідайте там, трохи далі, але ще ні. Підіть до буфету і принесіть мені пляшку німецького пива. Ну, ідіть.

Кирило Гладун примошувався на лавці і не мав охоти встати:

— А може, пізніше?

Тадей Теліхович не відізався. Витягнув з кишені коробку честерфілдів, глянув Кирилові Гладунові понад голову, вишпортав один, трохи пом'ятий і, взявши у вузлуваті й припухлі пальці сірники, черкнув, закурив. Кирило Гладун хвилину чекав, але, коли Тадей Теліхович не звертав на нього уваги, встав і пішов, забравши з собою стухлий, тяжкий запах. Тадей Теліхович вистогнав:

— Ех, якби мені його ведмеже здоров'я!

15

Усе таки — чого бентежитися? Підійде до неї, з великою пошаною, так щоб усе в його поставі, кожний жест, кожний погляд, кожна інтонація голосу говорили їй, як він її поважає, що він не хоче її непокоїти, а тим паче вразити, борони Боже,

очевидно, а хоче пригадати себе. Адже вона мусить пам'ятати, вісімнадцять чи двадцять років не такий далекий час, він знав її маму, пані добродійку, яка, чув і це його вельми засмутило, померла тому кілька років, п'ять чи шість, він добре знав її чоловіка, доктора ветеринарії, Лонгіна Чарнецького, на жаль, уже покійного, який мужньо боровся із страшною хворобою, але не міг її перемогти. Але що ж, усе в руках Божих! Йому невимовно прикро, що, може, перешкоджає їй у самотності, але він хотів висловити своє глибоке співчуття, правда, спізнене і в невідповідному місці, бо гамір, авта, люди ходять... Він приїхав з Оттави, на два дні і, власне, випадково опинився тут, знайомі привезли. Чи не перешкоджає? Але як сказати? Пані Стефо, чи пані Чарнецька? А може, спершу звернути увагу на хлопчика, що грається біля неї якимсь механізмом? Через свою несміливість він уже не одне добре знайомство попсував і колись не одна дівчина відвернулася від нього. А роки йдуть, а скільки вже минуло! Ну, нехай буде, що буде! Теодор Цибульський, доктор філософії, вирішив, що немає іншого виходу: якщо відступити — більше Стефи Чарнецької не побачить, не матиме дрібки тієї відваги, що має тепер. Насамперед, старий маневр: зупинився перед хлопчиком, хотів запитати приязно, як він називається, але хлопчик залишив свою іграшку й почав відступати, а коли пані Стефа Чарнецька запитливо глянула на Теодора Цибульського, він знітився, кашельнув двічі, хоч не мусів, і непевно промовив, не так, як собі надумав:

— Вибачте, ви, мабуть, мене пригадуєте, правда? Ми востаннє бачилися, власне, трудно пригадати, це було на вечерниціях, оркестра грала, а Лонгін ніс дві пляшки пива, і одна впала... А ви мали синю сукню, а навколо декольте біла короночка. Я з вашим чоловіком ходив до тої самої гімназії і ми були в тих самих клясах, Лонгін пішов на ветеринарію, а я, бачите...

Стефа Чарнецька зняла протисоняшні окуляри і прижмурила очі:

— Ви — Цибульський, Тосько! Ви трохи полисіли й поповніли. Яка зустріч!

Теодор Цибульський вклонився й радісно притакнув:

— Ви мене пізнали! Я не хотів вас непокоїти. Бачу, сидите, мабуть, хочете бути сама... Я вас часто згадував. Я хотів сказати — вас і Лонгіна. Вже стільки років! Минулого року я їздив до

Вашінгтону, я бібліотекар, зупинився у вашому місті й хотів потелефонувати до Лонгіна, але він уже був помер, я не знав. Я вам дуже співчуваю, бо, знаєте... Ми були в тій самій гімназії, ми разом того, училися. А ви нічого не змінилися, така, як вас запам'ятав...

Стефа Чарнецька дивилася на Теодора Цибульського спокійно й білою виплеканою рукою відгортала з чола русяве волосся:

— То ви — Тосько! Ви пам'ятаєте мою синю сукенку з білою коронкою навколо декольте. Лонгінові вона дуже була подобалася. Боже, скільки разів я її одягала! Потім дала Оксані, моїй дочці, вона її переделювала, і сукенка була, як нова.

Теодор Цибульський заламав праву брову, а в нього завжди, як дивувався, так виходило, і, не знати чого стишуючи голос, запитав:

— Ви маєте дочку?

— А хіба ви не знали? Це її синок, Іринеї, Ірчик.

Теодор Цибульський зараз не відповів. Вдивлявся то в хлопчика, то в Стефу Чарнецьку, швидко рахував роки й усміхнувся до хлопчика та до неї:

— Чи ви знаєте, скільки років минуло?

Стефа Чарнецька всміхнулася також, а її усміх був спокійний, трохи сумний, як звичайно в людей, які пригадують минуле, але вже не плачуть, уже погоджені з ним і з дійсністю.

16

Коли в небі тільки одна хмаринка, яка безжурно пливе навмання, тоді цікаво, дуже цікаво. Можна уявити собі, що вона білий човен у блакитному океані, і плисти разом з нею, можна забути про те, що було, що є і що могло б бути, не думати, а гостро відчувати, що тіло заваджає, що воно є тягарем, який не дає вільно поплисти з хмаринкою і відчуті, що, крім думки, діє ще інша сила, яка ось-ось може об'явитися й перетворитися в дійсність, а тоді тіло перестане існувати і, як тінь його, мигне здивування і зникне, і залишиться тремтіння руху вперед, далі, далі, де не буде нічого — тільки простір. А коли на небі нема ні хмаринки і воно блакитне-блакитне, аж до бездонности, тоді в ньому можна потонути й відчуті, як воно колише, як дихає у

вуха, в очі, в уста, як протікає крізь тіло, крізь кості, як виповняє череп і заколисує круговим рухом, який коротшає, меншає і, звужившись у пункт, починає поворотний рух, і рухам тим нема кінця. А коли на блакитне небо дивитися крізь гілку, яку ворухить лагідний вітер, тоді небо стає дуже матеріальне, близьке, яке можна досягнути, зачерпнути в долоню, як воду, і воно протікатиме і скапуватиме на траву, на одіжку, і ним можна обмити обличчя — а це все тому, що гілка, тому, що вона повна неба, того простору, який дихає крізь неї, і це відбувається просто, так просто, що аж дивно. Але перед тим, як дивитися в небо, треба подивитися в себе. Без того небо буде тільки небо, звичайне, як щодня — погідне, хмарне, дощове. Неба не видно в одному випадку: коли обіймати кохану людину. Та тоді неба й не треба. Очевидно, шістнадцятирічний Юрчик Грабовий над цим не задумувався, бо йому до поважних роздумів було ще завчасно, але зате часто роздумував про кохання, а конкретно — про Ірку Горохівську, роздумував, як то він її обійме, як притулить, як!... Одна була перешкода: Ірчина мама передбачливо старалася тримати Ірку близько себе, і коли вона несподівано зникла їй з очей, то повернувшись, мусіла звітувати: куди ходила, з ким і що робила. Юрчик уже був утратив надію, що йому пощастить повести Ірку на самітній прохід, туди, де мало людей, ще краще — туди, де людей взагалі нема. Він уже з'їв гамбургера, гатдога, випив дві кока-коли, з'їв ванілевий айскрім, лазив на липу за вивіркою, тричі купався, раз захлиснувся аж занудило — а Ірка то з мамою, то з тіткою, яка приїхала до них на два тижні, то з тою Лялюнею, що має солом'яне волосся й постійно поправляє на носі окуляри... Чи сьогоднішній день справді мине от так, і велике бажання не здійсниться? Чи марно надіятися? Хвилину терпеливості! Не більше, не менше — саме хвилину! Ірчина мама й тета зустріли пані Гладку та стали з нею на розмову, мабуть, довгу, бо почали пригадувати станіславівських знайомих, а солом'яноволоса Лялюня побігла по кока-колу, і Ірка ніби за нею, але звернула за куш, під яким лежав на пледі дуже довгий пан з великим черевом, перестрибнула його, минула ще кілька кушів і — чи ж не чудо? — з'явилася перед Юрчиком. Він ухопив її за руку, і вони побігли туди, де не було людей, бо ніби пощо нормальним людям лазити у високу траву, між кушів, які колять? Вкінці зупинилися і глянули одне на одного. Ірка збентежено усміхнулася:

— А вони там говорять, говорять....

Юрчик не пускав її руки і він її не випустить! Це не тільки Ірка, це — надія, він її тримає! Якщо він не обійме її тепер, ось зараз, то вже хіба ніколи не обійме! Не треба жадних слів, жадної розмови, не треба навіть дивитися. Юрчик заплющив очі і вхопив Ірку в обійми. Бой! Ірка закинула йому руки на шию і — хто б то подумав! — поцілувала його! Поцілунок був трохи гіркий і пахнув кока-колею, але був! Ірка з обіймів не звільнювалася, вони стояли притулившись у високій траві, між кущами (нехай колять!), навколо пахло сирою землею, озерною водою і прілим лататтям. Над ними, звичайно, було небо, але вони його не бачили, вони не думали про нього, вони забули, що воно існує.

17

Одинадцятирічний Нестьо Заленський міг би бути мудріший, як завжди говорив його тато, але його мудрість зовсім йому вистачала в школі і вистачала на те, щоб робити все те, що він надумав, незалежно від побажань тата, мами і навіть цілої родини. Він стояв перед танцювальною площадкою і з нетерплячою цікавістю дивився на музичні інструменти, що блистіли на кількох кріслах, залишені музикантами: бубон, тарілки, тромбон, акордеон, саксофон.... Такі інструменти він не раз бачив, але тоді завжди коло них хтось був: або музиканти, або інші хлопці, або мама пильнувала його, щоб без її дозволу нікуди не рухався. Тепер він був сам, і інструменти були самі! Спітнілий пан, що хустинкою витирав обличчя, пішов до буфету — Нестьо добре бачив, а близько не було нікого. Найкращий був той інструмент, що мав такий приємний високий звук, його було чути далеко, навіть над озером, навіть як гуркотіли авта, і навіть як у буфеті лисі, сиві, худі, череваті різними голосами співали одну й ту саму пісню, від якої аж гуділо в ушах. Так, той інструмент був найкращий! Нестьо підходив ближче, ніби нічого, отак собі проходжувався, глипав на боки, підійшов до крісла, на якому лежав вимріяний інструмент — тромбон, узяв його обидвома, як несвоїми, руками і, як заморожений, поволі, хоч хотів бігти, пішов, стримуючи віддих, у куші, за площадку. Вав! Тепер нехай його шукають! Ціла оркестра, тато, мама, бабу, добре, що дідо вже вмер, і нехай шукає той зателепаний Пікула,

як його завжди називає тато, і можуть узяти пса Цезара, але його вже нема, вже нема! Тому два тижні при в'їзді на парковисько вбило авто! Нестьо притиснув тромбон до грудей і був би йшов і йшов, йому дуже хотілося йти якнайдалі, але куші скінчилися, і він опинився над берегом озера. Тут була тиша і тут не було нікого. Густа м'яка трава, очерет, а далі — вода й вода, без кінця, і кілька мев, що кричать щось угорі, певно сваряться за рибу, або гніваються на нього за те, що сюди прийшов. Але він зараз мевам покаже, вони зараз почують, вони зараз довідаються, хто він такий, і, як завжди каже тато, "муха не сяде"! Нестьо задер голову, підніс над головою інструмент і притиснув уста до усника. Подув, подув — і нічого! Мєви далі кружляли то вище, то нижче і далі сварилися, а може тепер сміялися з нього? Нестьо зібрав усі сили і, перебираючи пальцями по вентилях, подув удруге, аж диркнуло в ухах. Нарешті! Інструмент відізався! Але чому ж такий звук? Трохи заревло, трохи забулькотіло і перейшло в тоненький вереск, який раптом урвався. Нестьо відсапнув, оглянув інструмент потряс ним, заглянув в усник. Інструмент цілий, нічого йому не бракує, отже — чому? Треба поспробувати ще раз, бо чейже цей інструмент має такий приємний, чистий звук! Нестьо задер голову, глибоко вдихнув повітря, прижмурих очі — і був би напевно заграв, але саме тоді, коли починався перший звук, на інструменті з'явилася третя рука, і Нестьо пізнав, що вона татова. Щільно стулив повіки й не хотів нічого знати, ні чути, ні бачити, але мусів. Тато відважив кожне слово:

— Так дістанеш, що муха не сяде!

І дістав! А мєви сміялися і кликали інших мєв, бо чи ж не чудасія? Музикант мав їм заграти, і не заграв, і біжить, і не оглядається, а якийсь зависник відібрав у нього інструмент і лозовим прутиком по литках, по литках, по литках! Справжня чудасія!

18

Біля столу, де хтось залишив лушпиння з помаранчі, шматки білого хліба, порваний папір, стояв довгоногий і довговолосий, з вузькою рідкою борідкою молодий мужчина і говорив. У правій простягнутій руці тримав Біблію, а в лівій, яку поклав на груди, кілька брошур. Його голос був безпристрасний, а сині й спокійні

очі дивилися понад каштанове дерево, під яким у візочку спало немовля в рожевій сорочинці. Дехто зупинявся, дехто тільки глянув і йшов далі, жінки підходили ближче, діти заходили збоку обережно, дехто з увагою прислухався, підходили нові цікаві, а між ними й Вадим Кабардин у вишиваній полтавській сорочці, в шараварах і сап'янцях, з бандурою (він мав нині, після посадки дуба, співати думу про трьох братів з Азова). Молодий чоловік не звертав уваги на гамір, який плів з усіх боків, і говорив не зупиняючися, тема, мабуть, була продумана і повторювана багато разів. Сива жінка в широкому солом'яному капелюсі, що стояла коло Вадима Кабардина, сказала:

— Я його знаю. Його називають Апостол з Каліфорнії. Тато лікар, наш порядний чоловік, мама на сина хухала, а він, бачите, апостола вдає, штани витерті, сандалі стоптані, сорочка розхристана, волосся, як у дівки, і що він таке говорить?

А він, Апостол з Каліфорнії, говорив:

— Людина ціле своє життя стоїть під ударами зла, а єдиною обороною є любов. Усе на світі міняється, але любов незмінна. Якби любов змінялася, на світі панував би постійний хаос. Прощення, яке є в любові, не можна стосувати частинно. Любов є неподільна. Вона утверджує людину у вірі, що життя не кінчиться на цьому світі. Що ж ту віру знищує? Ненависть! Людина, яка ненавидить, зневажає своє життя і життя інших людей. Хто любить, той прощає. Людина, яка вміє простити, є цілою людиною. Вчіться прощати своїм ворогам! Учіться перемагати себе! Це найбільша перемога! Не отруюйте свого життя ненавистю, воно дане тільки один раз Божою волею. Ненависть путає дороги, а любов — це дорога проста. Хто визнає любов своїм законом, той завжди мусить бути готовий зректися частинної або цілої своєї особової суверенності в користь іншої людини. Любов випробовується не в пустині, а серед людей, зокрема серед людей пойнятих злом. Чи ви готові прощати ворогам? Чи в обороні любови ви готові жертвувати своїм життям? Чи ви думали про це? Чи ви...

Коротконогий Омелько Засипа присунувся до Вадима Кабардина, який, поставивши бандуру на стопі правої ноги, задумано дивився на несподіваного апостола, — і дихнув горілчанним духом:

— Що він говорить?

216.

Вадим Кабардин ледве глянув на нього.

— Про любов до ближнього.

Омелько Засипа витрішив очі:

— Він що? Дурний?

Вадим Кабардин задумано дивився на Апостола з Каліфорнії:

— Може. Він ще казав, що ворогам треба прощати.

Омелько Засипа спалахнув:

— Не кажи! Він — большевицький агент! Я його зараз навчу!

Вадим Кабардин обвів поглядом гурт людей:

— Одна мизис його знає. Він якийсь апостол.

Омелько Засипа стер пальцями кілька крапель піни з уст:

— Що вона може знати?! Якась дурна мизис! Усі апостоли вже давно повмирили! Я знаю!

Вадим Кабардин знизав плечима:

— Нехай собі йде.

— Він нікуди не піде! Його понесуть!

Омелько Засипа кинувся до Апостола з Каліфорнії, але зачепив ногою за бандуру, при тому штовхнув Вадима Кабардина так, що той від несподіванки втратив рівновагу й цілим тілом звалився на Омелька Засипу. Вони обидва покотилися на землю. Бандура застогнала всіми шістьма струнами і двадцять чотирма приструнками, аж люди зглянулися, і гриф зламався, як соломинка. Вадим Кабардин схопився і здивовано, майже непритомно, дивився то на бандуру, то на переламаний гриф, то на переляканого Омелька Засипу, розпластаного на землі, як прибитого. Вадим Кабардин нахилив над ним скамяніле від люті широке аж потемніле обличчя і, беручи бандуру за зламаний гриф, прошипів:

— Уб'ю!

Омелько Засипа насторожено підвівся, не спускаючи неспокійних очей з Вадима Кабардина, при тому підніс обидві руки, якби відпекувався від випадку:

— Вадимцю, Я не хотів! Я тільки хотів того апостола, шляк би його трафив, провчити. Ти сам казав, що він учить ворогам прощати.

Вадим Кабардин хрипко дихав:

— Уб'ю!

Омелько Засипа оглядався на боки:
— Я тобі заплачу. Вже завтра! Бігме!

Вадим Кабардин повів пальцями по струнах, але вони навіть не зойкнули:

— Ригати будеш! Цю бандуру я дістав з України, а ти, гаде, що зробив? Чи ти знаєш, що таке бандура? Чи ти знаєш, що на бандурі грав Шевченко? А чи ти знаєш, що за бандуру в Совегах розстрілювали? Я тебе, сучого селепка, угроблю!

Але Омелько Засипа не чекав. Він метнувся поза сиву, в широкім капелюсі, мизис, чкурнув під стіл і, вискочивши з-під нього, побіг, мелькаючи короткими ногами. Але Вадим Кабардин не біг за ним. Він його знайде пізніше, напевно знайде! Сів на лавку біля столу і примірював одну до одної дві частини грифа, гладив струни, стукав шиколодком по деці, і поволі заспокоювався. А коли вже охолов, побачив коло себе Апостола з Каліфорнії, який дивився на нього непорушно і непевним рухом подавав йому якусь брошуру. Вадим Кабардин відмахнув рукою:

— Ти говорив про любов, добре. Але пощо ти говорив, що ворогам треба прощати? Чи ти чув таке, щоб ворог ворогові протистив? А взагалі — дай цю книжечку, бо дуже хочеш дати, і йди додому. І як ти в світі хочеш жити?

19

Никифор Пастушний ішов берегом озера, подалі від пляжу, туди, де починався очерет, поза загрузле в піску покручене, сукувате бервено, де виблискував спокійний, ледь поморщений залив, над яким похило вигналася буйна верба й кидала на воду густу тінь, де-не-де перетикану білим мигтінням. Никифор Пастушний закотив штани під коліна, оглянувся навколо, поправив на голові старий солом'яний капелюх, який голови не дуже тримався, перейшов мокляк, що чвиркав під сандалями, вийшов на сухе, оминув низьке вербове віття й поправив на гачку черв'яка, який не переставав вертітися, і, схилившись, замахнувся вудкою зліва направо, поплавець м'яко плюснув по воді, кружала розбіглися далеко — і настала тиша. Никифор Пастушний присів на п'ятах, трохи скривився, бо в лівому коліні заболіло, і не спускав з очей поплавця. Тут повинна бути риба. Минулого року була, правда, не завжди, але була, часом трапився короп, п'ять фунтів, часом

бес, 15-20 інчів, а часом кетфіш, а шука — рідко. Інколи риба йшла на блешню, на мушку, але найкраще по-старому — на червяка. Никифора Пастушного знову заболіло коліно і він сів та почав натирати його долонею. Коліно колись було розколоне, вже так давно аж сиво, але завжди, коли присідав, починало боліти. Власник хати, якому він латав дах, остерігав його: "Уважайте, бо дах слизький!". Щастя, що хата не була висока, і куш бозу під хатою був густий, майже на його тягар і на його міру. Якби на місці куща було каміння, то — ого! Никифор Пастушний витягнув з кишені сандвіч із шинкою, великий, трохи переспілий помідор, поглядав на поплавець і почав їсти, пережовуючи поволі, бо читав у газеті, що по п'ятдесятці шлунок працює несправно і треба бути обережним. Помідор розколовся і червоний сік побіг по долоні, на штани, а це його завжди нервувало, він глянув ліворуч, де була густа трава, і тоді побачив великі стопи в старих сандалях, і відразу відгадав, чиї вони. Витер долоню об траву і тихо запитав:

— Гетьку, ти був коло того малого куща?

Адам Гетько поклав свою вудку біля Никифора Пастушного і сів, глипнувши прижмуреними очима на сандвіч:

— Був. Нема нічого. А ти сандвіч сховай.

Адам Гетько засунув руку в задню кишеню штанів і витягнув пласку пляшку:

— Кропнім собі. Риба не бере. Може, пізніше. Не люблю пити між людьми, кожний дивиться в писок. Ну!

Никифор Пастушний узяв пляшку, перехилив у рот і відмірив собі добру порцію. Потім відлив трохи на долоню, підтягнув штанку на лівій нозі вище коліна й почав його натирати. Адам Гетько обтер пальцями шийку пляшки і надпив кількома малими ковтками, за кожним разом прицмокуючи язиком і губами:

— Шкода натирати, старі кості, нічого не pomoже. Кропни собі ще, нехай сьогодні промовцям язиками добре мелеться.

Никифор Пастушний перестав натирати коліно і сперся на лікоть:

— Маю їх вище горла! Замість сипати банальними словами, краще читали б людям поезію. Людей треба привчати до краси слова, треба не тільки на спеціальних вечорах, але при кожній нагоді. Ти, Гетьку, тільки послухай, як сіро, бідно й неоковирно говорять у нас з кожної трибуни, в кожній церкві, в кожній хаті...

Що з того, що багатіємо долярами! Наша мова стає мертвим камінням! Поезія є ліком на зневіру, на глупоту, на спрощення, на банальність. Поезія — це кров мови. Хто підніс цілий народ? Поети! А хто прийшов після них? Зателепані промовці! Говорять, говорять, як у гарячці. Як ти думаєш, Гетьку?

Адам Гетько подав Никифору Пастушному пляшку:

— Кропни собі ще. Успокойся, бо рибу полошиш. Уже клювала, а ти про поезію. Що рибу обходить поезія? Хто там слухає промовців! Кожний виконує свій патріотичний обов'язок і думає про свої справи. П'єш?

Никифор Пастушний з пляшкою в руці задивився на нерухомих поплавець:

— Часто, коли сиджу над вудкою, мені на думку приходять Максим Рильський, поет і рибалка. Гетьку, другого такого нема! Ти тільки послухай, що той рибалка написав:

*Дугою вудлице зігнулось ліщинове,
Дзвенить, немов струна, прозора волосінь,
Вода кругами йде. Вже око рибакове
Добачило у ній живу, тремтливу тінь,
От і плавник майнув прозоро-пурпуровий,
От і луска блищить. Покинувши глибінь,
В борні стомившись, рибина тратить опір...
Нічого! Ловиться по-справжньому краснопір!*

Адам Гетько взяв Никифора Пастушного за рамено:

— Збудися. Випий свою порцію. Ти з поезією між людей не йди, вони подумують, що ти маєш ку-ку. Поет — інша справа. Нехай люди слухають промов, вони привикли до них, як віл до ярма.

Никифор Пастушний надпив з пляшки:

— Дай Боже, Гетьку. Жаль, що поезія марнується.

20

Анатоль Ляниця сидів у штанцях на піску, перетиканім купинами сухої пожовклої трави, насунув на очі білий солом'яний капелюх і час від часу поправляв обережно на рожевій спині мокрий рушник. Клим Синюта в білому кашкетіку, в багатокольоровій сорочці, випушеній на штани, довбав паличкою в піску і старався

уточнити свою думку, за кожним словом нахилиючися до Анатолія Ляниці:

— Власне, те, що я хотів сказати: наше суспільство тут, у цьому краю, втрачає динаміку. Воно, як пушене в рух колесо, іще крутиться, але кількість оборотів на хвилину меншає, ото, що я хотів сказати.

Анатоль Ляниця глянув з-під краю капелюха прижмуреними очима на одягненого, як до церкви, Кліма Синюту й посміхнувся сухими губами:

— Ви про що?

— Я про наше громадське, політичне життя.

Анатоль Ляниця дивився на озеро:

— Вода в ступі.

— Що ви? Стільки праці, стільки зусиль!

— Вода в ступі.

— То ви хочете сказати, що нічого не варте?

— Варте — і більше нічого.

— Ну, то в чому справа?

— Вода в ступі.

— А наша боротьба?

— Не мучтеся.

— Ви так легко?

— Зовсім ні.

— Нерозумію

— Я хочу бути сам.

Клим Синюта довертів дірку в піску, поправив на голові кашкетик і, не знаючи, що сказати, сказав:

— То ви кажете...

Анатоль Ляниця докінчив:

— Вода в ступі.

Анатолія Ляницю не цікавило, чи Клим Синюта відійшов, чи розплився, чи випарував. Він поправив на спині рушник, нагорнув на праву стопу гарячого піску, бо кажуть, що помагає проти ревматизму, і слідкував, як пані Меланія Шафка, у воді по пояс, занурювалася по шию, веслувала руками, ніби плавала, і знову виринала до пояса, при тому поправляла купальний костюм на грудях, бо він був трохи тіснуватий, а у воді надто виразисто прилягав до тіла. Але Анатоль Ляниця на це не звертав особливої уваги, він дивився, зовсім звичайно, бо чейже

мусів на щось дивитися! Якби перед очима мав човен, він дивився б на човен. Коло пані Меланії Шафки застромилася по шию у воду пані Патрикія Зелена і не вистромялася, водячи по пляжі підчорненими, круглими, як у риби, очима, при тому спеціально не минала Анатолія Ляницю. Але він, як завжди говорив, був поза межами болю, двічі жонатий, а третій раз женитися не мав охоти, зрештою, пані Патрикія Зелена була пласка, як дошка, хоч, як казали, мала добре серце. Нехай має! Як хто хоче, нехай має серце, а він буде сидіти і дивитися. Плюс кіт води, невиразні уривки слів, — то одна щось говорить, то друга, — три малі хлопці поринають то виплескуються з води, якийсь мужчина відважився виплисти далше, ніж, може, думав, оглянувся навколо і пливе назад, а сонце вже зовсім не пече, мабуть, уже далеко пополудні, але не знати, котра година. А той влізливий Клим Синюта знайшов його тут і напевно думав, що пилуватиме його своїми роздумуваннями про оклепані громадсько-політичні справи. Одна — дуже важлива, друга — серйозна, третя — конечна, четверта — обов'язкова, п'ята — невідклична, шоста — холера його взяла б! Анатоль Ляниця неждано розсердився, а думав, що матиме спокій. Краше дивитися на Меланію Шафку, яка час від часу виринає до пояса, і на Патрикю Зелену, яка стирчить у воді по шию і не виринає, на трьох хлопців, що пробують один одному вискочити на спину, і на мужчину, який уже допливає до берега й випорскує з уст воду. У своїй хаті має спокій, але це спокій тиші, яка часом давить, спокій самотности, яка часом стає нестерпною, але той спокій — його, він привик до нього, він у ньому, як у власному старому ліжку. Замкне двері, і не чути жадного Кліма Синюти з настирливим: "Я вам, знаєте, хочу сказати..." Анатоль Ляниця знову поправив рушник на спині і глянув далеко на озеро й усміхнувся. Вітрильник! І як він його не помітив раніше? Але вітру у вітрилі не багато, пливе поволі, та, зрештою, куди йому поспішати? Зелена вода, біле вітрило, блакитне небо. Якби так тридцять років скинути зі спини! Такий простір! Три хлопці вже перестали гзитися у воді, побігли кудись, обсипуючися піском, мужчина скінчив плисти і бреде плиткою водою, вимахуючи руками, а дві пані — Меланія Шафка й Патрикія Зелена, перша по пахви у воді, друга по шию, незмінно на своїх місцях. Він їм не перешкоджає, вони йому не перешкоджають. Отже, можна ще посидіти. Але, але! Хто сказав, що можна? Побіч нього, коло тієї стопи, на яку він нагорнув гарячого піску, заворушилася довга тіль, і він почув:

— Я вам, знаєте, хочу сказати...

Анатоль Ляниця схопився і, з рушником і в капелюсі, скорим кроком пішов у воду і занурився в ній по шию, замкнувши очі.

21

Діти купалися кілька кроків від берега, у воді по коліна, по пупець, інші по пахви — ті були, звичайно, відважніші, — матері недалеко від них, деякі пильнували своїх дівчаток і хлопчиків, як квочки курят, охкаючи, занурювалися у воду по шию, інколи покрикували на дітей, які бризкали на них водою, звичайно — діти, чому не бризкати? А чоловіки, як морси, запливали подалі, але не надто, бо ануж серце заболить або м'яз скрутить і що тоді? Репетувати? Хлопці запливали ген далеко, щоб не бути близько до, як казали, "дитячого садка", поринали, клалися горілиць, порскали й закликали дівчат, які, — одна русявка, друга чорнявка, — Ліда Жуковська і Надя Шульга, підпливали до них і чимдуж утікали з голосним криком і пискотом. На гумовий човен, що крутився на місці, бо чотири пари рук веслували в різних напрямках, намагався влізти Пірат, тобто — Бодьо Паліфорний, смаглявий і мускулистий, що його дівчиною була Олена, звана Троянською, але кучерявий Миросько Кицай ногою спихав його у воду і кричав, мало не роздерся: "Рятунку, Пірат нападає!" Тоді Бодьо Паліфорний пірнув під човен — і всі висипались у воду, з вигуками, виском і навіть із свистом — це напевно Савка Дикун, він умів свистати, як ніхто, навіть під водою. Дорко Дубина — коротко підстрижена борода, він уже кінчив право — кинув боєвий клич: "Гей же на Пірата! Беріть його!" Хлопці кинулися на всі боки, за винятком худого, в окулярах Ореста Гринишина, який тримався човна, бо не вмів плавати, а не мав сили вилізти на нього, — але Бодя Паліфорного ніде не було. Пірнув Пірат, пірнув! А як вирине, то далеко, і вони його не зловлять! І справді, виринув далеко, порскнув, потім викинувся з води до пояса і вигукнув: "Слава переможцям!" Ну, звичайно, вони програли, треба вертатися до човна, а човен їм потрібний, хто б його покинув? Ще треба поплисти на острівець, де минулого року знайшли старі штани і зломане весло, а насамперед треба допомогти Орестові, бо ще втопиться, а його сестра Оришка — блись-блись чорними очима!

— їм того ніколи не забуде, а тато кості поламає... Ну, гей-руп! Всунули Ореста Гринишина в човен і один по одному, як алігатори, на черевах уповзли також.

Дорко Дубина кинув наказ:

— Всі дружньо руками! Раз-два! Раз — два! Люди з нас сміються! Гей-гу, гей-га, таке то в нас життя!

Орест Гринишин викашлював воду й пальцями протирав окуляри:

— Як скажу Піратові, що Олена Троянська буде завтра в нас, у хаті, то його аж затрясе!

Миросько Кицай перепитав:

— Буде в тебе?

— Вона прийде до Оришки.

— Орку, ми також прийдемо, всі. Нічого сестрі не говори. Несподіванка!

— Не хочу!

Миросько Кицай, Савка Дикун і Дорко Дубина вхопили Ореста Гринишина за руки, але він заперся ногами:

— Хочу, вже хочу!

Човен плив до острова, на якому може щось знайдуть, а може, — ні, але буде цікаво, його майже ніколи ніхто не відвідував, хіба вони й птиці, які сідають на самотнє дерево, розчахнуте громом. При великій фантазії, острів подібний, хоч, може, і не зовсім, до островів, там за обр'ями, де завжди зелені пальми, дивні квіти, смагляві дівчата, крикливі птиці, теплі дощі, чисте блакитне небо і гігантське, космічне дихання океану. Треба туди поїхати, полетіти! Човен зашурхотів по піску, хлопці вистрибнули на берег і побігли до розчахнутого дерева, на якому, на двох сухих гілляках, висіла біла подерта сорочка — прапор капітуляції і безнадії. Орест Гринишин не побіг з ними, бо нема дурних, бо нема дурних! Між кущами, краєм берега скрадався Бодьо Паліфорний і грозив йому кулаком і шкірив зуби, і, поки він будь-що путнє подумав, той побіг до човна, відштовхнув його від берега разом з Орестом Гринишином і, стрибнувши в човен, вигукнув на повні груди:

— Слава переможцям!

Миросько Кицай, Савка Дикун і Дорко Дубина, не добігши до розчахнутого дерева, завернули назад, але — де-де! Орест Гринишин веслував обома руками, раз лівою, раз правою, бо що

ж йому, бідному, було робити? Він був у неволі! Бодьо Паліфорний стояв у човні, широко розставивши ноги, і патетично гукав:

— Гамаліє, серце мліє, сказилося море!

Але Бодьо Паліфорний не знав, що його за секунду чекає, не знав, що, як то кажеться, записано в книгу життя. Орест Гринишин перестав вслухати і сказав зовсім звичайно:

— Пірат, завтра в нас буде Олена Троянська.

Бодьо Паліфорний умовк, раптом обернувся, човен перехилився, і він та Орест Гринишин коміть головами бабахнули у воду. Кільканадцять метрів від них уже надпливали кравлем, викидаючи фонтани води, підступно переможені. Орест Гринишин, тримаючися обома руками човна, кричав:

— Ловіть Пірата! Він завтра хоче з нашої хати вхопити Олену Троянську!

Мало кричати — ловіть! Бодьо Паліфорний вже був далеко і прашально махав до них рукою. Ну, що ж, слава переможцям! Так завжди буває.

22

Відомо, що людина може впасти з коня, з дерева, з ліжка, з крісла, з даху, з котрогось-там поверху, зі сходів, одне слово — може впасти з багатьох високих і менш високих місць і, звичайно, падає, а от Ісидор Салатюк-батько упав із спини Маркіяна Пинського, де стояв, притримуючися верб'яної гілки, на якій, на обірваній жилці, висіли поплавець і гачок. Ісидор Салатюк-батько просто талапнувся у плитку воду, між очерет, горілиць, розкинувши руки, так що лоскіт пішов далеко по озері. Ісидор Салатюк-син, що стояв на березі, присідав зі сміху й ляскав себе по стегнах:

— Тату! А я вам що казав? Ви мамі на очі не показуйтеся. Ай смел біг тробл! Ой, тепер зробити б знімку, голі смок!

Круглий з коротким віддихом Маркіян Пинський простягнув до Ісидора Салатюка-батька руку, але куди там! Ісидор Салатюк-батько стирчав з очерету, по коліна загрузши в густому намулі, мокрий і обмазаний, і не міг рухнутися з місця. Маркіян Пинський крикнув до Ісидора Салатюка-сина:

— Шарп! Ти чого смієшся? Не бачиш, що тато в біді?

Ісидора Салатюка-сина від сміху аж трясло:

— Їп-пі! О санава ган! А ви підставили татові свою спину. Пошо татові чийсь поплавець і гачок? Як я скажу своїм колегам, тож то буде фан!

Ісидор Салатюк-батько долоньями стирив з обличчя намул:

— А ти, смаркачу, не іржи, як кінь! Скидай штани і лізь мене витягати, бо як вилізу, то з тебе сам скину!

Маркіян Пинський почав давати поради:

— Ти, Ісидорку, нагнися вперед, поволі витягай одну ногу, потім другу, веслуй руками або хапайся за очерет.

Ісидор Салатюк-син успокоювався, тільки час від часу трясли його рештки сміху:

— Так, тату, пан Пинський знає. Пошо мені лізти в болото? Вистачить, що ви сидите в нім. Я вам казав, а ви, як бейбі. Тепер ви скажете мамі, що я винен.

Ісидор Салатюк-батько пробував веслувати руками, хапався за очерет, борсався і поволі посувався до берега, при тому голосно нарікав:

— Жінка дала мені шовкову сорочку, нові підштанки, сиві штани, вчора з пральні — все пахло святом, а я що? То ти Маркіянку, рухнув своїм салом, а я тобі казав — не тряси лобом. Але де! Чого ж ти тряс?

Маркіян Пинський оглянувся на вербу:

— Муха на чоло сіла, чи якась інша мара. Я терпів, терпів і не втерпів — почав трясти головою. Така мала муха, а може чоловіка в нещастя впакувати!

Ісидор Салатюк-син знайшов під ногами Маркіяна Пинського надломаний дрючок і простягнув батькові:

— Тату, хапайте, легше буде! Я вас витягну.

Ісидор Салатюк-батько сопів:

— Я тобі тим дрючком на твоїй шкірі підпишуся. Що твоя мама скаже, як довідається, що ти з рідного тата сміявся? Чи ти знаєш, як називався той син, що сміявся з Ноя? Такі тепер діти пішли! А на газоліну не дістанеш від мене ані цента! Маркіянку, маєш шастя, що в тебе дочка.

Маркіян Пинський боком глянув на усміхненого Ісидора Салатюка-сина:

— Ти ліпше дай синові на газоліну, бо він з мосю Зіркою їде ввечорі на піщу, і ще їх кількоро.

Ісидор Салатюк-батько виповз на берег і сів. Задер голову і дивився на гачок і поплавець, що висіли високо над головою:

— І чого я, дурний, ліз туди? Всі люди будуть, як люди, а я, як бом!

Неквапливо встав і, згребуючи долонею зі штанів намул, споглядав то на сина, то на Маркіяна Пинського:

— Хто їде на піщу, хто?

Відповіді зараз не почув, бо, як казав завжди його померлий колега з Народної Торговлі Яків Лебедина, відповідями керують обставини. Так і тут — надійшли рибалки Никифор Пастушний і Адам Гетько. Вони зупинилися, оглянули Ісидора Салатюка-батька, питально глянули на Ісидора-сина та Маркіяна Пинського, і Адам Гетько чемно запитав Ісидора Салатюка-сина:

— Твій татко що пив?

А Никифор Пастушний відповів:

— Невідомо. Родинна тасмниця.

Обидва ще раз глянули на Ісидора Салатюка-батька і мовчки, спроквола пішли берегом, несучи кожний, нанизані на вербовім пруті, по три беси.

Ісидор Салатюк-батько сплюнув:

— І так піде по цілій оселі, що старий Салатюк упився до непам'яті. А хто винен?

Скинув штани й сорочку та кинув їх синові:

— На, пери! Може, ще до ночі висохнуть.

А про те, хто їде на піщу, вже не було мови. Раптом почав шуміти очерет, звідкілясь, праворуч, прилинуло мукання корови — всі три, вкрай здивовані, повернули туди голови, але мукання не повторилося, може, це їм причулося? а по озері понісся молодий голос: "Хрии-ис-тя, я тее-бе-е лю-у-уб-лю-у!.."

23

Уже від восьмої години ранку авта — шевролети, даджі, крайслери, олдсмобіли, форди, пантіяки, бюіки, тайоти, фольксвагени, найновіші моделі кількох років заїздили на оселю

"Визволення". Вчасніші зупинялися під деревами, де тінь, де холодок, а пізніші заїздили на парковисько, поруч, на якому могли поміститися всі і ще раз стільки, як авторитетно заявляв Олько Пікула. За кожним автом віялася мала або більша курява, але вона нікому не шкодила, хіба що кривому на праву ногу Федеві Кирасирові, який при в'їзді на оселю вже сім годин продавав квитки, але він до куряви привик, зрештою, це був його постійний обов'язок стояти при в'їзді, а він не хотів його зректися, бо це була важлива функція, як він сам говорив, всі його бачили і всі його знали, і дуже часто він чув, як відвідувачі з признанням стверджували: "Той Кирасир завжди на стійці". Очевидно, таке признання мало свою вагу в його приватному й громадському житті, воно теж виконувало свою функцію — Федь Кирасир почував себе знаменито фізично й духово. Він самовіддано стояв на призначеному місці до перших сумерків, коли вже ніхто не приїздив, і тоді, махнувши рукою, ішов у непомильному напрямі — до буфету. Тепер не пив жадного алкоголю, навіть пива, тільки час від часу кока-колу, бо курява, а вона нагадувала йому відпуст у Зарваниці, цей запах, цей гамір, ця спека! Чоловіче! Де Зарваниця, а де ти! А які дівчата були! Литки, як точені в токарні Ігната Телепанця, того в горішньому кінці села, а сидниці то вгору, то вниз, а пазуха повна — було що в руку взяти! Світ змінився — марно сперечатися. Текля Синичка, тепер Бурулька, сидить за керівницею, олдсмобіль вимитий, аж блищить — господиня! Хто б сказав, що він її в Німеччині після вистави "Ой не ходи Грицю" підщипував у гардеробі і притискав до стіни. Тепер вона пані, хіба що відчинить писок, ну, тоді й десять олдсмобілів не допоможуть! Її чоловік, спокійний Гаврилко, ходить, як кінь у кераті. Але не завжди! Як стане дибки, то Текля вікном утікає. Федь Кирасир ще ніколи не бачив її в такій ситуації, а варто було б побачити, як вона свої сидниці через вікно перекидає. Якби не його крива нога — хай вона святиться! — він був би з Теклею оженився, але нога їй не подобалася, на щастя. Ото був би мучився! А тепер вільний! Відробить у фабриці, візьме чек, а в суботу, в неділю і, як трапиться, в свято продає квитки — пускає людей на оселю. Ну, ще трохи кока-колі, бо Зарваниця з голови не виходить, але що кока-кола допоможе? Тут треба джину, з тоніком, з льодом, пів склянки — і калат! Федь Кирасир задивився на недалеку тополю, яка з кожним роком — аякже! — ставала вищою і вищою, і раптом (як це дивно буває!) пригадав собі вчителя Тита

Деревлянку в своїх Підпілітьках, який кілька років, поки учні не скінчили початкових клас, постійно повторяв: "Думайте, думайте, може до чогось додумається!". Коло школи росла стара груша, з якої кожного року не один хлопець упав, а одного дня — він, Федь Кирасир. Коли під ним почала трішати гілляка, замість перехопитися на іншу, він почав думати і гепнув разом з нею на землю. Відтоді — вже п'ятдесят років кривуляє. Перекривуляв війну, перекривуляв пів Європи і докривуляв до Америки. Правда, ні до чого не додумався, але чи він такий один? Тут, на оселі "Визволення" скінчилася мандрівка й кінчиться думання, а починається повертання назад, до Підпілітьків, до старої груші, до школи, до Зарваниці... Нехай учитель Тит Деревлянко спокійно спочиває в рідній землі, він мав добрі наміри, але він, Федь Кирасир, мабуть, був нетямущий, не вмів думати, або світ обернувся заскоро і думати не було часу. Тополя кивала віттям, ніби притакувала, на гайвею шуміли авта, з-поза дерев, де буфет, танцювальна площадка, столи, лавки й озеро, лунав глухий гамір — і Федь Кирасир був би ще довго залишився в Підпілітьках і в Зарваниці, але спам'ятався: під'їхав чорний дадж, а в ньому — секретар оселі Сава Фастрига з трьома прилизаними волосками на тім'ї, він за шофера, бо його авто; позаду — голова оселі Андроник Гибальський, ріденька гривка на чоло, губи в трубочку, горілку п'є завжди тільки за Україну; біля нього — Іван Зайчук, довговусий і густоволосий, мабуть, від народження, може говорити кілька годин кожної пори дня і ночі, про все і ні про що. Федь Кирасир помахав Саві Фастризі перед носом квитками, бо хто ж такий Фастрига? Пристає з магістрами, а протокол пише такими лабатими буквами, що з книги протоколу вилазять, як таргани. Нехай купить квиток, бо ніби чому має в'їхати даром? Тому, що з Гибальським і з Зайчуком? Але Сава Фастрига не купив квитка, Андроник Гибальський моргнув до нього і зморщив ніс, мовляв — все окей, свої їдуть, зустрінемося у буфеті, Іван Зайчук продудонів "Здоровенькі були", і авто на повному газі, бо Сава Фастрига хотів показатися, який він важний, рвонуло з місця. Федь Кирасир ледве встиг крикнути:

— Заїжджай на площу, дамі!

Перед ним знялася курява, закрутилася навколо нього і він вдихнув її, мабуть, по самий пупець, бо його аж заткало.

Публіки зібралось немало, але й небагато, саме стільки, скільки збирається звичайно в гарячий день просто неба, тобто, зібралася вистачальна кількість, у тому кільканадцятіро дітей, що їх батьки й матері мусли силоміць тримати біля себе, щоб куди не побігли. Зрештою, ніхто не рахував публіки, нікому статистика не була потрібна, все одно в приязних газетах буде написано, що "приблизно тисяча осіб". Зібралися ті, яким цікаво було побачити посадження "дуба волі", бо такої події ще не бачили, хоч бачили багато різних національних імпрез. Правда, менше їх цікавили промови, вони вже їх наслушалися без міри, та промови мусять бути, бо як же свято без промов? Але в кожній справі й акції є винятки, так і тут — участі в посадженні "дуба волі" не брали ті, які вигрівалися на гарячому пісковому березі, мочилися в озері або прохолоджувалися в буфеті. Все ж таки, свято відбудеться без них. Важне — дуб! Він ростиме під дбайливою опікою ідейних і відданих справі вибраних патріотів. Перші ряди зібраних стояли півколом, у сонці, яке, хоч уже пополудневе, мало ще свою силу, а подальші — під трьома тополями, двома кленами й одною вербою (хай вони ростуть здорові!), а праворуч від них, трьома рядами, пів сотні дівчат і хлопців у одностроях, оті "Ми ростем, ми надія народу...", і крок перед ними, час від часу споглядаючи на них пильним оком, чорнявий, кучерявий і усміхнений їх провідник — Тарас Кухлик. Гай, гай та ще й зелененький! Хай батьки милуються своїми дітьми — вони будуть патріотами, свого, мабуть, не забудуть! Отже, можна було починати. Андроник Гибальський, вип'явши вузькі груди й перечекавши кілька хвилин, поки гамір улягся, почав високим вічевим голосом:

— Святочна громадо! Ми сьогодні тут, на нашій оселі, могли б посадити сосну, вербу, граба, тополью, березу, осику, акацію, яблінку, навіть грушу, навіть черешню, ба, і навіть вишню, яка так люба нашому серцю, але ми посадимо дуба! Дуб є символом сили, стійкості, витривалості, нескоримості, етцетера, а найперше — могутності! Він символізує нас, нашу організацію! Так! Нехай нашим ворогам це не подобається, але ми знаємо, які ми, знаємо, що робимо і знаємо, що тільки сильні мають щастя і що *salus populi suprema lex est!** Ми живемо в часі, коли творяться нові держави, а ми що? Ми не можемо і не

* Лат.: публічне добро — найвищий закон.

маємо права відкладати наших змагань *ad feliciora tempora!** Ми посадимо "дуба волі", щоб він нашим дітям, нашим унукам, правнукам і всім нашим майбутнім поколінням, які не вернуться на батьківщину, шумів і розповідав про нас, про нашу безкомпромісову боротьбу! Ми ціколи не кричали *"Pauet et circenses"*** Наше героїчне покоління бачило упадок кількох імперій! Ми ще побачимо упадок московської! Пристосованці кажуть *"Tempora mutantur et nos mutamur in illis."**** Нехай часи міняються, але ми не сміємо змінюватись! Ми за свою незмінність, за ідентичність, поклали все що мали! Сьогодні про нас усі знають! Наші нащадки мають нас наслідувати! Подивіться на цього молоденького дуба. Він буде рости, так як росли його предки. Це приклад для вас! Молоде, пам'ятай! Все для батьківщини! Як сказав поет, власне, великий, отой наш поет, той, що носив вишивану сорочку з гарасівкою, який жив і творив для народу, і був з народу ну, як його, ви його знаєте: "Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть..." Слава!

Андроник Гибальський підніс праву руку й задоволено всміхнувся, розтягаючи нерозтулені губи. Залопотіли оплески, рясні в передніх рядах, менш рясні в останніх, кілька оплесків, як звичайно, залоскотіло не скоординовано, Тарас Кухлик на повні груди скомандував "Струн-ко!", три ряди хлопців і дівчат знерухоміли — і публіка поволі втихла. Андроник Гибальський простягнув руку вбік Івана Зайчука, який стояв коло самітного куша бузку, чекаючи на свою чергу:

— А тепер говоритиме дорогий гість, спеціально запрошений на свято посадки нашого "дуба волі", наш друг наш професор — Іван Зайчук.

Публіка заплескала гучніше, ніж Андроникові Гибальському, бо чейже гість, і чорними, карими, сивичи і синіми очима повела Івана Зайчука на місце, з якого промовляв шановний передбесідник — біля ями, лопати й молоденького дубчика, а Андроник Гибальський зосереджено, не оглядаючися на боки, пішов до куша, біля якого стояв був раніше теперішній шановний бесідник. Ну, тепер буде щось довше і дуже серйозне. Стільки разів уже слухалося!

---

* Лат.: до кращих часів

** Лат.: хліба та ігрищ

*** Лат.: часи міняються й ми з ними.

Только Носач і Минко Вервичний, які вийшли з буфету, бо постановили подихати свіжим повітрям, опинилися над озером, чим були дуже здивовані, бо мали намір, не знати чому, піти в протилежному напрямі, а потім завернули, бо по воді не підеш, і, хто б то подумав, опинилися серед публіки. Чиста комедія на одну дію! Це був знак, що їм судилося вислухати промову спеціального гостя, про якого вони були зовсім забули — професора Івана Зайчука. Нехай буде! Минко Вервичний не був високий, кожна голова йому заважала, щоразу сіпав за рукав довгошийого і в краватці, але без блюзи Толька Носача:

— Що він балакає?

Только Носач щоразу перехилив набік голову і дув Минкові Вервичному в ухо, перекрививши уста, щоб не виходило дуже голосно:

— Будь спокійний. Я тобі все скажу. Ти мій приятель, райт? Ну, він каже, ти тільки слухай, не задирай голови і не ставай мені на пальці. Він каже: "Кагебівська псярня імперії!" А то москалям заїхав! Вони що собі думають? Що ми не знаємо, як їх називати? Розбійники на битій дорозі! Ти тільки слухай! Стій на своїх ногах і не копай, бо як я тебе копну! Він каже: "За висловом графа Вітте, Росія здавна загарбувала і приєднувала чужі території, що погано охоронялись". Ти чув? То правда! Але чому граф? Він у нашому містечку мав крамничку "шварц, мило і повідло", такий худенький, з пейсами. А може, то його тато? Але чому граф? Як чоловік виїхав у світ, то багато забув. Може, на правду був графом? З тими жидами не відомо! Такий бідний, тихонький, боязкий, а грошей має цілу купу. І раптом — граф! Ти тільки слухай і не соні! Ще хто подумає, що тобі шось бракує. Уважай! "Російські шовіністи й імперіялісти стараються знищити національні культури..." Миньку, ти чув? Нині Зеньо Помідорко хотів тобі продати книжку, а ти не хотів купити. А ті шовіністи нищать нашу культуру! Я то вже давніше чув, а ти що? Книжку не хотів купити! Чого дивишся на мене невинно і без жадної емоції, як віл на корову? Ти тільки слухай: "Імперіялісти-окупанти нищать також біологічні сили українського народу". Ти чув? Чого ми вже не перетерпілися! Ті імперіялісти взялися на нашу біологічність! Як ми без неї будемо жити? Ти тільки слухай! "Усякі пристосованці, наймити кривавої системи і зрадники..." Миньку, збудися! Та ми їх усіх вивішаємо! Шкода

куль! А скільки таких на еміграції! Але що їм тут зробиш? Пам'ятаєш, котрогось-то року на наших вечерниціях я одного як тріснув у зуби, то він аж стіл і три крісла перевернув. Йому наш голова не подобався! Бити треба! Ну, стій і слухай. "Не одне лихоліття витримала українська нація, витримає і нинішнє!" А я тобі, Минку, що казав? Той професор Зайчук свій хлоп! В нього все, як на долоні. Приємно його послухати. Чоловік стає веселіший. Що нам біда зробить! Минку, плескай в долоні, всі плещуть. Я тобі казав не пити по скатчу пива, а ти що зробив? Тримайся! Люди дивляться!

Люди дивилися, бо чому ж ні? Дивилися на Минка Вервичного, який учепився Толька Носача за рукав і хитався на всі боки. Але що йому люди? Що він людям? Нині свято! Нехай дивляться! Він сіпнув Толька Носача за краватку:

— Тольку, ходи. Я вже маю досить. Ходи!

Только Носач не рухався з місця:

— Минку, плескай в долоні. То наш, професор. Чи ти знаєш, що таке професор?

— А він мені що?

— Як то що? Ти чув, що він говорив!

— А що він говорив?

Только Носач злісно захопив Минка Вервичного за руку і потягнув за собою, до лавки, де не було людей:

— Ти, Минко, темний, як ніч у курнику! Я тобі говорив! Чи ти думаєш, що для тебе будуть садити другого дуба? Для таких, як ти, не варто навіть дуплаву вербу посадити! І який ти патріот? Професор говорить за нас усіх, за нашу батьківщину, яку ми маємо визволити, яка мучиться, а ти, пся кров, не чув нічого, а мене аж писок болить від повторювання! То ти так помагаєш батьківщині?

Минко Вервичний схилив голову і стояв спокійно хвилину, бо більше вже не мав терпцю, так його вже давно ніхто не ганьбив, і ударив себе долонею в груди:

— А тут що? Я пив свою горілку! А большевиків нехай шляк трафить! Я сам собі професор! Ходім!

— Минку, ми були разом і підемо разом. Люди дивляться! Культура — зрозумів? Нехай тебе побачить Андроник Гибальський! Він тебе ніколи не запросить до почесної президії.

Минко Вервичний знову схилив голову, думав-передумував і згідливо вирішив:

— Добре. Тільки ти мені не говори, що я не помагаю батьківщині.

Только Носач простягнув долоню:

— Згода!

Минко Вервичний прибив своєю долонею:

— Згода! А тепер поможи мені вилізти на лавку. Хочу побачити нашого дуба. Я по нього їздив і я його привіз! А ти мені, що я не помагаю батьківщині!

На лавці Минкові Вервичному було більш-менш добре, але Только Носач, на всякий випадок, тримав його за ліву ногу, і з своєї нової позиції Минко Вервичний побачив Івана Зайчука, який застромив молоденького дубчака в яму, побіч нього Андроника Гибальського, який схилився над дубчаком, наче б давав йому останні директиви на його довге й відповідальне життя [може й давав], а побіч них, у шанобливій віддалі, стояв адміністратор Олько Пікула з лопатою. Нарешті молоденький дубчак став струнко, Олько Пікула подав лопату Іванові Зайчукові, той набрав трохи землі, купка якої чорніла і сіріла біля ями, сипнув на дубчакове коріння, передав лопату Олькові Пікулі, який вправно і швидко згорнув усю землю в яму, приклепав — і молоденький дубчак своїм життям мав виправдати покладені в нім надії. Андроник Гибальський підніс руку — це був знак: над оселею далеко понісся, бо люди не жаліли легенів, національний гімн, те, що є власністю всіх, без огляду на громадські, політичні й особисті незгоди і чого, як досі, не сила було поділити. Ніхто не ворухнувся, хто міг — виструнчився, жінки перестали говорити й перешіптуватися, діти, які почали були вже плакати або кричати, здивовані вмовкли. Минко Вервичний тримався Толька Носача за голову і був йому вдячний, що той не ворухився. А коли національний гімн скінчився далеко над озером, Андроник Гибальський потиснув праву руку Іванові Зайчукові, вони обидва потиснули праву руку Олькові Пікулі — і найголовніша частина свята була закінчена. Минко Вервичний уже ладився злізти з лавки, але Только Носач не пускав лівої ноги:

— Стій! Парада не скінчилася!

Олько Пікула пішов ліворуч, з лопатою, а Іван Зайчук і Андроник Гибальський праворуч, до буфету, де у дверях уже

чекав на них усміхнений Мілько Диригула. Тільки Носач потягнув Минка Вервичного за штанку:

— Тепер злази. В буфеті на нас чекає тяжка робота. Треба випити на здоров'я "дуба волі".

26

Незнайомий ішов з оселі не дорогою, а краєм, по траві, мабуть тому, що порох, і дорога з вибоїнами, ішов не поспішаючи, без капелюха, коротко підстрижений, лисий на тім'ї, в такт ходи махаючи руками, — присадкуватий, у синій сорочці з короткими рукавами, — ішов у напрямі Федя Кирасира, який це бачив, ішов до нього і ще здалеку приглядався, ніби його знав, ніби пригадував. Федь Кирасир обтер долонею уста, які вже запеклися в сонці й у поросі, і чекав. Може, незнайомому вкрали авто, або, може, якийсь випадок? Але чому до нього? Його діло продавати квитки і брати гроші. А може, це його давній знайомий, якого він уже не бачив чверть століття? Вигляд людей міняється, ще й як міняється! Наприклад, тому два роки він не пізнав свого стрічного брата, який виїхав до Аргентини, а вони ж разом виростили, разом утікали від большевиків, разом біду клепали.... Часи! Як подумаєш — не хочеться вірити, що це все було! Незнайомий підійшов зовсім близько, оглянув Федя Кирасира від голови до стіп і, дивлячись синіми, якби вилинялими, нерухомими очима в його очі, запитав тихим, утомленим голосом:

— Ви мене знаєте?

Федь Кирасир довго вдивлявся в незнайомого, бо, може, таки знає? Але ні, навіть натяку на знайомство, навіть на приблизну подібність, нічого, чужа людина:

— Ні, я вас не знаю.

Незнайомий прикушував зубами доліню губу.

— Я був тут, на вашій оселі минулого року. Я приїхав сьогодні, недавно, може годину тому. Я чув, що ви тут посадили дуба, ніби свято. Але дуб мене не цікавить. Я був у протисоняшних окулярах і в капелюсі, ви мене не пізнали.

Федь Кирасир покинував головою:

— Може, може. Нині багато людей в протисоняшних окулярах, така погода, сонце світить, разить. У капелюхах було тільки кілька старих, їм сонце припікає голови. А ви яким автом, бо то знаєте...

Але незнайомий нетерпляче перебив:

— Ет, це не важне! Я не з вашого міста. Вас тут минулого року не було?

Федь Кирасир зморщив брови:

— Як то не було? Був! Я тут завжди.

— А ви мене пам'ятаєте?

— А чому я вас повинен пам'ятати? Ви самі кажете, що не з нашого міста. Якби ви зробили авантуру, побили кого, або розбили авто, то я пам'ятав би, а так... Тих, що постійно сюди приїжджають, я знаю, деяких дуже добре знаю. І всі мене знають.

Незнайомий ступив крок ближче:

— А чи ви знаєте такого вищого від мене, брунета, можна сказати — високого, худого, але сильної будови, простий ніс, чорні очі. Знаєте?

Федеві Кирасирові того роду питання не подобалися, вони були трохи дивні:

— А як він називається, той, що ви його шукаєте?

Незнайомий відповів різко:

— Не знаю! Якби я знав, то не питав би! Кого не запитай — завжди ставить це дурне питання. Чи ви думаєте, що я з глузду з'їхав? Рік за роком те саме! Я вже маю по саме горло! Я вже полисів, посивів!

Федь Кирасир зніяковів:

— Я вас перепрошую, але не розумію. Запитайте адміністратора, він — Олько Пікула, всі його також знають.

Незнайомий дивився вперто:

— Я вас питаю, бо ви тут стоїте й бачите всіх, що приїжджають, ви самі казали. Ви можете мені допомогти. Це для мене надзвичайно важливе знайти того чоловіка, що я вам його описав. Зрозумійте!

Федь Кирасир перекинув квитки з правої долоні в ліву й помітив, що вони змокріли:

— Я такого не бачив. Шкода питати. Може приїде, але ще нема.

Незнайомий затиснув кулаки:

— Мені говорили, що він повинен тут бути! А ви нічого не знаєте!

Федь Кирасир мав такої розмови досить, але стримувався, бо чейже незнайомий, це видно, змучений і нервовий, тож з таким чоловіком може легко початися сварка, а по сварці ще гірше... Обережно, не підвищуючи, борони Боже, голосу, запитав:

— А хто говорив?

Незнайомому на вилицях рухнулися м'язи:

— А вам яке діло? Я знаю! І тому я сюди приїхав. Де я вже не був! Але я його знайду!

Федь Кирасир старався його успокоїти:

— Як тільки побачу такого чоловіка зараз дам знати. Будьте певні. Я сам прийду до вас і скажу.

Незнайомий не заспокоювався:

— А ви знаєте, як я називаюся?

Федь Кирасир щиро заперечив:

— Ні, не знаю.

— Не знаєте? Я називаюся Сидір Базарний. Чули про такого?

— Ні, не чув.

— А чули про Кліма Базарного?

— Ні, не чув.

— Він — мій брат. А знаєте, що з ним сталося?

— Ні, не знаю.

— Його застрелили. А знаєте, хто застрелив?

— Ні, не знаю.

— Але я знаю. Я бачив убивцю! Я його шукаю!

Федь Кирасир мовчав. Він такого закінчення розмови ніяк не сподівався. Незнайомий, Сидір Базарний, відвернувся і, не поспішаючи, пішов краєм дороги, по траві, в напрямі оселі. Зелений відкритий шевролет несподівано минув Федя Кирасира, чийсь молодий голос гукнув "гай, містер Кирасир" і за автом знялася сіра курява, але він навіть не рухнувся, навіть не простягнув квіток. Подумати, така розмова! Хто це Сидір Базарний? Часом трапиться такий пияк, що, випивши пляшку горілки, стоїть, як цвях. Нічого по нім не пізнати, тільки говорить і видумує таке, що писок сам з дива роззявляється. Треба сказати Олькові Пікулі. Але кого тут поставити? Бой, ото історія!

Іляріон Бурачний сьогодні вже розмовляв з Михальським, — як йому на ім'я? — колишнім учителем, який завжди нарікає на свою печінку; розмовляв з Одудком, — здається, Зеновій на ім'я, а може й ні, колишнім книговодом; розмовляв з інженером, — як його прізвище? — був хворий на міхур, недавно вийшов з лікарні; розмовляв з пані Бердичною, яка кульгає, здається, навіть чути, як нога скрипить, але яка там розмова з нею; розмовляв з Марусунчуком, який оглядається за кожною жінкою, а вже має вісімдесят і п'ять років; і розмовляв зі східняком Галяренком Іваном Андрієвичем чи як там, а весь час про голод і про голод, і про арешти і про розстріли... Виглядало, що Іляріон Бурачний скінчив уже всі свої розмови, які йому ласкава доля призначила на сьогодні, але він не втрачав надії, бо чейже на оселі багато людей, всі вони понаїдалися, понапивалися, набулися, поволіше рухаються, нікуди не поспішають, отже, саме час на розмови, сонце вже хилиться на західний пруг, може, хтось приїхав з іншої місцевости, тепер, у вечірній час, а таке трапляється. Іляріон Бурачний ішов без цілі, ще поволіше, ніж звичайно, поглядав на боки, часом оглядався і коло футбольної площі, по якій бігали діти, побачив Сидора Базарного, що йшов, то зупинявся, інколи довго й настирливо до когось приглядався, і Іляріон Бурачний майже здивувався: ні, він його не знав! Він тут від ранку, а цього незнайомого не зустрів! Таки він недаром мав надію, що ще когось зустріне! Іляріон Бурачний з привітною усмішкою подріботів до Сидора Базарного і перестрів його, як той хотів звернути до озера:

— Вибачте, ви когось шукаєте?

Сидір Базарний спер на ньому важкий погляд:

— Шукаю. Або що?

Іляріон Бурачний не переставав усміхатися:

— Ви, мабуть, перший раз? Вибачте, що питаю.

— Ні, другий раз.

— З іншого міста?

— Так, з іншого.

— Я тут майже всіх знаю.

Сидір Базарний вдивлявся в Іляріона Бурачного пильніше:

— Знаєте всіх?

— Ну, майже всіх. Мене також знають. Двадцять п'ять років

то, прошу вас, не малий шматок часу. До війни я був директором Повітового Союзу Кооператив у Росолові і називаюся Іляріон Бурачний. У нас були ще два директори, але Союзом, правду сказати, я керував. Це була організація! Всі купці мусили оглядатися на нас! Ми трясли цілим повітом! Шкода, що вже вмер Зосим Полінка, був у нас магазинером, він вам сказав би! Чи ви, може, також працювали в кооперації?

Сидір Базарний скривив уста:

— Ні. Я сидів у криміналі.

Іляріон Бурачний умовк, але тільки на мить:

— У криміналі? З якого процесу?

— З процесу за спалення фільварку і застрелення поліцая.

— Я читав про всі процеси. Як ви називається, якщо можна знати?

Сидір Базарний вимовив поволі:

— Базарний Сидір.

Іляріон Бурачний задумався:

— Ні, не пригадую, забув. У нас у повіті був Базарчук, справник, нині він мав би вісімдесят років, а може, й більше. Одного року, як був добрий урожай, він зорганізував, очевидно за нашою директивою, в своєму селі тридцять підвод збіжжя — жита і пшениці. Подумайте, з одного села! А таких сіл ми мали сорок, не рахуючи присілків. Як з'їхалися, то в Росолові не було де ноги поставити. З двірця відходили вагони за вагонами, вагони за вагонами! А картопля, а яйця, а овочі! Так шороку! Пане, як я приїздив до нашої централі, то вони, директори, не знали, де мене посадити. А я їх, прошу дуже, на обід з горілкою до Телічкової, увечері до каварні "Де ля Пе" або Ріц — чорна кава, коньяк, цигара, а після півночі до Козьола на вино! Я їм кажу: "Ви нам побільше кредитів". А Дзюнко, він начальний директор: "Все зробиться, Іляріонку"! Вони знали, що моє слово більше важить, аніж гроші. Якби не війна, то ми в Росолові стали б потужною економічною силою. Ми, прошу, вас, мали на те всі дані!

Сидір Базарний стояв непорушно:

— Чи ви знаєте такого вишого від мене, брюнета, можна сказати — високого, худого, але сильної будови, простий ніс, чорні очі. Чи знаєте? А може бачили?

Іляріон Бурачний ще раз задумався:

— Худого? Брюнета? Простий ніс, чорні очі? Кажете, вищого від вас? Я знав такого, але коли це було! Роки, роки! Він називався Спиридон Шапка, пачкар, торгував усім — горілка, шкіра, мануфактура, валюта, він усіх пограничників мав у своїй кишені. Одного разу він прийшов до мене і каже: "Пане директоре, мені потрібно сорок тисяч пар жіночих панчіх і три мільйони голок. Плачу готівкою". Я кажу: "Пане Шапка, пощо вам стільки панчіх і голок"? А він каже: "Не питаєте. Готівка на стіл. Ніхто не буде знати". Я тоді за телефон і до централі: "Дзюнку, мені потрібно негайно сорок тисяч пар панчіх і три мільйони голок. Вплата готівкою." А Дзюнко підняв крик: "Ти, що здурів? Звідки я тобі візьму"? Я кажу: "Дзвони до своїх жидів, за тиждень мушу мати". І що ви думаєте? За тиждень прийшли панчохи й голки. Я виставив фактуру, бо, прошу вас, у нас був порядок, Спиридон Шапка заплатив і інтерес був зроблений. Але одного дня Спиридона Шапку на кордоні застрелили. Якесь непорозуміння, не знати хто. Але як хочете, можу вам оповісти...

Сидір Базарний морщив брови:

— Отже, чи ви знаєте? Того, про якого я вам говорив.

Іляріон Бурачний зідхнув:

— Не знаю. Може й бачив, але я вже стільки людей бачив! Чи ви знаєте, що в нашій Союзі в Росолові працював, як практикант, Михась Кос, бідний, як церковна миша. Одна пара черевиків, одна сорочка — таким він прийшов. Я його пригорнув, бо, знаєте, кооперація. Бистрий був. Я йому кажу: "Михасю, старайся, будуть з тебе люди". Його мама приходила до мене й казала: "Як би не ви, то куди б він притулився?". Прийшла війна — Михась пропав. Тому кілька років я був у Торонто, іду вулицею, раптом хтось мене за руку: "Пане директоре!" Дивлюся: хто такий? Придивляюся: Михась! Він тепер великий бізнесмен. Ми, прошу вас, у Союзі в Росолові виховували кадри і хоч платили небагато, але, як на ті часи, добре. Чи ви читали історію нашої кооперації, яка недавно вийшла друком? Боже, що там понаписувано! Наш Повітовий Союз представлений, як пересічний! А ми були сила!

Сидір Базарний твердо запитав:

— То ви не знаєте і не бачили?

Іляріон Бурачний похитав винувато головою:

— На жаль, ні.

Сидір Базарний стиснув зуби:

— Я його знайду.

Іляріон Бурачний привітно всміхнувся:

— Бажаю вам успіху.

— Він мені не втече, бандит!

Іляріон Бурачний споважнів. Сидір Базарний не промовив більше ні слова, обійшов його і попрямував до озера.

28

Апостол з Каліфорнії тримав у руці яблуко, сидячи на лавці під деревом, коло нього Біблія і кілька брошур, довге волосся звисало обабіч худих шік рівно і своїм безрухом підкреслювало блідий спокій обличчя і глибоких, майже нерухомих очей. День уже минав, ще один день, проходили жінки, деякі зупинялися на мить і йшли туди, куди йшли, і ще оглядались, бо: "Чи ви бачили? Що його бідна мама робить? І хто йому дає їсти?". Мужчини, оті підтопані, оті, "пане добродію", покивували головами, оглядали його, бо: "Прошу вас, звідки такий узвся серед нашої здорової молоді? З ким він пристає" Середнього віку, вже ситі, напоені, що дивилися на світ, як на свою власність, знизували плечима й самовпевнено стверджували: "Ще один вар'ят! Або наркоман, або бом. Це від добробуту, нехай попрощає так, як ми, у фабриці, відхочеться!". Хлопці й дівчата підходили близько, говорили з ним, неголосно, неголосно сміялися, він щось розказував, вони щось розказували, звичайно, бо чому ж має бути інакше? Чи він з Каліфорнії? Що він студіює? Чи він проповідник? Чи він приїхав сам, чи його хтось привіз? Чи він має дівчину? Він відповідав, уривав речення і починав знову, клав руку на Біблію, схиляв голову повільним рухом і поволі підносив її, у правому куті уст часом закрюювалась усмішка, він прикладав до неї праву долоню, задумувався і вдивлявся в незнайомі обличчя більше, ніж спокійно, вдивлявся спокоєм, що йшов з пропасної задуми, в якій можна легко загубитися. А дітям було все одно — ще один містер, трохи інакший, ніж ті, яких знають, але навколо так багато різних людей, певно він грає на гітарі, а тепер відпочиває. Так відпочиває, нікуди не спішитися, нікого не знає, ні від кого нічого не хоче, тільки одного хоче — щоб його розуміли. Чи це так важко зрозуміти іншу людину? Нехай мають хоч дрібку доброї волі,

щоб зрозуміти, чому він тримає в руках Біблію, чому сидить під деревом, і дивиться на них, і думає, і не може не думати... Вже появилася одна зірка — просто, вже друга праворуч, уже ще одна — біля неї, крайнебо опоясала тонка багряна смуга, на неї спадає яснофіолетова тінь... Над танцювальною площадкою зараз засвітяться лампи — але пощо, коли ще не зовсім темно? — і заграє оркестра. Може, вальс? Тому три роки він був з батьками на вечерницях і тоді грали вальс, мама танцювала з татом, мама усміхалася, тато — поважний, достойний, олд фешен, вони бавилися, були задоволені, світ для них був добрий і вони не хотіли більше, вони хотіли бути, просто — бути, існувати, в задоволенні і в спокою. Чи з'їсти яблуко? Вкусив і ледь усміхнувся. Так, мабуть, Адам укусив яблуко, що йому подала Єва. Яка фантазія! Цей знаменитий міт перетриває до кінця світу! В цьому міті криється велика правда! Не треба боятися вужа, він мудрий, але він не вірить ні у що, він завжди сумнівається — і він умре останній, коли на світі не буде ні одної живої душі. Оркестра готовилася грати, понеслося кілька тонів акордеону, хвилина дзвінкої тиші, і знову кілька тонів акордеону. Може, буде вальс? Замкнути очі, замкнути очі! Які люди буденні, які несерйозні, які впевнені, що завтра буде їхній день! Апостол з Каліфорнії тримав у непорушній руці надкушене яблуко й поволі розплющував очі. Дивно, дивно! Стоїть зібганий у собі мужчина, хмурим поглядом дивиться на нього, важить якусь думку, довго важить, і раптом, якби зняв із себе тягар, запитав:

— Ти мене знаєш?

Апостол з Каліфорнії непомітно рухнув рукою з яблуком:

— Я вас не знаю.

— Не знаєш? Я — Сидір Базарний.

— Я вас не знаю.

— Але я тебе знаю! Я тебе пізнав! Ти вбив Клима, мого брата!

Апостол з Каліфорнії поклав яблуко побіч себе:

— Я ніколи нікого не вбив.

— Брешеш! Ти вбив на вулиці!

— Я ніколи нікого не вбив!

— Брешеш! Брат утік, а ти шість куль у спину, в спину!

— Я ніколи нікого не вбив.

— Брешеш! У сорок четвертому! Відгорни свої патли! Не вдавай!

Апостол з Каліфорнії поволі схиляв голову:

— Я ніколи нікого не вбив. Мене тоді не було у вашому світі.

Сидір Базарний стиснув долоні, аж хряснули пальці:

— Я вже шукаю цілу вічність! Хто вбив? Застрелю! Застрелю!

29

Оркестра чекала на знак від саксофона — Осипа Чайкового; Макар Голий — великий бубон, два малі й тарілки; Ігор Антипишин — тромбон; Карпо Гуля — акордеон. Осип Чайковий гукнув, приклавши долоню до уст:

— Павелку, дай світло! Ти що, на новий рік чекаєш? Три генерації вже ногами перебирають! Давай!

Рум'янощокій любитель пива Павло Сердюк сказав "Вже сі робить", хвилястим рухом волохатої руки відімкнув розподільник, що був у коридорчику до кухні, і дві лампи на двох щоглах покрили білим світлом танцювальну площадку, людей, які почали оглядатися одні на одних, ніби перший раз зустрілися, дерева, збуджені раптовою несподіванкою і недалекої кущі, що стояли, як кучерявий мур. Осип Чайковий блиснув саксофоном — і тупнув ногою:

— Три!

Очевидно — вальс, Штравсовий, для трьох поколінь, вальс молодости, вічний, завжди той самий, для кожного інакший, як спомин, як обіцянка, як сподівання. Правда, скрипки не було, її й не мало бути, бо хто ж на ній грає? Мирон Майський, скрипаль з Божої ласки, наречений Зені Осичної, згинув у В'єтнамі, тоді коли війна кінчалася... Нехай гості вибачають, нехай танцюють і не думають про Мирона Майського, сьогодні свято, посадили "дуба волі", на небі вже почали з'являтися зорі, крадькома підводився місяць, а в буфеті знову почали співати. На площадці вісім пар, може, десять, а між ними найважливіший — дивізійник Софрон Соцький, який іще коло буфету підхопив Васю Опашну, вдовичку, викроєну в талії, на сильних з малими стопами ногах, високим б'юстом — о бой! — чотири роки самітна, підхопив і не пускав, тримав сильно і від кінця до кінця площадки — вліво,

вправо, з притупом, з повертанням голови, з притиском, аж віддих їй заперало, і йому також, бо інакше не могло бути — він силу має, не жонатий, йому тільки подай, не шкодить, що сивавий, а вона вже задовою вдовою, вже треба щось думати, поки ще на неї мужчини оком закидають, поки ще в танець беруть! Софрон Соцький, коли пролітав з нею коло окрестри, крикнув їй у вухо:

— Я вас з'їм!

Вася Опашна стиснула йому долоню:

— Я не дамся!

Софрон Соцький великим колом пішов уліво, її сукенка із-заду підвіялася вище, ніж звичайно в таких випадках буває, але Софрон Соцький, на жаль, не бачив. Він притулив уста до її вуха:

— Я вас уже давно приуважив. Як я сказав, що з'їм, то з'їм! Моє слово — мур! Запитайте сотника Дзюнка Митронюка.

Сукенка віялася по цілій площадці, а Вася Опашна перекинула голову на ліве плече і прижмурила очі. Софрон Соцький відчув, як її стан перекиляється через його праве рамя:

— Я вас маю в своїх руках. І не пущу! Бігме! Я був під Бродами, був під Гляйхенбергом, був у Ріміні, а ви кажете...

Оркестра вмовкла. Софрон Соцький притиснув Васю Опашну обома руками, і обоє стояли мовчки, усміхаючися й дихаючи глибоко. Вася Опашна легко відштовхнулася:

— Ну, пустіть!

Софрон Соцький розвів руки:

— Ви пам'ятаєте, що я сказав?

— Пам'ятаю.

— Ходімо.

— Куди?

— Сядемо отам, на лавку.

— А будете чемні?

— Не знаю. Я вам казав.

Оркестра почала грати танго про гуцулку Ксеню, про гуцула, що свій жаль вигравав на трембіті, про його кохання... Софрон Соцький і Вася Опашна йшли туди, де лавка, де подалі від світла і де низько звисало гілля якогось дерева. Безсмертна Ксеня і безсмертний гуцул! Так любити! Так бути вірним! Чи тепер така любов існує? Софрон Соцький узяв Васю Опашну за стан, і вона не пручалася, цей норів уже давно минув. Вона

подумала: "Йому самотність надоїла. Він переконаний, що мене з'їсть".

Але залишімо їх самих, їх доля в їхніх руках, мабуть, уже прийшов час, щоб у їхньому житті сталася якась зміна. Вони сидітимуть на лавці близько одне одного, хоч лавка досить довга, комарі тятимуть, як ніколи, але вони будуть зайняті своїми справами, спільними, а ті справи, власне, почалися... Музика грає, видно, як пари кружляють, пересуваються, тупцюють у різних напрямках, як Осип Чайковий виблискує саксофоном і кивається набоки, як бубніст Макар Голий підстрибує на кріслі і трясє головою, як тромбоніст Ігор Антипишин видуває щоки і вспіває всміхатися, як Карпо Гуля мене, ламає, розтягає акордеон і перебирає пальцями, наче б клявіші пекли його, і притупує ногою — забава, як книжка пише, кращої не може бути, під зорями, під темносинім небом, недалеко буфету, з вологим запахом трав, з прохолодним вітерцем, який пригадав собі, що він повинен віяти. Жити — не вмирати!

Пилип Солодійський чекав коло площадки на польку і тримав за руку Параску Гілочку, а полька була його танцем, він танцював її ще в Пикуловичах коло Львова, у читальні, на весіллях, на фестинах, де тільки загудів бубон, а тепер тупне собі, ой тупне! А жінка не хоче, напевно знову сидить у їдальні з Євдокією Софроною і знову обпитльовують худу і довгу Серафину Огірочну з Марійської дружини... Правда, Параска Гілочка може й не дуже надавалася до головокружної польки, бо 230 фунтів ваги не абищо, але для нього, Пилипа Солодійського, це не була проблема, він був хлоп-штрамака, мав іще силу, а крім того, Параска Гілочка також з Пикулович, а її чоловік Лавро мусить відпочивати, бо остання чиста майже його добила. Музика перестала грати, музиканти клали на крісла інструменти, бубніст устав і підтягував штани, пари розходилися — і тоді Пилип Солодійський вийшов з Параскою Гілочкою на середину площадки і підніс руку:

— Осипцю, польку! Я з твоїм татом у криміналі сидів! Війо!

Ухопив Параску Гілочку обома руками за об'ємистий стан — і музика мусіла заграти. То була полька! Така полька, що аж площадка тріщала і гуділа, аж дерева кружляли, як шалені, а кушів зовсім не було видно, а зорі перелітали, як комети, з лівого

боку, з правого боку, низько над головами, аж музиканти пригнулися, а несміливий місяць мигнув тільки один раз. Пилип Солодійський показав своє високе вміння! Що йому 230 фунтів ваги! Параска Гілочка трималася цупко обома руками його за лікті — далі не могла сягнути, — і їй було все одно, чи зараз таки впаде і більше не встане, чи погубить мешти, чи на ній трісне 50-долярова сукенка! Така полька не часто трапляється! Тут гладенька площадка, вгинається, ніби відштовхує вгору, а колись — на тоці або на негибльованих дошках. Але тоді вона мала вісімнадцять років, а стан який, а коси які! А як пішла з Лавром, як пішла! — цілий світ спідницею мела! Нехай буде ще раз! Аби тільки Пилип витримав! Але він витримає! Він витримав німецький кримінал, він двом форманам зуби порухував, він з моцних! Всі пари оминали їх, танцювали краєм, хоч не були з боязких, але вони розуміли, що цей танець — Пилипа Солодійського і Параски Гілочки, і їм належить місце. Раптом — дерева перестали кружляти, знову з'явилися кущі, зорі опинилися на своїх місцях, а місяць з'явився аж за хвилину, зовсім блідий. Тиша і безрух. Тільки площадка ще дрижала під ногами і кінчала останній круг. Пилип Солодійський обтирав обличчя зім'ятою хустинкою. Параска Гілочка дихала важко і поправляла сукенку:

— Вже досить! Ходім подивитися, що Лавро робить.

Пилип Солодійський відсапнув:

— Ну, ти ще замашиста, нівроку! Вип'ємо пива.

Музиканти поклали інструменти на крісла, але довго їм лежати не дадуть! Трохи покурять, поговорять і знову, як казав Яків Політило, той що вмер на кріслі в дентисти, як він заглядав йому в рот, почнуть з людей душу витрясати. Одна біда, що комарі тнуть і будуть тяти, бо така їх робота, холера їх узяла б!

30

Двері до кімнати-канцелярії, недалеко входу за прилавок, за яким начальствував Мілько Диригула, були зачинені, і нікому, крім нього, не вільно було відчиняти, а тим більше — нікому не вільно було ввійти. В кімнаті, як кожному цікавому говорив Мілько Диригула, мали ділову нараду почесний гість професор Іван Зайчук, Андроник Гибальський і Сава Фастрига. До кімнати-канцелярії Мілько Диригула покищо ввійшов два рази:

перший раз, коли Андроник Гибальський відчинив двері і кивнув на нього пальцем, а другий — коли поніс пляшку мартеля три зірки і три глибокі келішки з тонкого скла. Виглядало, що ділова нарада триватиме довго, а тим більше, що приблизно за дві години Андроник Гибальський відчинив двері, зарожевілий і вельми задоволений, і сказав м'яким тоном:

— Мілюню, скажіть пані Куфер, щоб принесла три порції гуляшу і хліб, той італійський.

Антоніна Куфер поважно, не дивлячись ні на кого, принесла три порції гуляшу й італійський хліб, її тіло коливалося, як важка хвиля, що дихає спокійною глибиною, буфетні гості з пошаною розступилися, без жадних коментарів, бо кожний розумів, що після посадки історичного "дуба волі" заслуженим діячам справедливо належить фізичне підкріплення. Тільки один Яцьо Сапун, сухорлявий шукайбіда, зробив незичливе зауваження:

— Гуляш для еліти! Хай живе революція!

Стах Дульний, який стояв рядом хотів гостро глянути, але очам завадив його шпичастий ніс, так що він тільки зморщив чоло:

— Яцьо! Я на тебе дивлюся! Наша справа слухати і пити горілку.

Яцьо Сапун не піддавався:

— Пити — так, слухати — ні!

Стах Дульний далі морщив чоло:

— Як то ні?

— А так! Демократія!

— Але промов ти слухав!

— Ні! Ті промови були для дуба. І що їм дуб винен? Такий молоденький, шойно прийшов на світ. Я йому співчуваю!

— Яцьо, спам'ятайся! Що ти говориш?

— А що? Побачиш! Марна його доля! Зів'яне, хлопчина.

— Не крич!

— Я кричу? Мільку, Стах каже, що я кричу.

Мілько Диригула перестав глипати на двері до канцелярії і недорозуміло глянув на Стаха Дульного:

— Хто криче?

Стах Дульний показав порожнім келішком на Яця Сапуна:

— Оця ворона! Він каже, що наш дуб зів'яне.

Мілько Диригула почав витирати на прилавку мокру пляму:
— Не бійся, не зів'яне, на злість ворогам!

Яцьо Сапун не поступався:

— Зів'яне! Вже багато чого у нас зів'яло!

Стах Дульний аж крикнув:

— Ти чув, Мільку? Він проти нас!

Але Мілько Диригула не мав часу чути. Кімнатні двері відчинилися, і Андроник Гибальський кивнув на нього пальцем, прижмуривши праве око:

— Мілюню, дайте пляшку клаб-соди. Я візьму.

Мілько Диригула витягнув з-під прилавка пляшку содової води, подав Андроникові Гибальському, який нікого не бачив, і, стишуючи голос, повідомив:

— Є ще одна пляшка з трьома зірками. В разі чого, ви скажіть.

Андроник Гибальський kleпнув його по плечу:

— Окей, тримайте.

Двері замкнулися, але трохи заповільно, так що Яцьо Сапун успів на мент запустити в кімнату своє ще зовсім не замрячене око:

— Стаху, а той Сава Фастрига вже носом з келішка мухи виловлює.

Стах Дульний нахмурився:

— А ти звідки знаєш?

— Бачив, бачив! Одна муха дригала ніжками.

Стах Дульний мав уже досить такої розмови:

— Ходи надвір!

Яцьо Сапун уперся:

— Я вже був.

— Ходи ще раз.

— Я вже також був.

— Ну, то перестань крякати.

Яцьо Сапун не відповідав. Він дивився у свій порожній келішок і не міг вирішити, чи випити ще один таки зараз, чи трохи передихнути й випити за кілька хвилин. Укінці зрезигновано, голосом, у якому забриніла нота відчаю, кликнув Мілька Диригулу:

— Мільку, дай мені шат джину, а тому дубові, що

називається Стах Дульний, дай шат "Смерть селепка".

Стах Дульний довго думає, мабуть, важив зачіпку і пропозицію:

— Вип'ю дабл! А дуба ти залиши, нехай росте. Подивимося на нього, як будемо їхати додому.

Яцьо Сапун погодився:

— Окей! Але не забудьмо, бо наступного тижня може бути пізно. Приїдемо — а молоденький дубок ноги натягнув.

Стах Дульний узяв свій келішок і поважно сказав:

— Будь патріотом.

Яцьо Сапун також узяв свій келішок:

— Буду! Хай живе революція!

Мілько Диригула глянув незадоволено на Яця Сапуна, підійшов до дверей і кілька хвилин надслухував. Голосів не було чути, радили потику, але про що? Напевно професор Іван Зайчук привіз якісь секретні інформації й настанови. Але чому з Зайчуком і з Гибальським сидить Сава Фастрига і п'є горілку? Таж він дурний! Але нехай радять! Нічого і так не зміниться! Ще одне свято, ще кілька свят, збори, ювілеї, засідання, місяць за місяцем, рік за роком. Бо й що робити? Важливе — зібрати гроші і противникам ставати на ноги, бо ніби хто має право репрезентації?.. Але це вже довго тягнеться! Вже кожний посивів! А скільки горілки випили! Нехай буде "дуб волі"! При другій пляшці, три зірки, Андроник Гибальський напевно закличе його до кімнати і скаже: "Мільюню, випиймо разом за наше. Ви добре працюєте. Аби всі були такі, як ви". Ну, що ж, старається, як може, чейже не для себе, для всіх. От недавно помер його ровесник Денис Смолька, жив тільки для себе. Умер — ніби й не було його. Ніхто над труною слова не писнув, тільки священник сказав кілька слів, бо це його обов'язок. А тому Яцеві Сапунові треба сказати, щоб не кричав, нехай іде надвір, нехай провітриться. І як він заїде додому? Ще розіб'ється або поліція зловить, навіть не проїде одної милі. А може ні? Головна річ — свято вдалося! Людей багато, погода, як золото, буфет іде, дуб уже росте, хто хотів — купався, хто ловив рибу, а може ще й тепер ловить, оркестра грає, площадка дудонить... Чи постукати в двері і нагадати про другу пляшку? Але стукати в двері не треба було, двері відчинилися, і Андроник Гибальський не кивнув пальцем, а помахав рукою, а це був добрий знак:

— Мільюню, три зірки. Зайдіть.

Мілько Диригула взяв з-під прилавка пляшку з трьома зірками, порожній келишок для себе, зайшов у кімнату і тихо зачинив за собою двері і все відбулося так, як думав. Це вже був ритуал, це була традиція.

31

Перший постріл ляснув тоді, коли Юзько Циндра пробував заспівати "Ми українські партизани" і ніяк не міг собі пригадати мелодії, а Франц Поясок співчутливо кивав головою і сказав:

— До співу таланту не маєш, але до горілки — кольосальний!

Мілько Диригула вийшов надвір, а за ним: Федь Кирасир, який уже скінчив з квітками і саме пригублювався до третього келишка, Митро Творилко, Стефко Піпка, Омелько Засипа, Только Носач, Минко Вервичний, Геньо Майдун, Лесько Дицьо, Сяно Манява, Антонко Грушка, Діонисій Сорочка, Славко Болінський, Макс Магура, Філько Палістра, Стах Дульний, Гарасим Ремінець, Яцьо Сапун — всі, що були в буфеті, за винятком Юзька Циндри і Франца Пояска, які навіть і не пробували відійти від прилавка, і Ониська Приклонного, що саме ввійшов до буфету і сказав: "А на демонстрації їх не було!" Мілько Диригула гукнув: "Омельку, Федю, сюди!" і завернув до буфету.

Стах Дульний здивовано подивився за ним:

— Пощо він їх кличе?

Яцьо Сапун значушо підніс вказівний палець:

— Охороняти провід.

Геньо Майдун оглянув усіх і запропонував:

— Зачекаймо тут, може буде стрілянина.

Лесько Дицьо повертав голову то вліво, то вправо:

— Зачекаймо.

Минко Вервичний, тримаючи в руці пляшку пива, махнув нею перед носом Толька Носача:

— Постріл був з того боку.

Сяньо Манява оглянувся на буфет:

— А мені все одно, нехай стріляють!

Діонисій Сорочка порадив:

— А ми не стіймо, як вівці.

Тоді ляснув другий постріл, і Славко Болінський зрадів:

— Я так і думав! Над озером! Біжим туди!

Макс Магура перелякано замахав руками:

— Будьмо тут! Бо то, прошу вас, тут безпечніше.

Діонісій Сорочка обернувся до Макса Магури й вишкірив зуби:

— Безпечніше? А ти, кундлю, ще не вдома?

Філько Палістра запропонував:

— Нехай котрийсь піде до Мілька, він має револьвер.

Славко Болінський скривився:

— А ти думаєш, що Мілько дасть револьвер? Він сам його потребує!

Яцьо Сапун заглянув до буфету й помахав до всіх рукою:

— Ходіть сюди! Подивіться, як Федь Кирасир і Омелько Засипа на варті стоять.

Коли всі рушили до буфету, тоді ляснув третій постріл. Поки хто успів сказати слово, надбіг Олько Пікула з лопатою, а за ним Ісидор Салатюк-батько, в підштанцях, зі штанами під пахвою, і Маркіян Пинський.

Олько Пікула гарячкувався.

— Він був над озером! Близько пана Салатюка і пана Пинського.

Ісидор Салатюк-батько інформував:

— Я хотів надягнути штани, коли чую — бах! Десь коло нас. А штани ще були мокрі й сорочка також, бо я впав у воду, в озеро, а Пинський крикнув: "Нідер!" Ми прилягли, і я ще добре не розглянувся, в чому я лежу, а тут другий раз — бах! Так, якби трохи даліше. Тоді я кажу до Пинського: "Берім ноги за пас, бо тут стріляють!" Я навіть не мав часу штанів одягнути, ще мокрі. А мокру сорочку одягнув, холера! Чи хто з вас бачив мого сина і мою жінку?

Маркіян Пинський тихо відізався:

— Я загубив наручний годинник. Ремінчик урвався.

Олько Пікула перебив:

— Що там годинник! Знайдете або купите новий. Важливе —

люди! Хтось може бути вбитий або поранений. Я за всіх відповідаю!

Минко Вервичний іше тримав у руці пляшку з пивом і знову махнув нею перед носом Толька Носача.

— А може, хтось з доброго гумору стріляв?

Только Носач ухопив його за руку.

— Минку, я тебе люблю, але не розливай на мене пива. Вже мені по грудях тече.

Яцьо Сапун, коли на кілька секунд залягла тиша, запитав Олька Пікулу:

— А ти чого з лопатою? Могилу копати?

Олько Пікула кинувся:

— Не чіпайся лопати! Стріляють!

У дверях буфету несподівано з'явився Юзько Циндра, який патетично промовив:

— Панове, я голосую — за! Вибираємо одноголосно, демократично, як директива каже, і щоб ніхто не був проти! Я скінчив! Мушу вертатися до буфету, бо мені свіже повітря шкодить. До побачення!

Олько Пікула злісно застромив лопату в землю і вже готовий був почати довше слово, як ляснув четвертий постріл, під деревами, де запарковані авта. Только Носач, Минко Вервичний, Сяньо Манява, Стефко Піпка, Митро Творилко, Антонко Грушка, Діонисій Сорочка, Гарасим Ремінець, Макс Магура, Стах Дульний кинулися до буфету. Славко Болінський, Філько Палістра і Геньо Майдун спізнилися і в'їхали до буфету на їхніх спинах. Надворі залишилися Лесько Дицьо, Яцьо Сапун, Олько Пікула, Маркіян Пинський та Ісидор Салатюк-батько, ці два останні не зорієнтувалися вчас і стояли, як закам'янілі.

Лесько Дицьо говорив ні до кого:

— Відважні! Чотири рази хтось вистрілив — і вже паніка! Все запрограмовано, я то говорив Геньові, а він нервово не витримав! Як має шляк трафити, то трафить! Я зараз скажу слово Мількові.

Лесько Дицьо станув у дверях до буфету:

— Мільку, дай револьвер!

Мілько Диригула спокійно відповів:

— Тепер мені потрібний.

Лесько Дицьо відвернувся і глянув кудись перед себе:

— Іду подивитися, яка холера стріляє. А хто хоче, нехай чекає, може ковбої на конях прискачуть або супермен з'явиться!

32

На перший постріл Софрон Соцький не звернув великої уваги. Він як тримав ліву руку на лівім коліні Васи Опашної, а правою обіймав за стан, так і не змінив своєї позиції, тільки глянув поза себе на куші й байдуже сказав:

— Хтось вистрілив з револьвера.

Вася Опашна і без того знала, що хтось вистрілив, але не знала, що з револьвера, і тому запитала:

— А ви звідки знаєте, що з револьвера?

Софрон Соцький почав гладити її коліно:

— В дивізії я вже наслухався, будьте певні. Знаєте, ви пахнете вазонком.

Вася Опашна старалася скинути його руку з коліна:

— Вазонком?

— Ну, квітами. В хаті я маю один вазон, а в ньому два квіти, кожний інший, і вони якось дивно пахнуть, інакше, ніж усе в хаті. А як вони називаються — не знаю.

Другий постріл також не примусив Софрона Соцького до зміни позиції, але трохи насторожив, і він незадоволено сказав:

— Якийсь дурень стріляє. Я цікавий, хто?

Вася Опашна здригнулася:

— Певно п'яний. Мій покійний чоловік мав рушницю, ходив на полювання, і одної ночі, на свої уродини, вийшов на порч і вистрілив у небо. Цілу вулицю збудив. Приїхала поліція і списала протокол. А найближчий сусіда, лисий італієно, заскаржив до суду, бо, казав, що упав з ліжка і розбив собі лікоть. Рушниця ще дотепер висить на стіні в лівінг румі. Колись прийдете — подивитесь.

Софрон Соцький почав цілувати Васю Опашну, від лівого вуха почавши і, ловлячи короткий віддих, говорив:

— Напевно подивлюся. Як я з неї вистрілю, то всі націонали

на вашій вулиці з ліжок попадають. Ну, будьте більш товариські. Не відсувайтеся. Лавка також має свій кінець. Бігме, ви таки пахнете вазонком. Не бійтеся моєї руки. Я знаю, що вона робить, вона під моєю контролею. Ваше коліно гаряче, як мій чайник під час снідання.

Після третього пострілу Софрон Соцький насторожився:

— Це мені не подобається. Де стріляють, там можуть бути трупи. Але ви будьте спокійні, коло мене вам нічого поганого не станеться. Може, Мілько Диригула стріляє, але чого? А може, Лесько Дицьо? Він одного разу на вечерицях шість куль пустив у бубон, але мав причину — бубніст Янко Бандз назвав його упістом на пенсії. Це було давно, ми були молодші й дуже нервові.

Вася Опашна натягала на коліна сукенку:

— Ми тільки раз танцювали, а ви так зразу, якби ми танцювали щовечора. Ви можете подумати — ви знаєте що. Чи ви ніколи не любилися?

Софрон Соцький узяв руку з її коліна:

— Любився. Тисяча років тому. Вона заміжня, тепер сива, сива...

Вася Опашна сказала тихо:

— Я також любилася, вийшла заміж і повдовіла.

Після четвертого пострілу Софрон Соцький підвівся з лавки й узяв Васю Опашну за руки:

— Мушу вас пильнувати, бо могу залишитися старим кавалером до кінця світу.

Оркестра перестала грати ще після першого пострілу, кілька пар ще стояли на площадці, бубніст сам для себе час від часу вдаряв у бубон, а Осип Чайковий прислухався до гамору, що нісся від сторони буфету. Софрон Соцький гукнув на нього:

— Осипцю, ріж далі! Нехай публіка радісно танцює!

Осип Чайковий кивнув головою і оркестра заграла коломиїку.

Софрон Соцький вів Васю Опашну під руку:

— Підемо до централі, до буфету. Може, щось довідаємося, якщо зустрінемо якогось тверезого. А я собі перехилю один малесенький, якщо дозволите. А ви — може вина?

Вася Опашна притулилася до Софрона Соцького і стискала його руку.

— А може краще ні? Я боюся стрілянини.

Софрон Соцький нахилив уста до її вуха:

— Ви забули — я казав, що вас з'їм. І з'їм! Тому нічого поганого вам не станеться.

33

Трохим Кропивка від несподіванки аж остовпів. Не тому, що почув близький постріл, а тому, що його півник-чубарик Сильвестер, який сидів біля нього на лавці, раптом підстрибнув і впав на траву, навіть не дригнувши ніжками. Що сталося? Трохим Кропивка потягнув за шнурок, але півник-чубарик Сильвестер не підводився, навіть не рухнувся. Дивно, кілька секунд тому ще мостився до сну, ще шолопався в пір'ю і моргав повіками. Що сталося? Трохим Кропивка нахилився, приглядався, і взяв Сильвестра в долоні. Голова звисла й безсило гоїдалася на тоненькій шийці. Мертвий? Що сталося? Трохим Кропивка відчув на долонях липкий плин, глянув на них і здригнувся. Кров! Півник-чубарик Сильвестер був мертвий! Хтось його застрелив! Чому? Трохим Кропивка поклав мертвого півника-чубарика Сильвестра на лавку — і почув другий постріл, трохи далі, над озером. Чи це пияцькі жарти? А він казав півникові-чубарикові Сильвестрові, що йому нічого поганого не станеться. Видно, йому сьогодні таки судилося згинуть, і він, мабуть, був єдиним півником у цілому світі, який у мирний час згинув від кулі. Трохим Кропивка, як власник і приятель півника-чубарика Сильвестра, постановив знайти Олька Пікулу і поскаржитися. Він залишив півника-чубарика Сильвестра на лавці (вернеться — викопав ямку й поховав), і коли був у половині дороги до буфету, почув третій постріл, а коли вже доходив — четвертий. Це нечуване! Ще ніколи на оселі "Визволення" не було такої стрілянини! Правда, кілька років тому Михайлик, старший синок Панька Ставичного, вистрілив з рушниці й убив вивірку, але це було вдень і, зрештою, дістав від тата тою ж рушницею так по задниці, що до вечора пересидів у авті. Його колеги, такі самі, як і він, казали, що пересидів не сам, але це вже інша історія, за яку також дістав від тата. Першого коло буфету Трохим Кропивка зустрів Олька Пікулу. Він,

побачивши Трохима Кропивку, крикнув не то перестрашено, не то здивовано, але саме так, що всі, хто був коло буфету, стрепенулися:

— Панове! Дивіться!

Яцьо Сапун, Маркіян Пинський та Ісидор Салатюк-батько, вже одягнений в мокрі штани, підійшли до Трохима Кропивки і вдивлялися в нього. Олько Пікула пальцем показав на сорочку:

— Ви поранений!

Трохим Кропивка глянув на свою сорочку. Кров! І як же він так забувся, що півниковою кров'ю замазав сорочку? А може, справді поранений? Помацав груди, помацав ребра, глянув на червоні долоні й полегшено сказав:

— Ні, я не поранений.

Олько Пікула далі показував пальцем на сорочку:

— А чому кров?

Трохим Кропивка почав витирати долоні хустинкою, не дуже чистою:

— Якийсь дурень стріляв.

Олько Пікула нетерпеливився:

— Я вас питаю, чому кров?

Трохим Кропивка знову глянув на свою сорочку:

— Сильвестер згинув.

Ісидор Салатюк-батько захопив Олька Пікулу за плече:

— Пікула, треба щось робити, а ви стоїте! Де мій син?

Маркіян Пинський старався його заспокоїти:

— Ісидорку, спокійно. Всі ми в небезпеці.

Олько Пікула вдивлявся в Трохима Кропивку і проковтував слину:

— Згинув?

Трохим Кропивка коротко кивнув головою:

— Ну, так, згинув.

— Коли?

— За першим разом. Я навіть не зорієнтувався. Дивлюся — а Сильвестер лежить на траві.

— Де це сталося?

— Коло доріжки, що веде до озера.

— Ви його там лишили?

- Ну, так.
- А може він поранений?
- Мертвий. Я добре придивився.

Олько Пікула огорнув усіх поважним поглядом:

- Так що ж? Ходім!

Трохим Кропивка здивувався:

- А чого? Нехай полежить, не втече.

Олько Пікула почав гарячитися:

- Що ви говорите? Людина згнула, а вам байдуже!

Трохим Кропивка здивувався ще більше:

- Яка людина?

Олько Пікула крикнув майже розпачливо:

- Сильвестер!

Трохим Кропивка розвів руки:

- Хто вам сказав, що Сильвестер — людина? Це півень!

Олько Пікула відчинив уста й не сказав нічого. Ісидор Салатюк-батько і Маркіян Пинський споглядали один на одного й відвертали голови. Яцьо Сапун витягнув шию і замахав руками:

- Кукуруіку!

34

Галина Селезінка-Амброзик перелякалася — стільки пострілів! Може голд ап? Хотіла втікати — але куди? Від кого? Хотіла побігти до свого тандербирда, але саме там, під деревами, прогримів постріл! Вона затулила вуха долонями й кинулася бігти до танцювальної площадки, де люди, де почала знову грати оркестра, там, мабуть, буде безпечніше. Ясько Парканюк був би її не зупиняв, не смів, але вона, побачивши його, задихуючися, зупинилася сама:

- Вибачте, чи це був голд ап?

Ясько Парканюк обкинув її пильним поглядом:

- Не знаю. Може, якийсь п'яний стріляє.

Галина Селезінка-Амброзик нерішуче дивилася в нього:

- Ви не боїтеся?

Ясько Парканюк знизив плечима:

- Я навіть не думав про це.
- Ви не думали?
- Ні. Я думав тоді, коли був у Корей, в перших місяцях, потім — привик. А куди ви бігли?
- Туди, де грає оркестра. До людей.
- Ви боїтеся?

Галина Селезінка-Амброзик на мить відвела від нього очі:
— Боюся.

Ясько Парканюк показав рукою праворуч:

— Якщо не заперечите, ходім туди, до їдальні, де буфет. Може, щось довідаємося. Добре? Я називаюся Іван Парканюк, а приятелі кличуть мене Яськом. Я з Бофало.

Галина Селезінка-Амброзик майже усміхнулася:

— Я — Галина Селезінка, за чоловіком — Амброзик. Він згинув у катастрофі.

Вони йшли разом, Ясько Парканюк по лівому боці, так як його вчив батько, але не за близько, а коли говорив, повертав голову, але не зовсім, а коли слухав — трохи її схиляв і боком дивився на Галину Селезінку-Амброзик. Так, така поведінка їй подобалася, його руки були спокійні, не надумані, природні, голос рівний, не емоційний, хоч відчувалося в ньому тембр, який міг зазвучати сильно. Її чоловік завжди говорив голосно, ходив з розмахом, обертався нагло, любив швидко їзду автом, але все вже минуло, мине рік, два, десять, і так, якби й не було... Біля буфету вона побачила гурт мужчин і зупинилася. Ясько Парканюк зупинився також:

- Чи ви не хочете зайти до їдальні?
- Сама не знаю.
- Нап'єтеся кави, і я з вами.
- Добре. Але як пройти?
- Зовсім просто, я вас проведу.

Ясько Парканюк узяв Галину Селезінку-Амброзик легко за лікоть, вона його дотику майже не відчула, і повів її до дверей. Їм мовчки дали дорогу — Тільки Носач, Яцьо Сапун, Сяньо Манява, Антонко Грушка, Діонісій Сорочка, Славко Болінський, Макс Магура, Стах Дульний, Минко Вервичний, Філько Палістра, Гарасим Ремінець, звичайно, за винятком Франца Пояска і Юзька Циндри, які не мали найменшої охоти виходити надвір, і Ониська Приклонного, який усіх їх бойкотував. Збоку, коло Ісидора Салатюка-батька і Маркіяна

Пинського, стояв Атаназій Макушник і не зводив з Галини Селезінки-Амброзик упертих очей. У дверях — Митро Творилко і Стефко Піпка. Митро Творилко зі здивування аж захлиснувся:

— Йой, дивися, Піпка! Той з Бофало, що бачить дощ у Маямі, знову тут! І то з кобітою! А ти думаєш, що він утік.

Стефко Піпка певніше вмовстився в дверях:

— Він уже мій. Побачиш.

Ясько Парканюк спокійно глянув на Митра Творилка і на Стефка Піпку:

— Місце для пані.

Митро Творилко посторонився, а Стефко Піпка вдавав, що нікого не бачить:

— Я не бачу жадної пані.

Ясько Парканюк звернувся до Галини Селезінки-Амброзик, обернувшись спиною до Стефка Піпки:

— Прошу, проходите. Зайдіть туди до їдальні, а я зараз за вами, за хвилину. Маю ще одну маленьку справу.

Галина Селезінка-Амброзик кивнула головою і, навіть не глянувши ні на кого, пішла до їдальні. Ясько Парканюк повів її очима до столика, а коли вона сіла, сказав до Стефка Піпки, карбуючи кожне слово:

— А я тебе, селепку, навчу бон-тону! Я тебе вже раз учив, але, бачу, ти не запам'ятав.

Заки до вух Стефка Піпки дійшло останнє слово, Ясько Парканюк тріснув його навідлі правою рукою в щоку, і Стефко Піпка, як підтятий, перевернувся за поріг, надвір, під ноги Сяня Маняви й Антонка Грушки. Митро Творилко на ціле горло закричав:

— Не бий!

Ясько Парканюк, ідучи до їдальні, повернув до нього голову, але не глянув:

— Не кричи, бо начальство перестрашиш.

Атаназій Макушник лягнув долонями:

— Та ж я його знаю! Він був у марінс! Бой, він уже Галину Селезінку має! Мамцю рідна! Алеж ноги!...

Так доля Стефка Піпки і доля Яська Парканюка одна одній на мить перетяли дорогу, бо прийшов такий час, а Митро Творилко на це не мав жадного впливу.

Цього вечора, хоч про це ніхто не старався, вони зійшлися разом: Анатоль Ляниця, Клим Синюта, Меланія Шафка й Патрикія Зелена. Анатолеві Ляниці така зустріч зовсім не подобалася, Климові Синюті вельми подобалася, а Меланія Шафка і Патрикія Зелена були дуже раді, що перебувають у товаристві мужчин, бо почували себе безпечніше, зокрема Патрикія Зелена, яка йшла поруч Анатоля Ляниці, попереду Кліма Синюти й Меланії Шафки, і безупину говорила:

— Я ледве вспіла переодягнутися. А ви знаєте, як у авті переодягатися. Ані стояти, ані повернутися, ані заслонитися. Мужчині легше — пішов у кущі, надягнув штани — і готовий! Мій покійний Максим любив кущі. Він казав: "Іду до зеленої одягальні". На його могилі я посадила кущ бузку, думаю, що Максим відчуває себе добре. Я була доброю жінкою для нього, наш парох завжди каже мені: "Ви заслужили собі на небо". Я щодня молилася, щоб умерти першою, але, як бачите, сталося інакше. Мабуть, я на такий привілей не заслужила. Ви бачили, який нині був блакитний день, я навіть забула про Максима. Треба буде помолитися за нього, сьогодні перед сном, а ми завжди спали разом...

Анатоль Ляниця перебив:

— Я думаю, що ваш Максим заслужив собі на спочинок. Очевидно, я ваших подружніх справ не знаю.

Патрикія Зелена зажурено зідхнула:

— Я завжди мала Максима біля себе. Якби він був біля мене тепер, я зовсім не боялася б, він був давній військовик, мав бойові відзначення, хоч з вами відчуваю себе добре, але, візьміть мою руку, я вся тремчу. Хтось із нас міг бути вбитий! Я думала, що в мене стріляють, і перехрестилась, і сказала до себе: "Патрикіє, зараз будеш з Максимом". Але мій час іще не прийшов. І що я скажу парохів?

Позаду відізналася Меланія Шафка:

— Зараз у Олька довідаємося, з якої нагоди така стрілянина. А може, тому, що посадили "дуба волі"? Але адміністрація оселі повинна була всіх попередити. Я тоді була коло оркестри, не можу пригадати чому, і як почула стрілянину, то подумала, що серце вискочить мені з грудей. А серце в мене, то казав мій доктор, як розбите калатало, не вільно нервуватися. Завтра

потелефоную до нього, треба себе пильнувати. І хто б сподівався! Така спокійна оселя!

Клим Синюта, який увесь час думав про щось своє, почав поводити котити слова:

— Я написав велику і ґрунтовну наукову працю на підставі власних матеріалів, спостережень і міркувань, приглядаючися до нашої трагічної дійсности. Назви твору я ще не придумав, але підзаголовок вже маю: "Національно-соціальні рухи нашого емігрантського суспільства на тлі атомової епохи і в світлі міжнародних взаємин і космічних полетів, і вплив тих рухів на психічне і політичне здоров'я окремих груп та індивідів у теперішньому часі з перспективою на майбутнє в підсумках нашої визвольної політики в краю і на еміграції, з примітками і поясненнями до темних місць". На жаль, жадне видавництво не хоче моєї наукової праці видрукувати. Чи тому, що я за фахом книговод? Я писав днями і ночами — тисяча сторінок машинопису! Думаю, що ще напишу другий том, бо я тепер на пенсії. А поезії друкують! Мені все одно, чи хто стріляв, чи не стріляв, чи хтось згинув, чи ні! Найважливіші духові вартості! А тисяча сторінок машинопису — що? Я вас питаю!

Патрикія Зелена, яка уважно слухала Кліма Синюту, дуже здивувалася:

— Мій Боже! То ви так багато написали! А виглядаєте зовсім непоказний! Пані Серафима Яблунева казала, що ви їсте тільки мамалигу. Дивіться, як можна помилитися! Мій Максим завжди говорив: "Кожна людина виглядає інакше зверху, а в середині є інша".

Меланія Шафка глянула скося на Кліма Синюту:

— А ви скільки важите?

Клим Синюта аж зупинився:

— Я? Чому питаєте?

Меланія Шафка співчутливо відповіла:

— Ви повинні їсти трохи більше. Ви такий худенький.

Анатоль Ляниця навіть не глянув на Кліма Синюту:

— Він живе своїм епохальним твором. Якби його написав віршем, то, може б, яке видавництво видрукувало. Як ви думаєте, пане Синюта?

Клим Синюта не відповів і не мав бажання відповісти. Він і

так забагато сказав про себе. Що Меланія Шафка й Патрикія Зелена подумують про нього, а що будуть говорити? Що думав і що говорив Анатоль Ляниця, він знав давно! Але Меланія Шафка й Патрикія Зелена не мали тепер часу ні говорити, ні думати про нього. Саме тоді, коли підійшли до буфету, Сяньо Манява й Антонко Грушка підводили Стефка Піпку та старалися поставити його на ноги, але він ніяк не міг на них устояти. Патрикія Зелена перелякано запитала Минка Вервичного, який стояв до неї найближче:

— Чи він застрелений?

Минко Вервичний глянув на неї без цікавості:

— Який там застрілений! Дістав у зуби!

36

Неймовірно! Хтось вистрілив чотири рази, і ніхто не нас, хто і чому! Іляріон Бурачний пустився йти до танцювальної площадки — глянути, може, який знайомий зустрінеться, і здалека побачив Тадея Теліховича, що кульгав, зупинявся і знову кульгав, а біля нього опасистого, підперезаного нижче пута, Кирила Гладуна. Ну, цікаво, що з приводу стрілянини скаже Тадей Теліхович, він колись був запасним старшиною, в останній війні воював, був у полоні, тільки, чого то Кирило Гладун ходить за ним? У Росолові один згінник, Федір Малахайко, мав такого бика, але він був чистіший. Іляріон Бурачний зустрів Тадея Теліховича біля дверей до буфету і зразу запитав:

— Ви чули?

Тадей Теліхович запитав також:

— Що?

— Хтось стріляв.

— Чув.

— І що ви на це?

— Нехай стріляє.

— Як то?

— А так.

— Хтось може бути вбитий.

— Може.

— Певно якийсь п'яний.

— Може. Ходіть на одну горілку.

— Мені не вільно пити.

— Мені також. Ходім.

Іляріон Бурачний звернувся до знервованого Олька Пікули:

— Чи тут спокійно?

Олько Пікула глянув навколо:

— Спокійно.

Іляріон Бурачний зазирнув до буфету й побачив Стефка Піпку, — його він не знав, — який прикладав кусник льоду до ока й до напухлої щоки, а біля нього Митра Творилка — його він також не знав:

— А йому що сталося?

Олько Пікула неохоче поінформував:

— Нічого. Спих писок.

Іляріон Бурачний хотів питати далі, але Олько Пікула відвернувся і глядів на людей перед буфетом, кількість яких збільшувалася і які дивилися одні на одних, як зграя раптом наполоханих курей, що готові втікати, але ще не втікають, — і незадоволено покрутив головою:

— Дивно. Повинно бути шість пострілів. Чому тільки чотири? Мілько Диригула має револьвер на шість набоїв. Пощо всі люди сюди приходять? Я те саме знаю, що й вони.

Тадей Теліхович мовчки поклепав його по плечу й увійшов до буфету, а за ним Іляріон Бурачний і — зовсім непрошений — Кирило Гладун. У буфеті — очевидно! — стояла варта: Федь Кирисир і Омелько Засипа. Мілько Диригула вдавав, що варти не бачить і з нею не має нічого спільного. Тадей Теліхович тяжко сперся на прилавок:

— До сотки не доживу. Мільку, дайте коньячку.

Мілько Диригула не рухнувся з місця. Тадей Теліхович показав очима на двері до кімнати-канцелярії:

— Нема? Пішов туди?

Мілько Диригула глянув боком на пляшки:

— Є чиста, джін, скатч, війо...

Тадей Теліхович замовив:

— Мені джін з тоніком, без льоду.

Іляріон Бурачний довго не думав:

— Мені також.

Кирило Гладун затер руки:

— А мені оковита.

Випивання було б відбувалося спокійно, розмова, може, була б цікава, звичайно з приводу стрілянини, але біда хотіла, що Кирило Гладун станув близько до Стефка Піпки, який принаймні на два тижні втратив добрий гумор. Він викривив напухлі губи:

— Відсунься, смердуне!

Кирило Гладун самовпевнено взяв келішок чистої:

— Я також гість.

Стефко Піпка вже розходився:

— Біжи до озера, скупайся!

Мілько Диригула повернув до них голову:

— Піпка! Перестань!

Стефко Піпка не думав перестати:

— Він смердить! Понюхай!

Двері до кімнати-канцелярії відчинилися і виглянув Андроник Гибальський. Мілько Диригула чекав на знак, але двері зачинилися, і він хвилину терпеливо дивився на клямку, а потім відвернувся і зі злістю глухо сказав:

— Як ти не втихнеш, а ти не скупаєшся, то вас обох тут наглий шляк трафить, мать вашу за лабу! Політчні емігранти! З першого контингенту!

37

Івасик, правнук, сидів коло прабабуні на лавці й дивився, як на площадці танцюють пари, хоч його це не цікавило, але бабуня і мама казали сидіти та пильнувати прабабуню, а прабабуня вже три рази просила його сказати віршик на її уродини, четвертий раз він сказав "Отче наш", хоч зовсім не збирався спати і додому було далеко, але він завжди був слухняний і всі його за це любили, і бабуня, і мама, і тато, і тета Маня, і вуйко Зенко, який завжди йому говорив: "Малий Шевченко пас ягнята, а ти маєш ровер". Прабабуня обганялася хустинкою від комарів, усміхалася до кожної пари, до музикантів, похитувала головою, і її проймав спокій, той, що його ніколи нема в природі, бо він народжується тільки в людині, в якій любов і доброта і вдячність

за кожний прожитий день, і глибока віра, що життя не кінчається на цьому світі. Прабабуня зняла з своїх плечей вовняний шаль і накрила Івасикові ноги, бо він був у коротеньких штанях. Івасик трохи оборонявся, але вкінці примирився, бо прабабуня була така стара і так дивилася на нього, так дивилася, що йому стало жалко і він відвернув голову, а прабабуня гладила костистою долонею його довге волосся і питала:

— А як ти виростеш великий, поїдеш на Україну?

Івасик знає, що має відповісти, і відповідає:

— Поїду.

— А що мені привезеш?

Івасик дивиться на прабабуню серйозно:

— Грудочку землі.

Прабабуня нахилиється до Івасика і тулить свою голову до його голівки і не говорить нічого, він не ворушиться, він знає, що прабабуня може заплакати, а можливо, вже плаче? — і він їй нічим допомогти, розрадити не може, бо ще малий, бо сам іще часом плаче. Оркестра грає, аж повітря дрижить, площадка гуде, але комарі не бояться, вони літають навколо Івасика, навколо прабабуні, навколо лямп, навколо зірок, навколо місяця. Раптом хтось вистрілив над озером, прабабуня глянула назад себе, оркестра втихла, пари знерухоміли. Івасик збентежився:

— Бабуню, хтось стріляє.

Прабабуня похитувала головою:

— Як я була молода, а твоя бабуня, а моя дочка ще була дівчинкою, а твоєї мами ще не було на світі, тоді також стріляли. Я пробудилася раненько, ще сіро-сіро, тоді листя падало, жовте листя, з каштанів — чую: стріляють, десь далеко, десь якби над дахами, а навколо тихо-тихо, я відчинила вікно, глянула — на вулиці нікого, ліхтарні світяться, на ратушевій вежі почала бити година, не пам'ятаю котра, потім знову почалася стрілянина, і втихла, а на Головному дворці, я до нині це чую, загудів гудок, довго і далеко. А твій прадідуньо не чув, він був на війні, на фронті, їх багато було, молодих і сильних, а жовте листя падало, а гудок гудів, і знову почалася стрілянина, а я не подивилася, котра година, годинник лежав на столі, коло лямп, так, коло лямп, його завжди носив твій прадідуньо, срібний, з ланцюжком, і монограма була на ньому...

Коли пролунав другий постріл, Івасик узяв прабабуню за

руку і присунувся до неї ближче. Нехай прабабуня говорить, він її нікуди не пустить, і сам нікуди не піде, будуть тут сидіти доти, поки мама не прийде або тато, або бабуня. Як прабабуня схопче — він ще раз скаже віршик на її уродини або "Отче наш", або обіцяє, що не буде більше полошити горбців, що їх прабабуня кормить. Івасик накинув прабабуні на спину вовняний шаль і погладив її руку:

— Бабуню, ми нікуди не йдім.

Прабабуня покиувала головою:

— А твій прадідуньо вернувся з війни худенький і жовтий, ледве на ногах тримався. Він їв усе, і я два його убрання проміняла за картоплю, за масло, за молоко, і проміняла свою бальову сукню, а її так любила! Оркестра грала кадрили, а я і твій прадідуньо в першій парі, і я проміняла, бо твій прадідуньо прийшов з війни такий худенький і жовтий, і також той годинник, що лежав на столі, коло лампи, а жовте листя падало, так, жовте листя...

Як пролунав третій постріл, надбігла Калина Полінська, задихана і почала поспішно зашпипати на Івасику розщібнуту сорочку:

— Мамо, почекаймо тут. Хтось стріляє, а я так настрашилася, думаю, що ви тут робите?

Прабабуня всміхнулася лагідно і спокійно:

— Нам тут добре. Івасик, як виросте великий, привезе мені з України грудочку землі. Він відважний.

38

Теодор Цибульський ніс на руках Ірчика, сам взяв його на руки, а Стефа Чарнецька несла звинений коц і велику паперову торбу, напхану всячиною — помаранчами, яблуками, шматками хліба, двома рушниками, шістьма порожніми пляшками з кока-колі, двома підсорочинками, паперовими серветками і чим ще? Ірчик був уже втомлений, сидів на руках і йому було добре, але не зовсім, бо хотів пісю, а пана, що його ніс, не знав і соромився сказати, стримувався доки міг, а далі — почав поволеньки попускати в штанята, а Теодор Цибульський відчув мокро тепло на сорочці, але також соромився сказати, і так обидва соромилися, ціле щастя, що вже почало темніти і не видно було

його мокрої сорочки ні Ірчикових мокрих штанят, однак, на нещастя, хтось почав стріляти, і Ірчик нагло перестав стримуватися, і мокро тепло потекло Теодорові Цибульському по штанах, і він зрезигновано чекав, коли, нарешті, Ірчик успокоїться. Стефа Чарнецька ішла до свого авта, яким приїхала з дочкою і з зятем, і, почувши перший постріл, зупинилася, наслухувала і почала знову йти, потім, по другому пострілі, сказала до Теодора Цибульського:

— Скоріше! Наше авто тут близько, під деревами. Тримайте добре Ірчика. П'ють, п'ють, і з глупоти стріляють!

Теодор Цибульський тримав Ірчика добре, йому було байдуже, чи Ірчик перестав пісяти, чи знову почне, бо все одно обидва були мокрі, як близнюки в колісці, з тою різницею, що для Ірчика це була звичайна річ, а для Теодора Цибульського ніяк не передбачена пригода. Якби Стефа Чарнецька була зовсім незнайома, яку він зустрів перший раз, якби Ірчик був одним із хлопчиків, що бігають по оселі, — він був би Ірчика не брав на руки, а якби навіть і взяв і побачив, що той починає своє пісю — зараз сказав би: "Пані, візьміть свого внука, бо він мене обсикав". Як своєрідно і в яких дивних ситуаціях доля зводить людей до купи! Якби Лонгін Чарнецький був не зустрів Стефу, якби вона не була вийшла за нього заміж, якби він, Теодор Цибульський, був мав більше відваги, якби вона була полюбила його і вийшла за нього заміж, то тепер обпіював би сорочку і штани його власний внук, його Ірчик! А так — він мусить мовчати, він — зовсім зайвий, він — через мокрого Ірчика втратив нагоду хоча б натякнути, отак ледь-ледь, на здогад, про свої почування до Стефи Чарнецької, пригадати — піти в спогад разом з нею, вдвох, в молодість, де ніхто не перешкодив би, але чи вона зрозуміє, чи вона така сама, як була? А як і зрозуміє, то що скаже? Дивно подумати — вона вже бабуня! А як виглядає її дочка? Чи подібна до неї? А до кого подібний Ірчик? А втім, нехай буде подібний навіть до листоноші! Яке йому діло! Він тримає на руках третє покоління і мріє про любов, покриту мохом! Чи ж не дивно? Ні, не дивно! На любов нема жадної ради, ніколи не було і ніколи не буде! Людина тоді старіється, коли спомин в'яне. Нехай Стефа Чарнецька — бабуня, нехай Ірчик мочить його скільки забажає — він хоче бути біля них, хоче подивитися на Стефину дочку, на її чоловіка. Вони — родина, а він самітний, сам, як йому завжди говорить Павло Ключка, його колега: "Ти самітний, як палець у пустині".

Коло авта Стефа Чарнецька почала шукати ключа. Він, Теодор Цибульський, свого ключа ніколи не шукає — застромить руку в кишеню, і ключ у руці! Але як знайти ключ у великій торбі, де всяка всячина, де, як казала його мама, "ні діда, ні баби", і, крім того, темно? Ірчик сидів на руках спокійно, навіть обняв його одною рукою за шию, мабуть, уже не буде пісяти. Стефа Чарнецька засунула руку в торбу, яку поставила на траву, і говорила трохи до себе, трохи до Теодора Цибульського:

— Ціла в'язанка ключів — і де вони можуть бути? Я їх кинула в торбу, ну, так, кинула. І пощо я кинула? То з переляку, очевидно. Хто б то сподівався, що якийсь ідіот почне стрілянину? А що, як ключі випали з торби? Чим я відчиню хату? Чим я відчиню авто? Чи ви, Тоську, маєте ліхтарку? А дочка з чоловіком пішли, і куди вони пішли? Чи ж то безпечно тепер ходити по оселі? Чи ж вони не чують стрілянини?

Стефа Чарнецька умовкла — і раптом радісно зідхнула:
— Є! Я знайшла!

Теодор Цибульський також зідхнув, але тихо, бо Ірчик уже затяжів йому на руках і почав крутитися та штовхати черевичками в черево. Того ще бракувало! Стефа Чарнецька відчинила двері до авта, поставила на заднє сидження торбу й поклала коц і сказала до Теодора Цибульського:

— Тепер дайте мені Ірчика.

Теодор Цибульський обережно подав Ірчика. Стефа Чарнецька узяла його в свої обійми і скрикнула:

— Таж він мокрий!

Теодор Цибульський винувато притакнув:

— Я знаю. Мокрий.

— Чого ж ви мені не сказали?

— Я не міг. Він ваш унук.

Стефа Чарнецька на мить умовкла й непевно запитала:

— І ви, мабуть, мокрий?

Теодор Цибульський ледве вимовив:

— Мокрий.

Стефа Чарнецька нахилилася до Теодора Цибульського і несподівано почала тихо сміятися:

— Ви, Тоську, нічого не змінилися. Чому ви такий несміливий?

Теодор Цибульський не встиг відповідати, бо зовсім близько, якби за сусіднім деревом, ляснув постріл, і Ірчик почав голосно плакати, а Стефа Чарнецька прожогом утиснулася з ним у авто на переднє сидіння і простягнула до Теодора Цибульського руку:

— Ходіть! Швидко! І замкніть двері!

Це була подія! За стільки років маленька частина мрій почала здійснюватися, і то так несподівано і в таких незвичайних обставинах! Видно, його доля постановила бути для нього ласкавішою. Але що далі? Як же важко бути рішучим! Теодор Цибульський правим плечем притулився до лівого плеча Стефи Чарнецької, яка ніжним голосом і ласкавими словами зацитувала Ірчика, і мовчав, і йому, полисілому і посивілому Теодорові Цибульському, було добре, як хіба коло мами, коли ще був дитиною.

39

Коли настає тривожний час, тоді, мабуть, найкраще його проспати. Навіть найстрашніший сон не має жадного значення в порівнянні хоча б з найменшим реальним фактом, наприклад, з підбитим оком або болем зуба. Лавро Гілочка в своїй добрій простоті ніколи не вдавався в такі роздуми, тим більше тоді, коли його клонило на сон із запахом віскі, а в голові був приємний балаган, з яким він спокійно примирявся, бо, прошу вас, так часто буває навіть з видатними й заслуженими людьми. Пилип Солодійський і Параска Гілочка знайшли Лавра Гілочку в авті, але трохи спізнилися — він спав глибинним сном і, крім того, замкнув двері з середини, а ключ мав у кишені. Параска Гілочка знала, що хотіла йому сказати, але він був передбачливий — мав досвід. Пилип Солодійський постукав щиколоткою об шибу, при тому пояснював:

— Коли так довго стукати, то йому почне здаватися в сні, що хтось стукає в його голову, і він пробудився.

Параска Гілочка заплела руки на грудях:

— Шкода стукати, я його знаю. Одного разу йому впав зі стіни на голову образ святого Миколая — і він навіть не дригнув, спав далі. Потім дивувався, яким чином з'явилася на голові гуля.

Пилип Солодійський узявся розгойдувати авто:

— Я його збуджу. Це добрий спосіб. Ти знаєш Корній Баша? Отож, він, я і Карпо Пульпіт узяли човен і виплили на озеро — трохи провітритися, а він, Корній Баш, сидів, сидів, а потім зісунувся і заснув. Карпо Пульпіт каже: "Збудім його, бо сонце пражить, може дістати соняшний удар". Ми його термосили, кропили водою, свистали над вухом — нічого. Тоді я кажу: "Погойдаймо?" Ну, і ми почали гойдати човном. Корній Баш розплющив очі, крикнув: "Рятуйте?" і — гоп! з човна. Ми ледве його витягнули з води. Зробився такий тяжкий, як мішок глини. Певно із страху. Але збудився! А міг дістати соняшний удар.

Параска Гілочка глянула в авто крізь шибу:

— Нічого не допоможе. Подивися, як він уклався. Блюзу під голову, черевики скинув, скулився — як у ліжку. Як ми купили перше пружинове ліжко і матраци, то Лавро клався поволеньки, якби був з порцеляни, і казав: "Погойдай мене трошки". А ти його гойдаєш! Та він збудиться завтра вранці! Хіба з гармати вистрілити!

Слово було сказане! Ляскіт від пострілу понісся над Параскою Гілочкою і Пилипом Солодійським, і розплився над озером. Пилип Солодійський перестав гойдати автом, а Параска Гілочка перехрестилася:

— А то шо?

Пилип Солодійський глянув навколо:

— Не бійся. Хтось віватує.

Параска Гілочка була насторожена:

— Я вже бачила такі вівати. Ти забув? У Пикуловичах на Великдень, як Сень Обручик вистрілив з моздіра, то Денис Ярошко без голови додому побіг.

Пилип Солодійський призадумався:

— Пам'ятаю. А може хтось у гостя стріляв?

— В якого гостя?

— В професора Зайчука.

— А чому в нього?

— Політику крутить.

— Язиком крутить!

— Ну, ти так не говори. Він бореться за визволення.

— Ти, Пилипку, збуди Лавра, він також бореться за визволення. Щомісяця платить, аж мене злість бере! Нехай ліпше час від часу нап'ється, принаймні знаю, на що гроші видає.

Пилип Солодїйський почухав потилицю:

— Ти хотїла б знати! Не можна знати! Конспірація. Дисциплїна. Кажуть платити — платимо. Запитай Лавра.

— Я вже його запитаю. Буди! Я цікава, скільки він нині дав? Буди, бо не буду мати спокою!

— Ще гойдати?

— Гойдало б його!

— Ну, то що робити?

Нїчого не можна було зробити, і не треба було робити. Лавро Гїлочка мав саме тепер надзвичайний сон, такий, що йому ще ніколи не приснився і напевно ще не приснився досі нікому: перед великою масою народу, на оселі "Визволення", Іван Зайчук говорить промову, а "дуб волі" вже виріс аж до хмар, над народом мають блакитно-жовті прапори, всі плещуть у долоні, аж ляскіт трясє деревами, оркестра з велетенськими трубами грає "Ще не вмерла...", Іван Зайчук знову говорить, а "дуб волі" шораз більший і більший, рясне гїлля над цілою оселею, маршують колони заслужених для визволення діячів, усі вусаті, з озера надпливає байдак, причалює коло самого "дуба волі", а з командного містка, сходить — він, Лавро Гїлочка, в широченних шараварах, у вибиваному самоцвітами кармазиновому поясі, у золотом і сріблом гаптованім жупані, блискуча шабля при боці, густий і довгий оселедець віється над вухом, але вусів нема, він підходить до Івана Зайчука, той по-запорозьки цілує його тричі і за заслуги для визвольної справи приклеює йому під носом довгі запорозькі вуса, оркестра грає марш "О пів до другої години", тьма-тьменна народу махає руками і кричить "слава", а він раптом бачить, що в нього нема чобіт, що він босий, а ноги брудні, а йому Параска казала вранці: "Обмий ноги", він хоче прикрити їх жупаном, але жупан корчиться, і тоді сотня запорожців, особиста охорона Івана Зайчука, знімає з плечей самопали, і над оселею гримить почесна сальва, аж з "дуба волі" осипається листя на Івана Зайчука, на людей, на оркестру, на сотню запорожців, а найбільше на нього, Лавра Гїлочку, і засипає його по колїна, по пояс, по шию, і він потопає в листі, і останнім зусиллям скрикує: "Парасю!", і розплющує очі. Богу дякувати! За шибою Параска Гїлочка грозила йому пальцем, і він, іше очманїлий та перестрашений, підсунувся до дверей, відчинив їх, і вона чимскоріш сіла біля нього:

— А ти і не чув, як стріляють!

Лавро Гїлочка здивувався:

— Чому не чув? Чув! Іван Зайчук приклеїв мені запорозькі вуса, сотня запорожців гримнула з самопалів, "дуб волі" виріс до хмар і закрити цілу оселю, а листя почало падати, падати...

Пилип Солодійський пильно глянув на Лавра Гілочку і сказав:

— Ти, Лавруню, ще відпочивай і слухай, що Параска скаже. Я піду до буфету довідатися, хто стріляє.

Лавро Гілочка старався вилізти з авта:

— Ти не знаєш хто? Запорожці!

Параска Гілочка затримала його:

— Сиди! Один бачить білого слона, а ти запорожців! Скільки ти нині дав?

40

Вадим Кабардин зайшов до буфету вже після четвертого пострілу і першим, на кого він глянув, був Омелько Засипа, який стояв біля дверей до кімнати-канцелярії, разом з Федем Кирасиром, і "офіційно" дивився перед себе. Вадим Кабардин поволі ступив кілька кроків до нього, але Мілько Диригула зупинив:

— Ти куди?

Вадим Кабардин невдоволено спинився:

— А тобі яке діло?

Мілько Диригула сперся долонями на прилавок:

— Засипа стоїть на варті.

Вадим Кабардин здивовано глипнув на Омелька Засипу й на Мілька Диригулу:

— На варті? А це яка чудасія?

— Так, на варті, Засипа і Кирасир.

— А хто ж так налигався, що його треба пильнувати?

Мілько Диригула прикусив губи:

— Ніхто!

— Ну, ти мені так не відповідай!

— Ти чув стрілянину?

— Звичайно, чув.

— В кімнаті наш гість.

Вадим Кабардин підійшов до прилавка:

— Нехай буде в кімнаті, я знаю, що таке гість. Я маю діло до Омелька Засипи, до сучого сина, він знає. Я його зніму з варті. Вистачить Кирасир. Через того навіженого дурня я сьогодні не виступав з бандурою, а бандуру чорти взяли! Таку бандуру! З України! Спеціально роблена, а він, гад проклятий, в одній секунді знищив! Ти, Мільку, стій на своєму місці і не ворущись, я тебе не трогну.

Мілько Диригула пішов до кінця прилавка, ближче до Омелька Засипи:

— Слухай, Вадимку, тепер ми маємо виняткову ситуацію. Хтось стріляє, а ми не знаємо хто. Почекай трохи. Дати тобі смірновку?

Вадим Кабардин застановився:

— Налий у склянку. Кілька крапель не зашкодить. А на того барбоса я почекаю, але не довго, бо чим довше чекаю, тим більше лють мене бере. Така бандура! Я думав, що тільки гриф зламався, а то й дека лопнула! Я, їй-богу, його з варті зніму! Таж він кругом дурак! Апостол з Каліфорнії говорить своє слово, а той босяк береться бити! А ми де живемо? Не подобається — обернися і йди до чорта!

Мілько Диригула перебив:

— Він уже такий. Випив. А на варті буде стояти. В нас так є, сам знаєш.

Вадим Кабардин відсунув порожню склянку і довго дивився на Омелька Засипу, який удавав, що мова мовиться не про нього:

— Ти не вдавай, що нічого не чуєш і не дивишся на стінку. Що я напишу моєму дядькові? Таж у твоєму селі ніхто бандури й зроду не бачив!

Несподівано відізався Стефко Піпка, який уже перестав прикладати лід до щоки й до ока, і пив пиво:

— Ти, Вадимку, не заважай Омелькові стояти на варті. То його служба. А ти що? Брень-брень на бандурі — і все. Випий ще раз і забудь! Подумаєш, бандура! Бренить, як муха! Якби ще який революційний інструмент!...

Вадим Кабардин обернувся:

— А тебе хто так пригрів?

Стефко Піпка не вспів відповісти, бо за нього відповів Франц Поясок, який весь час підсміхався:

Вадим Кабардин не зрозумів:

— Що таке? Яка кара?

Франц Поясок повагом пояснив:

— Божа кара за нетерпимість і непошану до чесних людей, які не п'ють горілки, або п'ють, але в міру. Мене в школі вчили, що інтелігентним треба народитися, а побожним можна стати навіть на одну секунду перед смертю. Коли Божа кара спадає на інтелігентну людину — вона її розуміє, а коли на селепка — він стає ще дурнішим. Отже, як казав якийсь філософ, випиймо, бо ніколи не відомо, хто вмре невільником, а хто паном. А на Омелька Засипу не дивися. Якби він був мудрий, то на варті не стояв би. Але хоче стояти — нехай стоїть, Україна і так про це не довідається. Ну, дай Боже здоров'я, нехай у нас буде стільки бандур, що грибів по дощі, хоч не думаю, щоб ми вибренькали самостійність. А дядькові нічого не пиши, нехай думає про нас добре, може йому легше жити буде. Як хочеш кого набити, то набий Стефка Піпку, він завжди сам проситься.

Юзько Циндра хотів промовити й своє слово, але Франц Поясок узяв його за плече:

— Я сказав усе, і для тебе нічого не залишилося. Пий горілку тепер, бо не знати, чи завтра буде тобі смакувати.

Вадим Кабардин зиркнув на Стефка Піпку, який відсунувся від нього, і швидко, так що Мілько Диригула не встиг заступити йому дорогу, підійшов до Омелька Засипи, але в тому моменті відхилилися двері від кімнати-канцелярії і Андроник Гибальський кивнув рукою на Мілька Диригулу:

— Мілюню, дайте дві таблетки аспірини і скажіть пані Куфер, щоб зробила три чорні кави, без цукру.

41

Юлько Обічний перестав цікавитися питанням, для чого він існує, а перестав не тому, що знайшов більш-менш задовільну відповідь, але тому, що непомітно навіть для себе самого, просто, забув. Це не значить, що питання перестало існувати взагалі, воно покищо перестало існувати для Юлька Обічного, який був утомлений, невдоволений, а "дуб волі", коли Юлько Обічний ненароком глянув на нього [завжди, наче мав ноги,

з'являвся перед ним] діяв на нього пригнобливо і його огортала нудьга, можна сказати — всесвітня. Юлько Обічний старався себе переконати [бо чейже був толерантний], що краще посадити "дуб волі", ніж, за традицією, висипати високу могилу, подібну до вже висипаних, якими так любуються ліричні патріоти. Юлько Обічний думав: "Якже легко, майже безжурно, вміємо переставитися з великих справ на маленькі, на дрібненькі. З якою самопопсвятою, запопадливістю, впертістю вміємо їх плекати! І з якою запеклістю в їх обороні вміємо гризти одні одних, і плакати над долею батьківщини, і відчувати масохістську приемність, захлистуючися правдивими і театральними сльозами, і втертими, шабляновими, завченими патріотичними фразами! Велике досягнення! "Дуб волі"! Чому тільки один? Посадити дуба перед кожною хатою патріота! Як нам зеленим листям не шумить власна незалежна держава — нехай принаймні шумить "дуб волі"! Совість буде спокійна, і жадний нащадок на чужині, який матиме в хаті вишивані рушники, вишивану сорочку, писанки і час від часу їстиме борщ та вареники, і піде на аматорську виставу "Запорожця за Дунаєм" — не скаже, що ми тільки ремигали хліб і вмирили, як тварини, не думаючи ні про минуле, ні про майбутнє". Юлько Обічний, хоч мав відчинені очі, не бачив нічого, ні ліворуч, ні праворуч, ні перед собою — і не чув нічого. Данко Залісний, який ішов поруч нього, ухопив його за плече:

— Ви чули?

Юлько Обічний здригнувся й зупинився:

— Що таке?

Данко Залісний показав рукою:

— Там. Хтось стріляє.

Юлько Обічний байдуже повів очима по людях, які стояли непорушно і повертали голови навсібіч:

— Нехай стріляє.

Данко Залісний підвищив голос:

— Але ж це вже третій раз!

Юлько Обічний спокійно здивувався:

— Третій раз?

— А ви, що? Не чули?

— Ні.

Данко Залісний не вірив:

— Не говоріть! Всі чули! Навіть оркестра вмовкла.

— Я не чув. Мені шуміли "дуби волі".

Данко Залісний підсміхнувся:

— Я думав, що ви витверезіли, а вам шумлять "дуби волі".

Юлько Обічний, не знати, чи поважно, а чи іронічно, відповів:

— Як епідемія садження "дубів волі" огорне наше суспільство, то чи варто бути тверезим?

Данко Залісний глянув перед себе:

— Ходім до буфету. Може, ще не випили всього коньяку.

Юлько Обічний, задивившись на людей біля буфету, незадоволено сказав:

— Якщо хочете довідатися, чи ваш знайомий культурна людина, запросіть його на коньяк. А селепки коньяк п'ють, як самогон. А знаєте чому? Горнутья до культури.

Коли, дійшовши до буфету, мали переступити його поріг, почули четвертий постріл, і Данко Залісний запитав:

— Тепер чуєте?

Юлько Обічний повернув голову туди, де пролунав постріл:

— "Дуб волі" росте в гльорії пострілів! Ходім до середини. Бачите, ціла оселя зібралася. Вип'ємо на його честь — принаймні він знає, чого існує.

Так Юлько Обічний увечорі пригадав своє важливе питання, що його ставив собі і Данкові Залісному в середині дня, коли ввійшли до буфету, де настрої був би нормальний, якби не Федь Кирасир і Омелько Засипа, які псували його дерев'яною повагою. Олько Обічний, глянувши на них і на Мілька Диригулу, нерадісно сказав:

— Коньяк таки випили!

42

Кожний був у іншому місці і займався чимсь іншим: Ілько Марусин сидів у авті з вдовою Мері Редбірлд, власницею бару, до якого він досить часто заскакував; Юра Чимбарук пустився іти до танцювальної площадки, бо почув коломийку і мав охоту потанцювати, хоч під ним земля трохи хиталася; Влодзьо Наводний стояв коло своєї жінки Тетяни, яка розмовляла з Міленою Червінською і шоразу цікаву розмову про ближніх

переривала звертанням: "Влодзьо, нікуди не йди, я зараз". Перший постріл не змінив ситуації трьох приятелів — вони тільки насторожилися, але другий змінив її зовсім: Ілько Марусин вистрибнув з авта і крикнув до Мері Редбирд: "Сит тайт! Нікуди не йди!". Юра Чимбарук обернувся і побіг у напрямі пострілу, а Влодзьо Наводний сказав до жінки: "Ти говори далі, а я зараз вернуся" і побіг до буфету. Всі три зустрілися між танцювальною площадкою і буфетом.

Юра Чимбарук загарячився:

— Ви чули? Два рази, над озером! Ходім, бо не витримаю. А я думав тупнути собі коломиїку. Ну, ходім!

Влодзьо Наводний зупинив його:

— Поволіше. Чи ти думаєш, що той, хто стріляє, має тільки два набой? Ти надбіжиш, а він — бах, бах — і за кілька днів твій похорон з вінками і з патріотичними промовами. Тиждень-два будеш героєм, а потім про тебе забудуть. Не застрелили тебе фашисти чи большевики, то, може, застрелить якийсь дурень.

Ілько Марусин був іншої думки:

— Ти, Влодзьо, перебільшуєш. З таким підходом можеш поховати і мене і кого захочеш. Очевидно, треба бути обережним, бо не знати, хто стріляє і чому. Ходім разом і не біжим, як пси, що побачили kota. Поволі.

Пропозиція, може, була б прийнята, але мізансцена змінилася, бо вона не залежала від їх волі — вони були акторами, якими рухав режисер, власне, той, хто стріляв, а він вистрілив третій раз, у іншому місці, подалі від озера. Юра Чимбарук заляв:

— Гадем! Якби я мав свою рушницю! Але я йому голову скручу голими руками, як тому большевицькому парашутистові, що, шляк би фого трафив, просив милосердя, а потім мало що мені ножом живота не розпорів!

Влодзьо Наводний запропонував:

— Почекаймо хвилину. Як той якийсь — там почав стріляти, то напевно вистрілить ще кілька разів. Нема чого спішитися. Олько Пікула є адміністратором, він знає, що має робити. Не треба провокувати паніки. Може, ця стрілянина — парубоцька забава? Я пропоную — ходім до буфету.

Ілько Марусин погодився із застереженням:

— Не думаю, щоб Олько Пікула щось знав, бо ніби чому? А

в буфеті напевно кожний має по кілька келішків понад норму, але як іти, то йти!

Юра Чимбарук відійшов на кілька кроків:

— А я таки піду туди, де стріляють.

Але мізансцена знову змінилася. Лягнув четвертий постріл — Влодзьо Наводний і Ілько Марусин підбігли до Юри Чимбарука і всі три обернулися на 80 ступенів. Мізансцена сама собою не складна, але, як подивитися було збоку — виконано її прецизно і на мить вона творила експресивну скульптурну групу, обняту, з одного боку, далеким світлом лямп над танцювальною площадкою, а з другого — фіолетною темнотою, що клалася на них від дерев і кущів. Очевидно, група рухнулася, і перестала існувати як мистецький твір — почалася дія. Юра Чимбарук кинувся в напрямі дерев, під якими стояли авта, і крикнув до Влодзя Наводного й Ілька Марусина:

— Я його дістану! Ви біжіть до Мілька Диригули, він має револьвер.

Ілько Марусин його зупинив:

— Який револьвер? Та Мілько дасть собі руку відтяти, а револьвера не дасть! Ти думаєш, що він йому непотрібний?

Влодзьо Наводний поволі підходив до Юри Чимбарука:

— Ти, Юро, бігме, в гарячій воді купаний! Тут не Карпати! Почекай, нехай ще вистрілить, побачимо, в котрому місці.

Юра Чимбарук не думав чекати:

— Хочете — ідіть зі мною, не хочете — ідіть до буфету.

Влодзьо Наводний клепнув Юру Чимбарука по плечу:

— Не трать гумору. Ідемо з тобою.

Ілько Марусин аж порскнув:

— Дурна історія! Це те саме, що кинутися під авто. За яку справу? Ну, ходім! Але уважай, Юро, щоб у наглій потребі — похорон був скромний і тихий, бо Влодзьо не любить патріотичних опереток. Його треба перевиховати.

Світло над танцювальною площадкою обняло їхні спини, вони ішли один біля одного, минули праворуч буфет, коло якого рухалися невиразні постаті, а через двері клалася широка довга смуга, на мить зупинилися на краю малого парковиська під

деревами й увійшли в густу темряву. Юра Чимбарук сказав тихо до Ілька Марусина:

— Не журися, Ільку, ти ще не один виходок поставиш!

43

Можна зазнати щастя, навіть не знаючи про те, а довідатися, коли воно вже минуло, і бути щасливим і здивованим, хоч часто жадного видимого знаку воно не залишило, а якщо й залишило, то дивний знак, який, на перший погляд, зі щастям нічого спільного не має. Взагалі, питання щастя дуже складне і з ним ще жадний філософ не впорався. Кожна людина бачить його інакше, так як пливе життя. Краще не формулювати жадної дефініції, нехай цим займаються люди, які не мають нічого іншого й кориснішого робити, а дефініції, крім точних наук, можуть завести під дурного хату. Щастя має відворотний бік — нещастя, яке завжди пригадує людям, що воно, чим ближче нахилиється над ними, тим більше помагає щастю сяяти в повній авреолі, очевидно, з деякими змінами, бо чейже життя змінливе, трапляються винятки, а в деяких ситуаціях тільки самі винятки! Щоб не заходити в надто довгі міркування на цю цікаву і небезпечну тему, треба вернутися до дійсності: Никифор Пастушний і Адам Гетько мали щастя, а радше Никифор Пастушний, бо перший постріл гримнув над його головою, і він перевернувся в кущі, і навіть не чув та не знав, коли гримнув другий постріл. Адам Гетько, який був на кілька кроків від Никифора Пастушного, присів і здивовано розглядався, а Никифор Пастушний приголомшено запитав:

— Що сталося?

Адам Гетько нахилився над ним:

— Хтось вистрілив.

Никифор Пастушний далі був приголомшений:

— Що кажеш?

Адам Гетько нахилився над його вухом:

— Хтось вистрілив.

Никифор Пастушний повертів мізинним пальцем у правім усі:

— Хтось, мабуть, з гармати вистрілив.

Адам Гетько сів на траву:

— Будь тихо.

Никифор Пастушний повертів мізинним пальцем у лівому вусі:

— Що кажеш?

Адам Гетько поклав палець на уста:

— Ша!

Никифор Пастушний відіззався повним голосом, якби гукав на другий берег:

— Нічого не чую! У вухах дзвонить.

Адам Гетько вхопив Никифора Пастушного за руку і прошепотів:

— Будь тихо! Хтось вистрілив.

Никифор Пастушний перестав вертіти мізинними пальцями у вухах і відіззався:

— Що кажеш?

Адам Гетько зашепотів йому до вуха:

— Хтось стріляв. А ти кричиш, якбись стояв на трибуні. Не роби галасу! Ша!

Никифор Пастушний вмовк. Шелестів очерет, плюскотіла вода об берег, недалеко вели діялог дві жаби, а під вербою, де Ісидор Салатюк-батько був упав у воду, скинулася риба. Адам Гетько сказааа трохи голосніше:

— Ти, Никифорку, мав щастя. Я думав, що ти вже духа віддав.

Никифор Пастушний обережно, на колінах і руках, вилазив з кушів:

— І хто мені з задниці колючки повитягає?

Адам Гетько втихомирював:

— Не нарікай і не дуже стогни. Хтось хотів тебе вбити.

Никифор Пастушний забув про колючки:

— Вбити? Мене? Чому?

Адам Гетько міркував:

— Може, за Павлину Куцилиху? Її чоловік міг довідатися, що вона часом гріє тобі ліжко, і збунтувався.

Никифор Пастушний стояв на колінах і сопів:

— Він дурний. Зрештою, ні його, ні її сьогодні тут нема. Він

учора посовгнувся у ванні і вибив собі чотири зуби. Певно якийсь п'яний гуляє.

Адам Гетько запитав:

— А вудка твоя де?

Никифор Пастушний понишпорив руками навколо себе:

— Є.

— А риби?

— Є.

— Можеш іти?

— Іти можу, але сидіти — ні. Як я поїду додому? Я навіть не знав, що тут росте тернина. І хто мені колючки повитягає?

Адам Гетько встав і подав руку Никофорові Пастушному, який поволі підводився на ноги:

— Потелефонуй до Павлини. Вона з приємністю тобі повитягає.

Никифор Пастушний усміхнувся, але Адам Гетько не вспів побачити, бо праворуч, оподалік від них, ляснув третій постріл, і вони обидва присіли. Адам Гетько, коли втих відгомін, з острахом підвівся й шепотом сказав:

— Никифорку, геть звідси! Може бути біда. Ну, тихенько, але бігом!

Никифор Пастушний застогнав:

— Тільки не бігом! Тільки не бігом! Ти забув про колючки? А коліно що?

Адам Гетько був рішучий:

— Що там колючки! Що там коліно! Ти мав щастя. Бігом!

Отже, як було сказано коротко, хоч не вичерпно, на початку, нещастя допомгло щастю засяти в повній авреолі, в цьому випадку з неприємним додатком — колючками в задниці, але це, маймо надію, в короткому часі обернеться в приємність, як слушно передбачав Адам Гетько.

44

Є люди, які покриваються плісню щоденности. Вони завважають тільки маленькі справи — свої власні і чужі, а коли трапиться велика справа, вони вмюють її розколоти на частинки, зробити її легкостравною. Вони події бачать, як з поїзду в повільному русі.

Вони беруть у них участь і не беруть — це їм уповні вистачає, їм нема куди поспішати, а як часом і є, то поспіх вони розтягають на таку відстань, що він никне, і таким людям добре, а інтелігентність, якщо вони її мають, в'яне і часто навіть не лишається з неї ні сліду. Можливо, що Артим Колодка і Гілярій Гудима не зовсім належали до категорії таких людей, але до них вони були найближче і, зрештою, не такі вони важні, щоб морочити собі голову, до якої категорії людей їх зачислити. Нехай будуть задоволені, що знайшлися в чесному товаристві, коли стосувати прийнятий стандарт, а це найважливіше, а дрібничковість, неокриленість, посередність, боязкість — риси майже нешкідливі, якщо не зневажають десять заповідей Божих, і з ними можна дожити до пізнього віку, на самоті і серед людей. Одне в них, у Артима Колодки й Гілярія Гудими, могло не подобатися: вони ніколи не згадували молодости, але за це їх не можна осуджувати — кожний, навіть у похилому віці, робить із своєю молодістю те, що йому подобається. Артим Колодка й Гілярій Гудима дивилися у майбутнє, і то не тільки своє, але і своїх ближніх. Вони, як уже відомо, цікавилися долею людей, які були на щасливій дорозі до царства небесного, або тількищо туди дісталися. Тема мало популярна, але вона існує і актуальна кожного дня, і зникне тільки тоді, коли зникнемо всі. Власне, Артим Колодка й Гілярій Гудима одинадцятий раз почали хоронити Бернадина Сикавого, заслуженого паламаря ще крайового вишколу, що вже два тижні лежав у лікарні, і вже мали на черзі обговорювання хвороби Севастіяна Люлі, який десятою вулицею обходив погребника Стіфа Стругая, хоч той зовсім на нього нетерпеливо не зазіхав, бо мав щодня нового небіжчика, і вже мали рушити до буфету на маленьку чисту, як залунав перший пстріл, і Артим Колодка затримав Гілярія Гудиму:

— Не рухайтесь. Що це має значити?

Гілярій Гудима зовсім не знав:

— Ви мене питаєте? Хтось вистрілив.

Артим Колодка застановився:

— А може когось убило? Ви пам'ятаєте того хлопця, що працював у гаражі "Стен енд Стен"? Він під час нападу двох бандитів дістав тільки одну кулю в живіт — і капут. Помічник пароха, той з народжених тут, на похороні замість нерозквітлим пуп'янком назвав його "нерозквітлим пупцем". Пам'ятаєте? Тоді

на тризні давали варену курку без сосу, а тато небіжчика з розпуки пив горілку, як воду, і кожному говорив: "Я його зробив, як цукерок, а другого вже не зроблю". А мама шохвилини додавала: "Запізно, запізно!"

Гілярій Гудима притакував:

— Пам'ятаю, чому ні? Його мама ліпить у парафії шоп'ятниці вареники. Їй уже третій раз випомповували воду з живота чи звідкись там. Вона казала вирити на нагробній плиті напис: "Ми ще зустрінемося"; а її чоловік, він добрий патріот, казав додати: "на Україні". Я його знаю, він називається Мартин Трошка, ходить у церкві з тацюю і має одне криве око, а його син мав ім'я Майк.

Артим Колодка довго думав:

— Ви шось поплутали. Мамі небіжчика жадної води з живота не випомповували, вона мала воду в коліні. Воду в животі мала Валентина Несторко, похорон якої відбувся в страшну зливу. Пам'ятаєте? Ви навіть на тризну в парафіяльній галі не прийшли, бо вам хтось украв парасолю.

Гілярій Гудима не заперечив, бо Артим Колодка був трохи старший і почав ходити на похорони й тризни ще далеко перед пенсійним віком, і знав більше родинних хронік і сторонніх історій, ніж парох. Гілярій Гудима тільки запитав:

— А що з жінкою Мартина Трошки?

— Нічого. Посумувала — і далі ліпить вареники. Ви не знали? В неї, на другому фльорі, мешкають Северин Магульський і Гнат Вовків.

Гілярій Гудима здивовано сказав: "О!", але Артим Колодка не почув, бо ляснув другий постріл і він зрушив їх з місця. Гілярій Гудима, вже на ходу, хоч постріл його насторожив, запитав:

— То вона дозволила їм тримати в хаті домовину? А її чоловік що?

— Дозволила. Навіть сказала, що рожева вистілка їй подобалася. А її чоловік уже кілька разів сидів на домовині і пив горілку, і каже, що домовина допомагає йому думати про позагробові справи.

Артим Колодка й Гілярій Гудима були б ще довго йшли до буфету, але третій постріл підогнав їх, хоч вони на хвилину закам'яніли, а четвертий скерував їх у двері, де і без них було завізно, але вони, підхоплені поворотною хвилею переляканих

буфетних гостей, зупинилися коло прилавка. Артими Колодка тихо зідхнув:

— Може бути, що хтось умре.

Гілярій Гудима шукав очима Мілька Диригулу:

— Може бути. А нам що? Живемо спокійно.

45

У похилому віці чоловіки залюбки говорять про так звану політику або про дівчат і, звичайно, їхня активність на цьому кінчається. Це нормальний життєвий процес і нема чого нарікати, хіба що появляться позначки здитиніння, і то такі очевидні, що їх навіть священник під час сповіді спостереже. Ну, тоді можуть нарікати найближчі особи, які коло такого політика чи Дон Жуана мусять ходити. Найкраще такого переспілого віком приводити на збори й засідання — він мужньо перетриває всі промови й дискусії і сам скаже немаловажне слово, яке гармонізуватиме з цілістю. Леонид Дрибик і Олег Кравчук були в нормальному життєвому стані, і останні вислови вищесказаного до них іще не стосувалися, принаймні цього року, і хоч випили по кілька келишків і вислухали дві промови, почували себе добре й були задоволені та життєрадісні, кожний на свій спосіб. Хоч невідомо, як вони розійшлися, зате відомо, як зійшлися, на тому самому місці, недалеко буфету, тільки в іншій порі і в інших обставинах. Олег Кравчук ішов з пляшкою пива в руці під дерева, де його жінка, розстебнувши станик, вдихала вечірне прохолодне повітря, а Леонид Дрибик надбів, не знати звідки і заступив йому дорогу:

— Меценас, стріляють!

Олег Кравчук поволі кивнув головою:

— Чув, чув. А ви куди біжите?

Леонид Дрибик уривчасто дихав:

— Біжу сказати Мількові Диригулі, що стріляють.

Олег Кравчук показав пляшку пива:

— Я шойно був у буфеті. Мілько Диригула чув і всі чули, а ви біжите. Не спішіться, бо будете погано вночі спати, встанете скислий, а завтра також буде гарний день. Ходіть зі мною. Моя жінка знала якихсь Дрибиків у Глинянах. Один був столярем. Чи то не ваш родич? Такий передвоєнний діяч, займався крайовою політикою.

Леонид Дрибик подивився на пляшку пива:

— Пиво шкодить ниркам. А щодо Глинян, то яка там могла бути політика?! І хто? Столяр! Що з того, що він називався Дрибик? Нехай би він опинився тут, у Америці, ви бачили б його політику! Гаду-гаду, гаду-гаду! Ви чули, як ті два нині говорили, той Зайчук і той Гибальський? Ото, власне, такі політики на рівні Передриміхів. Чи не краще, щоб вони займалися столярством? Я не подивувався б, якби хтось у них стріляв із розпуки, що стільки років чує одне й те саме!

Олег Кравчук чекав, аж Леонид Дрибик скінчить свою тираду і відітхне:

— Ви нервуетесь непотрібно. Подивіться, який прекрасний вечір! Ніхто в нас політики не робить. Щоб робити політику, таку, як її серйозні люди розуміють, треба мати партнера, щоб хотів з нами говорити. Ми навіть дурної політики не робимо! Ми, в найкращому випадку, можемо говорити зі Статуєю Свободи. Ні зайчуки, ні гибальські Метерніхами не стануть. Ну, подивіться, який прекрасний вечір!

Вечір справді був прекрасний, і в той прекрасний вечір увірвався третій постріл, але не зрушив з місця ні Олега Кравчука, ні Леоніда Дрибика, який, не знати чому, показав рукою на буфет:

— Бачите? Якби той, що стріляє, вистрілив у советську амбасадку, то це була б політика. А так, що? Де той один-єдиний революціонер, що б таке зробив? Я вас питаю — де?

Олег Кравчук не знав де. На небі з'явилося дедалі більше зір, легкий вітерець приносив запах зеленої трави, оркестра почала грати танго, під деревами впереміш лунав дзвінкий сміх хлопця і дівчини — чи це був час, щоб шукати одного-єдиного революціонера? Ні! Як настане час — він сам прийде і світ його почує! Олег Кравчук поспробував дипломатії:

— Чи ви думаєте, що один постріл чи навіть кілька в советську амбасадку, зроблять нам сьогодні добру політичну погоду? Над цим треба добре застановитися. Треба застановитися, хто за це заплатить і чим. Ну, ходім! Моя жінка буде рада вас побачити. Вона знала якихсь Дрибиків... Поговорите собі. Крім того, мене притискає. Вистачить, що тримаю в руці пиво. А воно зимне, зимне!..

Четвертий постріл застав їх на тому самому місці. Леонид Дрибик з докором сказав:

— Бачите, який відважний!

Олег Кравчук хитнув головою:

— Може бути поважно.

Леонид Дрибик заперечив:

— Поважно? Хто поважно стріляє Богові у вікна? Я вже вам говорив, куди треба стріляти.

Олег Кравчук наслухував:

— Це мине. Багато важливих справ минуло. Нам уже навіть не вистачає часу нетерпеливитися. Той час, що нам іще залишився, використаймо на спокій і споглядання. На чергу приходять наші діти і внуки. Їх фразами ніхто не зачарує. Ну, подивіться — який прекрасний вечір! Подібний вечір був тому сорок років, як ми, я і моя жінка, ішли польовою доріжкою...

Леонид Дрибик не дивився на Олега Кравчука і не слухав його. Коло них пройшла русява дівчина в сорочці — безрукавці, в сандалях і в обтислих блюджінсах. Леонид Дрибик повернув за нею голову і запитав, не чекаючи відповіді:

— І з ким ця bestія любиться?

46

Навколо ватри сиділи: Бодьо Паліфорний, Миросько Кицай, Орест Гринишин, Савка Дикун, Дорко Дубина, Ліда Жуковська й Надя Шульга. За їхнім кругом стояли, окремо, Юрчик Грабовий і Ірка Горохівська, а кілька кроків далі — Нестьо Зеленський, який не знав, до кого пристати, чи до тих, що коло ватри, чи до оркестри, де чути було, як Ігор Антипишин грає на тромбоні. Ватра була розкладена не тому, щоб грітися, а просто тому, щоб горіла, щоб палахкотіла, бо біля ватри сидіти й говорити добре, чи навіть мовчати, і комарів менше, і дружніше, і співати краще, і взагалі — краще, і про це знає кожний, хто будь — коли сидів коло ватри в гурті приятелів, коли говориться і про поважні речі, і про небелиці, коли зривається розкотистий сміх, або залягає мовчанка, коли ріщя і дерево тріщать, а дим або просто вгору йде, або стелиться і їсть очі... Орест Гринишин, який мав м'який тенор, почав неголосно наспівувати "Рідна мати моя"... , Ліда Жуковська, яка притулилась одним коліном до його коліна, підхопила дзвінком сопраном, Надя Шульга — глибоким альтом, а Бодьо Паліфорний — густим баритоном.

Миросько Кицай, Савка Дикун і Дорко Дубина помагали, згідливо, без претенсій на сольові виступи. Нестьо Зеленський підходив шораз ближче, і вкінці опинився коло Юрчика Грабового й Ірки Горохівської, хоч увесь час думав про тромбон і не перестав думати про нього й тоді, коли залунав перший постріл. Пісня обірвалася, і серед сторожкої тиші чути було тільки шипуче палахкотіння ватри. Юрчик Грабовий нишком узяв Ірку Горохівську за долоню. Бодьо Паліфорний, Миросько Кицай і Орест Гринишин неквапливо підвелися й повернули голови в напрямі озера. Савка Дикун і Дорко Дубина підвелися після другого пострілу, а за ними, оглядаючись на боки, підвелися Ліда Жуковська й Надя Шульга. Бодьо Паліфорний наказав:

— Всі від ватри — геть! Уже! Туди, під дерева!

Останнім під деревом опинився Нестьо Зеленський, і присів побіч Юрчика Грабового й Ірки Горохівської. Він мав пережити сьогодні ще одну пригоду! Перша пригода закінчилася для нього фатально — його ще й досі пекли литки, і на нього вдома чекала ще довга розмова з батьком і, мабуть, з матою, але нехай! Його вже полонили постріли, і ватра. і зорі, і місяць, і Бодьо Паліфорний, що дав наказ, і решта хлопців, і навіть дівчата. Тепер тільки чекати, що буде далі! Може, хтось когось хоче убити? То була б історія! Тато, може, забув би про трубку і питав би його згодом, де він був і що бачив? А мама? Мама оглядала б його з усіх боків, чи нема в ньому діри. А якби в ньому таки знайшла діру? Нестьо Зеленський зробив великі очі і пильно глянув на Юрчика Грабового й Ірку Горохівську, але вони, присівши на п'ятах, нахилили голови одне до одного і не звертали на нього уваги — мали свої таємниці, а Бодьо Паліфорний та інші мовчки чекали — і тоді гримнув третій постріл! Нестьо Зеленський виметнув руки вгору і почав підстрибувати:

— Стріляють! Стріляють!

Бодьо Паліфорний ухопив його за голову і посадив на траву:

— Ти чого підстрибуєш і верещиш?

Усі здивовано дивилися на Нестя Зеленського, і він принишк засоромлений біля Юрчика Грабового й Ірки Горохівської, а Миросько Кицай додав:

— Сиди, кід, бо буде буба!

Орест Гринишин запитав, не знати кого:

— Може, підемо на розвідку? Ці постріли зближуються до нас.

Ліда Жуковська відповіла питанням:

— А з нами що буде? Залиште нас тут?

Савка Дикун звернувся до Бодя Паліфорного:

— Бодю, візьми дівчат на руки і занеси до авта. Їх нині ще ніхто не носив.

Бодьо Паліфорний не відповів нічого, він поволі підніс руку і застиг. Сказав тихо, так що ледве його почули:

— Хтось іде сюди, між кущами. Лягайте.

Нестьо Зеленський ліг під деревом і почав тремтіти. Що там прутиком по литках! Що там тато і мама! Що там бабуня, яка завжди дає гроші на айс крім! Тут зараз щось станеться! Навіть не чути, щоб хтось дихав, тільки та Ірка Горохівська запитала Юрчика Грабового: "Чи ти мене любиш?", так якби це було важне!.. І це все — навіть листок не зашелестів. А може, зашелестів? І не тільки один, а більше їх? Четвертий постріл не був пострілом, а громом просто в дерево, під яким всі лежали! Нестьо Зеленський сів і затулив вуха долонями. Може, він у тілі вже має діру? А може, всі вже вбиті? Чому ніхто не встає? Нестьо Зеленський перелякано глянув навколо. О Гад! З кущів, недалеко нього, вийшов незнайомий містер, гостро подивився на нього і зник у кушах. Чи це був бед гай? Напевно був! А як він вернеться і вистрілить знову, просто в чоло? Приїде амбулянс, приїде поліція, всі будуть бачити його, Нестя Зеленського, на телевизорах, а тато купить йому — що? Трубку! Таку, що він уже на ній грав! А як незнайомий вистрілить не в нього, а в Бодя Паліфорного? Нестьо Зеленський, стримуючи віддих, чекав, але пострілу не було. Бодьо Паліфорний нахилився над ним і глянув йому в очі:

— Тобі що сталося?

Нестьо Зеленський зняв долоні з вух:

— Я його бачив.

Бодьо Паліфорний присів на п'ятах:

— Кого ти бачив?

— Бед гая.

— Де?

— Там. За деревом. Він вийшов з кушів. Подивився на мене і зник.

Бодя Паліфорного і Нестя Зеленського оточили Миросько Кицай, Орест Гринишин, Савка Дикун, Дорко Дубина, Ліда Жуковська й Надя Шульга, а Юрчик Грабовий і Ірка Горохівська поволі відходили від них і, навіть не оглянувшись, почали цілуватися. Бодьо Паліфорний лагідно запитав Нестя Зеленського:

— Як той бед гай виглядав?

Нестьо Зеленський глибоко задумався:

— Очі світилися — такі! Зуби були — такі! Руки — такі! Цілий був — такий-во! То був монстер! Франкенштайн!

Бодьо Паліфорний знову лагідно запитав:

— А мав револьвер?

Нестьо Зеленський глянув на всіх і впевнено відповів:

— Два!

Бодьо Паліфорний зідхнув і звівся на ноги. Тяжко говорити з хлопцем, який бачив Франкенштайна з двома револьверами! Треба трохи почекати, щоб успокоївся, і тоді Франкенштайн стане звичайною людиною. Бодьо Паліфорний запитав Нестя Зеленського ще раз:

— Куди той Франкенштайн пішов?

Нестьо Зеленський показав позад себе рукою, але не встиг відповісти, бо Савка Дикун крикнув:

— Біжить! Дивіться! Там коло авт! Махає револьвером!

Бодьо Паліфорний розклав руки, наче б хотів усіх загорнути:

— Спокійно! Ви, дівчата, ідіть до танцювальної площадки, там люди. Скоро! Я і Миросько заходимо ліворуч, а Орест, Дорко і Савка — ви заходіть туди від виїзду. Ну, вже!

На Нестя Зеленського ніхто не звертав уже уваги. Він з надією дивився на Бодя Паліфорного, але марна це була надія! За кілька секунд він залишився сам, злегковажений і непотрібний, хоч він перший побачив того бед гая, того Франкенштайна, який малошо його не вбив! Але його пригода не може так несподівано, так по-неприродницьки скінчитися. Нестьо Зеленський кинувся бігти і закричав несамовитим голосом, який його самого здивував:

— Ловіть! Ловіть! Ловіть!

Біблія каже любити ближнього, як себе самого. Але ця вимога, як міркував Апостол з Каліфорнії, викликає багато питань, на які важко дати відповідь. Наприклад, що зробити з любов'ю до ближнього, якщо ближній тієї любови не хоче прийняти, ставить їй опір і навіть її поборює? Чи любов до ближнього має бути пасивна чи наступальна? Чи для любови ближнього людина повинна посвятити все? Чи любов до ближнього є любов'ю першою? Якщо так, то чи така любов не кривдить батьків, братів сестер, дружини, дітей? Зрештою, хто ж такий ближній? Чи вимога любити ближнього не є вимогою найбільшого самозречення, що його жадає Бог від кожної людини? Легше любити Бога, ніж ближнього! Але ближній стоїть на дорозі до Бога, і не можна того ближнього обійти! Питання любови до ближнього, міркував Апостол з Каліфорнії, мусить вирішити кожна людина сама для себе. Коли виникає межова ситуація — питання любови до ближнього стає питанням трагічним. Коли ж такої ситуації нема, питання любови до ближнього є одним із безлічі питань щоденности. В Біблії любов до ближнього звучить добре, захоплююче, а в нього, в Апостола з Каліфорнії, не звучить добре, не звучить захоплююче, і люди дивляться на нього, як на не сповна розуму. Чи ж не кинувся з кулаками якийсь ближній і, мабуть, ударив би його, якби не спотикнувся і не впав? Чи він його скривдив? Чому він кинувся на нього? Теж питання! А кинувся тому, що любов до ближнього непопулярна від давніх давен, ще з того часу, коли на світі з'явився перший ближній! Якби любов до ближнього була популярна, то не треба було б про неї говорити в Біблії і не треба було б нагадувати про неї кожному поколінню. Від любови до ближнього не один фантаст пішов землю гризти, що, очевидно, для любови не має жадного значення. Чи через це не треба любити ближнього? Треба, треба! Саме тому треба! Але не кожний може, хоч хоче, не кожний має силу. В Апостола з Каліфорнії любов до ближнього була пасивна. Він не хотів за неї, наприклад, умерти, він навіть не хотів за неї дістати по голові. Він, правду сказати, ще не мав належного досвіду, ще не мав нагоди стати на межі, поза якою — повна самопосвята. Так, самопосвята! Не пасивне чекання, а наступальна дія! І Апостол з Каліфорнії, коли до нього під дерево підійшла була людина, яка назвала себе Сидором Базарним і почала з ним дивну розмову, постановив застосувати

наступальну тактику — жертвувати собою. Але тому, що це, мабуть, було вперше і він не мав досвіду, і, може, трохи боявся, то з наступальної тактики і саможертви, на щастя, нічого не вийшло. Коли Сидір Базарний закінчив розмову лютим криком: "Застрелю! Застрелю!", Апостол з Каліфорнії тихо запропонував:

— Простіть ближньому. Застрельте мене.

Сидір Базарний на мить остовпів, а потім украй роздратовано сказав:

— Ідіот!

Ну, що ж, Біблія може говорити про любов до ближнього і не один Апостол з Каліфорнії може просити помилування для ближнього й у заміну жертвувати собою, але ненависть має глибоке коріння — вона росте з кривди і триває дуже довго. В началі була любов, і, хоч вона часто виявляє себе дивно і незрозуміло — вона потрібна, як повітря, і вона є повітрям для кожної душі. Очевидно, Апостол з Каліфорнії був спантеличений. Така напружена розмова — і таке закінчення! Він готовий був згинуть, але не згинув! Що сталося? Ні, Сидір Базарний зовсім не змилосердився, він, просто, злегковажив його! Це було гірше, ніж дістати в зуби від якогось дурного чи п'яного ближнього! Треба пошукати Сидора Базарного, треба поговорити з ним, бо чейже... бо чейже...бо що? Перший постріл здивував Апостола з Каліфорнії і він звівся на ноги. Чи Сидір Базарний застрелив когось? Другий постріл обернув його і він побачив кількох людей, що бігли в різних напрямках. Оркестра, яка на хвилину вмовкла, почала знову грати. Дивно! Як оркестра може грати в час небезпеки, коли, може, вмирає людина? Загримів третій постріл — і знову кількоро людей побігли в різних напрямках, декілька підбігали, коло буфету заметушилися якісь постаті і зникли в дверях, на парковиську почало трубіти чиясь авто, а коли трубіння раптом утихло, загримів четвертий постріл. Напевно згинула людина! Але кого запитати? Одні весело танцюють, інші базжурно п'ють горілку, а ще інші, ситі, сидять у автах або ліниво проходжуються. Що в такій ситуації зробив би апостол з-перед двох тисяч років? Апостол з Каліфорнії не мав часу сформулювати відповіді, бо раптом залунав несамовитий крик:

— Ловіть! Ловіть! Ловіть!

Одночасно коло нього пробігли Бодьо Паліфорний,

Миросько Кицай, Орест Гринишин, Савка Дикун і Дорко Дубина, який у бігу ляснув його по плечу і гукнув:

— Сховайся, баді, бо підеш до неба!

Але до неба сьогодні ніхто не пішов. Сьогодні почав рости "дуб волі", а це було найважливіше. Апостол з Каліфорнії, власне, зупинився коло нього й цікаво обводив його очима, і вкінці сказав:

— А ти є свідком, як ближній полює на ближнього.

Потім, глянувши в небо, запитав:

— А де любов?

48

Коли Лесько Дицьо дійшов до середини парковиська і розглядався навкруги, почув, що позаду нього хтось завів мотор, дав газу, колеса з виском зашипіли по камінцях та піску, і темнозелений форд-гелаксі вискочив на дорогу між двома рядами авт. Лесько Дицьо ледве встиг відскочити вбік, автомат закинуло праворуч, воно задом ударило в червоний фольксваген, який аж присів, завернуло ліворуч, передом зачепило брунатного даджа і темносинього олдсмобіла, з яких посипалося скло, доїхало до кінця парковиська й зупинилося. Леська Диця затрясло:

— Гадем, бастард! Холера троїста! Щоб ти колеса і ноги поламав!

З даджа висунулася Параска Гілочка і, перелякана, не розуміючи, що сталося, ступила кілька кроків і глянула на фронт свого авта. Сплеснула руками:

— А то що?! І тут нема спокою? Кари на тих драйверів! Лавро! Лавро! Подивися, що з автоматом сталося!

Лавро Гілочка не виявив бажання дивитися, що з автоматом сталося. Він прикладав до носа хустинку, мокру від крові, і обмацував чоло, на якому раптом виросла гуля. Параска Гілочка була б іще викликала його, але побачила Леська Диця, що біг до неї і кричав:

— Сховайтеся! Чого стоїте, як стовп?! Той варіят їде назад!

Форд-гелаксі зигзагом поволі вертався задом. Чи йому ще мало було трьох розбитих авт? Параска поспішно всунулась у своє авто і не промовила ні слова, хоч бачила, що Лавро однією

рукою тре чоло, а другою прикладає до носа хустинку. Вона бачила, як Лесько Дицьо, схований за стейшенвагеном, схилився і шукає чогось на землі. Неспокійно запитала чоловіка:

— Чого він там шукає?

Лавро Гілочка глухо перепитав:

— Чого він там шукає? Хто?

Параска Гілочка нахилилася до його лица:

— Болить? Я говорю про Леська Диця. Він, здається, шукає каменюки. Той, що нас ударив, вертається назад. Добре заприся!

Лавро Гілочка відчинив двері:

— Я вилажу. Зігнися. В куті під твоїми ногами мусить бути короткий лом. Подай мені.

Параска Гілочка старалася затримати його обома руками:

— Ти нікуди не рипайся. Тобі ще мало? Чи ти хочеш, щоб я стала вдовою? Сиди!

Лавро Гілочка таки виліз із авта, але голова йому завернулася і він сперся на двері. З носа ішла кров і капала на сорочку. Якби жінка подала йому лом! Він же ж возить його для власної оборони! Бо як демократія — то демократія! Як він мене, то я його! Жінка тягнула Лавра Гілочку за штани до середини, але він не звертав на неї уваги, сперся ліктями на дах авта і спостерігав, як форд-гелаксі зрівнявся із стейшенвагеном і водій висунув крізь вікно голову та крикнув до Леська Диця, який підвівшись, стояв непорушно:

— Не шукай, не шукай! Тут не Чорний Ліс, зброї не знайдеш! Я міг би тебе вбити, але не вб'ю! Я тебе знаю. Ти мені не потрібний! Я не шукаю тебе! Все минулося! Все минулося! Але помста не минулася! Хіба це життя? Ти забув, як я називаюся? Сидір Базарний!

Форд-гелаксі завищав колесами, розприскуючи камінці й пісок, при виїзді на дорогу до гайвею круто повернув праворуч, задом зачепив за останнє авто — старий модель понтіяка, і зупинився. Лесько Дицьо і Лавро Гілочка бачили, як з форда-гелаксі вихилився Сидір Базарний, підніс руку в напрямі оселі і неквапливо двічі вистрілив. Це виглядало, наче з його руки бризнув вогонь — останні постріли. Сидір Базарний хвилину прислухався, дивився на небо, яке світило веселими зорями, на місяць, що висів над ним набакир - і, стягнувши брови, почав поволі від'їздити. Тоді з понтіяка, відчинивши навстіж двері,

виліз довгий і заспасний Василь Тростяниця, і, як бузьок, підбіг до Сидора Базарного, який здивовано висунув крізь вікно голову. Василь Тростяниця нагнувся і крикнув йому в лице:

— Я спокійний чоловік, але зараз тебе так стукну, що іржа з тебе посиплеться!

Ба! В таких ситуаціях передбачливі й рішучі люди ніколи не проголошують жадних попереджень чи звернень — вони зразу приступають до діла. Сидір Базарний стукнув Василя Тростяницю колодкою револьвера між очі, натиснув на газ і, не поспішаючи, від'їхав. Василь Тростяниця, витягнувши довгі ноги, сидів коло свого авта і трудно приходив до пам'яті. Несподіванка була занадто несподівана. Він, очевидно, потребував допомоги, але хто йому мав допомогти? Бодьо Паліфорний, Миросько Кицай, Орест Гринишин, Савка Дикун і Дорко Дубина вбігли на парковисько тоді, коли осідався пил, і вони не бачили, що сталося з Василем Тростяницею, і також не бачив Лесько Дицьо, який саме доходив до Лавра Гілочки і говорив:

— Ото історія! Зовсім по-американськи! Я, здається, десь-колись його бачив. Фронт твого авта добре калатнуло. І тебе також. А де твоя Параска?

Лавро Гілочка стукнув пальцем об дах авта:

— Усередині. Йї нічого не сталося. Таку вагу зрушити — то штука.

Бодьо Паліфорний зупинився коло них перший. Глянув на Лавра Гілочку, який розмазав кров по обличчі, і запитав:

— Ранений?

Йому відповіла з авта Параска Гілочка:

— Гуля і розбитий ніс. Він легкий, його відразу кинуло.

Бодьо Паліфорний запитав Леська Диця:

— Той, що стріляв — утік? Куди?

Лесько Дицьо кинув головою праворуч:

— Туди.

Бодьо Паліфорний оглянувся. Коло нього вже стояли Миросько Кицай, Орест Гринишин, Савка Дикун і Дорко Дубина, які почали оглядати й обмацувати розбитий фронт авта. Миросько Кицай копнув ногою переднє колесо:

— Їхати можна. Радіатор цілий.

Бодьо Паліфорний загорнув їх руками:

— Окей! Скачім у авта і за ним!

Лесько Бодьо зупинив їх:

— Ти забув? Він має револьвер. Крім того, подивися на свій фольксваген. Розбитий. Ним не поїдеш.

Це була несподіванка, яку Бодьо Паліфорний не врахував у цю пригоду! Його червоний новий фольксваген розбитий! А той, що його розбив — утік! Дорко Дубина, який мав чорного шевролета-нову, запитав:

— Яким автом він утік?

Лесько Дицьо після надуми відповів:

— Форд-гелаксі, темнозелений, новий модель. Ви, хлопці, не знаєте, куди він поїхав. Не здоженете.

Бодьо Паліфорний закінчив розмову:

— Спробуємо. Дорку, ідемо твоїм! Каман!

Вони з грюкотом і вищанням коліс минули Василя Тростяницю, який все ще сидів коло авта, Савка Дикун крикнув крізь вікно: "А вам що? Сховайте ноги!", і не гальмуючи — це вже Бодьо Паліфорний! — завернули на дорогу до гайвею. Далеко за ними, вимахуючи руками, біг Нестьо Зеленський:

— Заберіть мене! Заберіть мене! Я його побачив перший! То Франкенштайн! То Франкенштайн!

Лесько Дицьо вхопив його за сорочку:

— Чого верещиш? Біжи до свого тата і скажи, що його олдсмобіл розбитий. Зрозумів?

Новина доходила до Нестьової свідомости поволі, а коли він прийняв її повністю, йому майже заткало віддих. Ото ще одна несподіванка! А тато нині його по литках, по литках! А тепер має — олдсмобіл розбитий! Краще сказати мамі.

49

Ілько Марусин, Юра Чимбарук і Влодзьо Наводний спізналися: Сидір Базарний від'їхав, Бодьо Паліфорний і його товариші погналися за ним, Нестя Зеленського вони не помітили, — бо що ж він їм міг сказати? — ніхто вже не стріляв, на парковиську було тихо і виглядало, що на ньому нічого не трапилось, тільки недалеко, не звертаючи на них уваги, ішли Лесько Дицьо й Лавро та Параска Гілочки. Влодзьо Наводний, який пильніше глянув на них, запитав:

— А вам що сталося, пане Гілочка?

Лавро Гілочка скривився, а Лесько Дицьо відповів:

— Йому снилося, що впав з дерева, а сон був такий правдивий, що він аж розбив собі носа і набив гулю.

Влодзьо Наводний усміхнувся і сказав:

— Тут хтось стріляв.

Лесько Дицьо потвердив:

— Стріляв. Розбив кілька авт і відїхав. Хлопці, Бодьо Паліфорний і його товариші, погналися за ним. Ви спізналися.

Юра Чимбарук був сердитий і крикнув до Ілька Марусина і Влодзя Наводного:

— Бачите? Треба було скоріше, а ви обидва торгувалися, чи йти, чи не йти. Лесько був тут і все бачив. Чи не так, Леську?

Лесько Дицьо, минаючи їх, оглянувся на парковисько:

— Ага, бачив. Ще трохи і був би святого Петра побачив. А ви три завертайте голоблі до буфету, тут уже нічого не буде. Бодьо Паліфорний з хлопцями може дожене того, як він там називається...

Параска Гілочка зажурено сказала:

— А поліція хлопців може зловити. Я знаю, як вони їздять.

Погане пророкування Параски Гілочки, на жаль, здійснилося. Коли Орест Гринишин крикнув: "Я його бачу, я його бачу?", вони переїхали червоне світло, і їх догнала поліційна стежа. Шкода було оправдуватися, даремно було витратити час на оповідання історії погоні, взагалі шкода було говорити: поліцисти мали повні вуха всяких розповідей, покинували головами, дали карний мандат Бодьові Паліфорному за червоне світло й за недозволену швидкість, сказали: "Окей, бойс, вертайтеся додому, ми своє діло знаємо", і відїхали. Ну, що ж, не вдалося, але пригода була, закінчився епізод, який зрушив звичайність і буденність, і який, може, колись стане ще одним цікавим спогадом про молодість. Може. Найкраще почекати взагалі і бути терпеливим. Зорі ряхтіли, як виполоскані в озері, місяць розкішно повнів в темносиньому небі, а запах дикого зілля безперервно плив широкою хвилею з усіх боків. Так, так, треба почекати і бути терпеливим. Але Бодьо Паліфорний, Миросько Кицай, Савка Дикун, Орест Гринишин і Дорко Дубина над цим зовсім не задумувалися, і не треба було задумуватися. Час їхньої задуми ще не прийшов, але він прийде, бо інакше не

може бути — такою сотворена людина. Вони верталися, в'їздили на парковисько, а з нього їм виглядало, що біля буфету відбувається велелюдний мітинг, але насправді жадного мітингу не було. Коло дверей до буфету стояли Антоніна Куфер з горщиком у руці, Анастасія Дирдадо, притиснувши руки до об'ємистих грудей, Михайлина Пітульська, притулившись боком до стіни і затиснувши зуби, Федора Солодйська і Євдокія Софронова, одна одну тримаючи за руки, під кленом — Анатоль Ляниця, притиснений з боків Меланією Шафкою і Патрікією Зеленою, і позаду них, ледве видний, Клим Синюта, кілька кроків від них біля столу, неспокійний Іляріон Бурачний і настирливий Кирило Гладун, який щоразу питає: "що ся стало, що?" і не давав Іляріонові Бурачному докінчити фрази: "А в нас у Росолові", а на траві, в місячному с'яйві, напроти дверей до буфету, сидів Стефко Піпка, обнявши голову долонями, біля нього стояв навколішках Олько Пікула, з лівого боку стояв Митро Творилко, з правого Онисько Приклонний, а коло них товпилися, хто хотів. Олько Пікула раз-у-раз питався:

— Піпка, ну, що сталося? Скажи слово.

Стефко Піпка навіть не стогнав, тільки час від часу показував рукою на буфет. Олько Пікула глянув навколо:

— Хто знає, що сталося?

Від дверей до буфету залунав повільний голос Франца Пояска:

— Я знаю, що сталося, і Юзько Циндра знає також, але він буде говорити завтра, бо тепер не може...

Усі, що стояли навколо Стефка Піпки, обернулися і дивилися на Франца Пояска, який, спершися на одвірок, вів далі:

— Стефко Піпка стояв коло мене й мішав пальцем у склянці джін з льодом і щось тихо говорив до себе, та раптом, аж Юзько Циндра перестрашився, крикнув: "Хлопці, зрада!" і скочив до дверей, але забув, де двері, і гупнув головою об стіну. Я вивів його надвір і посадив на траву, щоб трохи успокоївся. Шкода джину, розлився. Ти, Ольку, дай йому щось напиться, може опам'ятається. Якщо хочеш іще чути мій голос — ходи досередини. Я мушу пильнувати Юзька Циндру, бо він везе мене додому.

Онисько Приклонний зневажливо махнув рукою:

— А на демонстрації Піпки не було! Добре йому так!

Відштовхнув Митра Творилка, який зовсім йому не заваджав, і завернув до буфету:

— Вас усіх варто бити!

Лесько Дицьо й Лавро та Параска Гілочки обходили зібраних людей, а вони обертали голови за ними і вели їх цікавими очима до буфету, зокрема Лавра Гілочку, а потім повернулись у другий бік і зустріли питальними поглядами Ілька Марусина, Юру Чимбарука і Влодзя Наводного, які йшли прямо на них — і вони розтупилися. Олько Пікула залишив Стефка Піпку на траві й підійшов до них:

— Що там було?

Юра Чимбарук придивлявся до Стефка Піпки:

— Ми прийшли запізно. Кілька розбитих авт. Той, що стріляв, утік. Хлопці — Бодьо Паліфорний і його товариші, погналися за ним. А тут що? Піпка знову дістав у зуби?

Олько Пікула махнув рукою:

— Забув, де двері. Нехай сидить. Принаймні не впаде. А що сталося Лаврові Гілочці?

Юра Чимбарук низив плечима:

— Здається, впав з дерева.

Олько Пікула підніс брови:

— Чого ж він ліз на дерево?

Ілько Марусин узяв Юру Чимбарука за рукав:

— Сядьмо собі за стіл коло буфету, закурім, нехай все лихо розвіється з димом. Юра, Влодзю, історична подія проходила недалеко нас, а ми спізнилися. А хто винен? Ми самі!

Це була правда, але зате вони прийшли на час, щоб побачити іншу історичну подію, очевидно, не таку драматичну, як на парковиську, але для оселі "Визволення" замітну, бо вона була закінченням, хоч не офіційним, свята посадки "дуба волі" і присутніми були майже всі учасники свята, за винятком оркестри, яка грала повстанське танго; Яська Парканюка й Галини Селезінки-Амброзик, які сиділи на лавці, далеко від людей, коло футбольної площі; Софрона Соцького, який вів Васю Опашну невідомо, чи до свого, чи до її авта; Гадея Теліховича, який, спершися на милиці, стояв коло танцювальної площадки й задумано слухав музики; Олега Кравчука й Леонида Дрибика, який з ним і з його худенькою і спокійною жінкою сидів на лавці під не знати яким деревом і довго оповідав їм, з

котрих то він Дрибиків; Юлька Обічного й Данка Залісного, які забрели між куші та, застрягнувши в них, далі дискутували питання: "Чого я існую?"; Гілярія Гудими й Артима Колодки, що маячили недалеко парковиська (а може, це не вони були?); Адама Гетька й Никифора Пастушного, які з ліхтаркою верталися до колючого куша (щоб він усох!) пошукати загубленого ножика, що його Никифор Пастушний зберігав, як старокрайову пам'ятку; Ісидора Салатюка-батька, який, ідучи з мовчазним Маркіяном Пинським до авта, час від часу повторяв: "Алеж я талапнувся!"; Трохима Кропивки, який у видовбаній патиком ямці поховав півника-чубарика Сильвестра і, засапаний, похитував головою, повною сумних міркувань; Бодя Паліфорного з товаришами, які ще були на парковиську й оглядали розбиті авта; Василя Тростяниці, що вкінці звівся на ноги, обмацував ніс і страшно кляв цілий світ; Теодора Цибульського, який уже мчав по гайвею і не бачив ні авт, ні написів, ні світел — тільки Стефу Чарнецьку, що запросила його до себе на завтра на шосту годину вечора; мами-прабабуні й Івасика, які спали глибоко, притулені до втомленої Калини Полінської, і не знали, що вже давно їдуть блакитним олдсмоби́лем додому; Тараса Кухлика, який сидів на траві, заслонений своїм зеленим плимутом-дастером, і гладив праву ногу, очевидно не свою, і шепотів: "Насамперед будемо мати дівчинку..."; Варвари Мотиль і Дмитрика..., але чи це важливо, за винятком кого?

Несподівано в дверях буфету з'явився Мілько Диригула і, пильно оглянувши зібраних, виразно сказав:

— Прощу розступитися.

Зібрані мовчки розступилися. Місько Диригула, знову пильно оглянувши їх, повернувся боком і сказав до когось у буфеті:

— Можна йти.

З буфету м'яким кроком вийшли Іван Зайчук, Андроник Гибальський і Сава Фастрига під охороною дуже серйозних Федя Кирасира і Омелька Засипи. Вони старалися ступати рівно, між двома рядами людей, які вели їх цікавими очима, минули Стефка Піпку, на якого навіть не глянули — зрештою не глянули ні на кого — і пішли в напрямі кльозету, при чому Андроникові Гибальському замотались ноги і його підхопили справого боку Федь Кирасир, а з лівого — Омелько Засипа; Іван Зайчук насупив брови, а Сава Фастрига тоненко хихикнув, і так вони майже не

коливаючись, без пригод потрапили в доконечно потрібне місце. Мілько Диригула голосно зідхнув і тихо сказав до себе:

— Добре, що свято скінчилося.

В буфеті Юзько Циндра почав хрипло мугикати "Я сьогодні від вас від'їжджаю боронити ріднесенький край", а Франц Поясок, відвернувшись до нього плечима, дивився у відчинені двері й сумно хитав головою, тримаючи в руці недопиту склянку скатчу. Мілько Диригула, увійшовши до буфету, побачив перед собою Апостола з Каліфорнії, який, ніяково всміхаючися, запитав:

— Чи можу дістати склянку молока?

Детройт, 1974